T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANA BİLİM DALI

ANALİTİK FELSEFE ÜZERİNE BİR İNCELEME

ENİS BİLGİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

PROF.DR. YAVUZ UNAT

MAYIS - 2022
KASTAMONU

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

ENİS BİLGİN

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANALİTİK FELSEFE ÜZERİNE BIR İNCELEME

ENİS BİLGİN
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANA BİLİM DALI
DANIŞMAN:PROF. DR. YAVUZ UNAT

Ortaçağın dine yani kiliseye dayalı yaklaşımı pek çok alanda etkili olmuştur. Dinin bu yoğun etkisinden bilim de nasibini almıştır. O yıllarda yapılan bazı icad, keşif, kilise tarafından kabul edilmemiş hatta o keşfi yapan bilim adamı, dışlanarak cezalandırılmıştır.Başta dinin yoğun tesiri olmak üzere ekonomik ve kültürel nedenlerden dolayı felsefe de doğal olarak idealizmi benimsemek zorunda kalmıştır. On sekizinci yüzyılda başlayan Aydınlanma ile artık felsefe de akla ve bilime göre ilerlemeye başlamıştır. Onlar için felsefe artık tamamen metafizik üzerine kurulu değildir. Bu dönem felsefecileri tamamen aklı, bilimi benimsemişlerdir. Fakat bu durum uzun sürmemiş, yirminci yüzyılda Kıta felsefesi adı altında yeniden metafiziğe dönüş başlamıştır. Bu felsefeye tepki olarak yine aynı yüzyılda Analitik felsefe ortaya çıkmıştır. Bu felsefenin amacı, felsefeyi bilim dışında tutmamak, ikisini beraber yürütmektir.
"Analitik Felsefe Üzerine Bir İnceleme" adlı bu çalışmamızda kısaca Analitik felsefenin genel özellikleri,Kıta felsefesi, Analitik felsefenin belli başlı temsilcileri (Frege, Russell, Moore, Wittgenstein, Carnap)ve Analitik felsefeye yapılan eleştiriler üzerinde durulmuştur.

ANAHTAR KELİMELER: Analitik Felsefe, Dil Felsefesi, Mantıkçı Pozitivizm

Mayıs 2022,78 Sayfa

ABSTRACT

MSC THESIS

A REVIEW OF ANALYTICAL PHILOSOPHY

ENİS BİLGİN

KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
DEPARTMENT OF PHILOSOPHY
SUPERVISOR: PROF. DR. YAVUZ UNAT

The approach of the Middle Ages based on religion, namely the church, was effective in many areas. Science has also taken its share from this intense influence of religion. Some inventions and discoveries made in those years were not accepted by the church. In fact, the scientist who made that discovery was excluded and punished. Due to economic and cultural reasons, especially the intense influence of religion, philosophy naturally had to adopt idealism. With the Enlightenment that started in the eighteenth century, philosophy began to progress according to reason and science. For them, philosophy is no longer based on metaphysics. Philosophers of this period completely adopted reason and science. However, this situation did not last long, and in the twentieth century, a return to metaphysics began again under the name of Continental philosophy. Analytical philosophy emerged in the same century as a reaction to this philosophy. The aim of this philosophy is not to exclude philosophy from science, but to carry out both together.

In this study, which is called "A Revıew of Analytical Philosophy", it is briefly emphasized the general characteristics of analytical philosophy, Continental philosophy, major representatives of analytical philosophy (Frege, Russell, Moore, Wittgenstein, Carnap) and criticisms of analytical philosophy.

KEYWORDS: Analytical Philosophy, Philosophy of Language, Logical Positivism

May 2022, 78 Page

ÖN SÖZ

Analitik felsefe üzerine Batıda pek çok çalışma yapılmış ve bu felsefeyle ilgili üniversitelerde kürsüler kurulmuştur. Türkiye'de ise Analitik felsefenin bütünü üzerine çok az çalışma yapılmıştır. Bu felsefe üzerine yapılan çalışmalar genellikle ya tercüme ya da Analitik felsefeye bağlı filozofların sadece bir yönünü anlatma ile sınırlı kalmıştır. Biz de bu eksikliği fark ederek Analitik felsefeyi bir bütün olarak incelemeye çalıştık.

Çalışmamızın eksiksiz olduğu iddiasında değiliz. İncelediğimiz filozoflar hakkında dünya genelinde pek çok çalışma yapılmıştır. Biz bu çalışmalardan, Analitik felsefeye temel oluşturanlarına ulaşmaya çalıştık. Tekrar belirtelim ki amacımız bir filozofu bütünüyle anlatmak değil sadece onun Analitik felsefedeki yerine değinmektir.

"Analitik Felsefe Üzerine Bir İnceleme" adlı bu çalışmamız, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Analitik felsefenin genel özellikleri üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde ana hatlarıyla Kıta felsefesinden bahsedilmiş, ikinci bölümde Analitik felsefenin belli başlı temsilcileri (Frege, Russell, Moore, Wittgenstein, Carnap) hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölüm ise Analitik felsefeye yapılan eleştirilere ayrılmıştır.

Enis BİLGİN
Kastamonu, Mayıs, 2022

TEŞEKKÜR

Dört yıllık lisans eğitimimde derslerime girerek ve ondan sonra başlayan Yüksek Lisans eğitimimde tezime danışmanlık yaparak engin hoş görüsü ve bilgisiyle bana yeni ufuklar açan hocam Prof. Dr. Yavuz UNAT'a, tez yazım sürecim boyunca yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen Dr. Ömer Fatih TEKİN'e, hayatımın her döneminde daima yüzümü güldürdükleri gibi tez çalışmam boyunca da her zaman yanımda olup benimle hüzünlenip benimle mutlu olan aileme sonsuz teşekkür ederim

Enis BİLGİN

Kastamonu, 2022

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI ..... **ii**
TAAHHÜTNAME ..... **iii**
ÖZET ..... **iv**
ABSTRACT ..... **v**
ÖN SÖZ ..... **vi**
TEŞEKKÜR ..... **vii**
İÇİNDEKİLER ..... **viii**
KISALTMALAR ..... **ix**
1. GİRİŞ **1**
1.1 Analitik Felsefenin Genel Özellikleri 1
1.2 Kıta Felsefesi 5
2. ANALİTİK FELSEFENİN BELLİ BAŞLI TEMSİLCİLERİ **14**
2.1 Gottlob Frege 14
2.2 Bertrand Arthur William Russell 20
2.3 George Edward Moore 31
2.4 Ludwig Wittgenstein 38
2.4.1 Wittgenstein'ın Birinci Dönemi: 38
2.4.2 Wittgenstein'ın İkinci Dönemi: 44
2.5 Rudolf Carnap 48
3.ANALİTİK FELSEFEYE YAPILAN ELEŞTİRİLER **58**
3.1 Willard Van Orman Quine 59
3.2 Karl Popper 65
3.3 Austin ve Searle 67
3.3.1 John Langshaw Austin 67
3.3.2 John Rogers Searle 69
SONUÇ **71**
KAYNAKÇA **73**

KISALTMALAR

bkz : Bakınız
çev. : Çeviren
d : Düzenleyen
PU : Philosophische Untersuchungen
S. : Sayı
s. : Sayfa
TPL : Tractatus Logico-Philosophicus
vd. : Ve diğerleri

1. GİRİŞ

1.1 Analitik Felsefenin Genel Özellikleri

Aydınlanma felsefesinin ortaya çıkmasıyla beraber bilimde meydana gelen gelişmeler felsefeyi de derinden etkilemiştir. Daha evvel felsefe içinde ele alınan bilim, bilimin felsefeden ayrılmasıyla felsefeyi yalnız bırakmıştır. Bu durumda felsefenin bilim dışında olmaması gerektiğini savunan filozoflar bilim ile beraber yürüyen bir felsefe yapılması gerektiğini düşündüler.

20.yüzyılın başında ortaya çıkan Analitik felsefenin amacı, gündelik dilin belirsizliğinden kaynaklanan felsefî problemleri çözümlemeler yaparak açıklığa kavuşturmaktır. Bu çözümleme işlemini Analitik düşünürler farklı yöntemler ile yapmış olsalar bile hepsinin ortak amacı, felsefi problemleri gündelik dilin belirsizliğinden kurtarmaktır.

Analitik felsefenin genel özelliklerine geçmeden önce Analitik felsefenin tanımını vermek gerekir.

Ahmet Cevizci *Felsefe Sözlüğü*'nde Analitik felsefeyi şöyle tanımlıyor:

"([ing. analytical philosophy; Fr. pltilosophie analytique). 20. yüzyılda özellikle İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde çok etkili olan ve dil üzerinde yoğunlaşarak, olgulara ya da anlamlara uygun düşecek en iyi ve en dakik mantıksal formu bulmak için, tümceleri ya da kavramları veya dilsel ifadeleri analiz etme işiyle uğraşan felsefi akım; felsefenin, kendi alanı içine giren problemleri kesin sonuçlu olarak çözecek biricik yönteminin felsefi analiz ya da kavram analizi olduğuna inanan çağdaş felsefe geleneği." (Cevizci, 1999, s. 46).

İvan Frolow ise *Felsefe Sözlüğü*'nde Analitik felsefeyi şöyle tanımlıyor:
"Çözümleyici Felsefe: 20. yüzyılda, geleneksel yönden felsefi sayılan sorunların içeriğini açığa çıkarmada felsefenin görevinin bir dil çözümlemesi yapmak olduğunu söyleyen çeşitli grupları, eğimlileri ve filozofları bir araya getiren geniş, oldukça da parça bölük bir hareket. Burada, dildeki bir sorunun özünün bir formül içinde belli belirsiz bir biçimde dile getirilmesinin yerini çözümlemenin alması gerektiği öne sürülür. Bu durumda, böyle bir sorunun, ya «yanıltıcı bir sorun» olarak doğru olmayan biçimde konduğu, ya burada özel linguistik biçimlerin kullanılmasını gerektirdiği, ya da felsefeyle ilintili olmadığı, ancak özel bilimler içinde çözülebileceği öne sürülür. Çözümleyici Felsefe, başlıca ABD'de ve İngiltere'de yaygınlık kazanmıştır; bu felsefenin tek tek ya da grup halinde sözcülerine İskandinav ülkeleri ile Avustralya'da da rastlanır. İngiltere'de, Çözümleyici Felsefe'nin ağırlıklı biçimi linguistik felsefe'dir. ABD'de, linguistik felsefeye yakın kimi filozoflar dışında, mantıkçı pozitivizm'i (Carnap, H. Feigl ile daha başkaları) ve yeni-pragmacılığı (W. Quine, N. Goodman, M. White) destekleyenler tarafından da temsil edilmektedir. Herhangi bir eğilime girmeyen birtakım «bağımsız» Amerikalı çözümleyici felsefeciler de vardır. Felsefi bilginin dünya görüşü taşıdığını yadsıyan Çözümleyici Felsefe, modern burjuva felsefesindeki pozitivizm eğilimlerini dile getirir. Çözümleyici

> Felsefe'nin çoğu izleyicileri, linguistik çözümlemenin somut biçim ve yollarına önem verirler. Çözümleyici Felsefe, ya felsefeyi felsefe ötesine, yani felsefe sorunları dilde dile getirme biçimlerinin ve araçlarının bir çözümlenişine indirgemekte, ya da genelde felsefenin yerine mantık ya da linguistik çalışmaları koymaktadır" (Frolow, 1991, s. 165).

Atakan Altınörs *Dil Felsefesi Sözlüğü'*nde Analitik felsefeyi şöyle tanımlıyor: "XX. yüzyılın başlarında Frege, Moore, Russell gibi filozofların çalışmasıyla şekillenmeye başlayan ve Wittgenstein, Grice, Strawson, Austin, Searle gibi filozofların geliştirerek günümüze aktardığı felsefe geleneği. Analitik felsefenin özelliği bir dil çözümlemesi etkinliği olarak yeniden tanımlamayı denemesi ve felsefedeki geleneksel sorunları dilsel analiz yöntemiyle çözümleyeceği iddasıdır" (Altınörs, 2000, s. 18).

20. yüzyıl başlarında ortaya çıkan Neo-Hegelcilik akımı Analitik fılozofları çok etkilemiştir. Neo-Hegelcilik ya da İngiliz idealizmi olarak bilenen felsefi akımın başlıca savunucuları şunlardır: T.H. Green, F.H. Bradley ve J.M.E McTaggart'tır. Kısaca anlatacak olursak İdealizm, gerçekliğin tamamen ruhani/tinsel oduğunu söyleyen görüştür. Zihinsel ve fiziksel şeylerin ayrı tözler olup ikisinin de var olduğunu savunan düalizmin (ikicilik) aksine idealizm tekçi görüşü savunur. Analitik düşünürler bu görüşlere şiddetle karşı çıkmışlardır (Seferoğlu, 2019, s. 38).

Analitik felsefeciler, Aydınlama ideallerine büyük bir oranda bağlıdırlar. "20. yüzyıl Analitik felsefecileri Aydınlanmanın doğrudan mirasçıları olarak görülebildikleri yerde Kıta Avrupası felsefesi, Batı ve Aydınlanma felsefesinin hakim akımlarına verilen bir dizi eleştirel tepkinin ürünüdür" (West, 1998, s. 9). Analitik felsefenin en belirgin karakteristik özelliği rasyonaliteye olan sıcak bakışıdır. Her ne kadar bu akım içerisinde akla ve bilime eleştirel bakan düşünürler olsa da onlar Kıta felsefesi düşünürleri gibi düşmanca bir tavır sergilemezler.

Şimdi Analitik felsefenin meydana geldiği coğrafyaya bakalım.Yukarıdaki tanımlarda bahsedilen Analitik felsefenin "İngiliz", "Amerikan", "Anglo-Sakson", "Anglo-Amerikan" veya "İngilizce konuşulan dünyaya ait" gibi sözcüklerle anıldığını görürüz. İngilizce konuşulan dünyada özellikle Kuzey Amerika, Brintanya adaları ve Avusturya'da egemen olan felsefe türüdür (Glock, 2021, s. 108). Analitik felsefe her ne kadar İngilizce konuşulan dünyanın bir ürünü gibi görülse de Almanca konuşanların da bu felsefede hatırı sayılır bir yeri vardır. Analitik felsefenin temel kaynaklarının Almanca olması bunun isbatıdır.

Dummet açısından Analitik felsefe, Frege aracılığıyla "dile dönüş" gerçekleştiğinde ortaya çıkar. Özellikle *Aritmetiğin Temelleri* eserinde Frege'nin sayının doğasını, sayı sözcüklerini içeren tümcelerin anlamları üzerinden araştırması, Analitik felsefenin başlangıcı olmuştur. Frege şöyle demektedir: "Sözcüklerin ancak tümce bağlamında gönderimi vardır. Şu halde bizim sorunumuz sayı sözcüğünün geçtiği tümcenin anlamını [Sinn]açıklamaktadır." Bağlam ilkesi olarak anılan bu yaklaşımıyla Frege, epistemolojik ve ontolojik sorunları, dil üzerinden çözümlemeye çalışır (Güven,2015, s. 14). Hatta yine M.Dummet'in bu konu hakkındaki görüşünü Jean-Gerard Rossi *Analitik Felsefe* kitabında şöyle dile getirir: "Analitik felsefe post-Frege'ci felsefedir" (Rossi, 2020, s.12). Frege hem Analitik felsefenin oluşumu içerisinde hem de gelişimi açısından önemli bir yere sahiptir.

Frege gibi Russell da biçimsel sistemini ideal bir dil olarak tasarlamıştır, öyle ki bu sistem, doğal dillerdeki bariz mantıksal arızaları ve muğlaklıkları önleyen bir sistemdir (Glock, 2021, s. 65).

Özgüç Güven, "Analitik Felsefenin Tanımlayıcı Özellikleri Üstüne" adlı makalesinde Hacker'dan naklen Analitik felsefenin dört aşamada ele alınması gerektiğini söyler:

1.Aşama: Russell'ın betimlemeler kuramı, tipler kuramı, tanıma ve betimleme yoluyla bilme Mantıksal Atomculuk görüşünü içerir.

2.Aşama: 1920'lerden 1930'ların başına kadar süren Cambridge Dönemi'dir. Moore, Russell ve Wittgenstein etkisiyle ortaya çıkan Wittgenstein'ın Tractatus'tan sonra felsefi yöneliminin değişmesiyle yine kendi eliyle sonlandırılan dönemdir.

3.Aşama: Tractatus etkisiyle, Viyana Çevresi'nde mantıksal olguculuğun ortaya çıkışı olarak gösterilebilir.

4.Aşama: II. Dünya Şavaşı sonrası Oxford Analitik felsefenin doğuşu olarak gösterilebilir (Güven, 2015, s. 15).

Analitik felsefeyi bu şekilde şematize edebiliriz. Şimdi Analitik felsefenin biraz da karakteristik özelliklerinden bahsetmek gerekir. Analitik felsefenin karekteristik özelliklerini P.M.S. Hacker yedi başlık altında şöyle sıralamıştır:

1) Analiz
2) Mantıkta karşı-ruhbilimselcilik

3) Mantıksal analiz
4) Dilin felsefi bir açıklaması aracılığıyla düşüncenin felsefi bir açıklaması
5) Linguistik dönüş
6) Dil felsefesinin birincilliği
7) Metafiziğin reddedilmesi (Hacker, 2016, s. 19-26).

Burada Analitik felsefeyle düşünce bakımından örtüşen ve yukarıda üçüncü aşama olarak adlandırılan Viyana Çevresi üzerinde de kısaca durmak yerinde olur.

Viyana Çevresi ifadesi ilk defa Otto Neurath tarafından kullanılmıştır. Avrupa'da Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra her alanda olduğu gibi felsefede de bir durağanlık, bir kriz meydana gelmiştir. Böyle bir ortamda 1929 yılında Viyana'da, Schlick'in çevresinde, ileride "Viyana Çevresi" diye anılacak "Ernst-Mach Topluluğu" kurulur. Bu topluluğun başlıca temsilcileri: Schlick, Rudolf Carnap, Otto Neurath, Kurt Gödel, Hans Hahn, Herbert Feigl'dir. Alfred Tarski, Alfred Ayer de savunduğu fikirler itibariyle Viyana Çevresi içerisinde kabul edilmektedir.

Bu üyelerden bazıları Alman (Schlick ve Carnap) kökenlidir. Fakat 1936 yılında Nazizm'in yükselişiyle çevre üyeleri dünyanın dört bir yanına dağılmışlardır.

Viyana Çevresi'nin temel amacı, her türlü metafizik düşünceyi elemek (Kant'ın a priori bilgisi de dâhil), dile dayalı yeni bir bilim felsefesi oluşturmaktır. Savundukları birinci görüş empirizmdir. Buna göre, bilgiye deney yoluyla ulaşılmalıdır. Bilginin temeli, duyuma gözleme dayanır. Temel sözceler, bir gözlemcinin doğrudan deneyimini ve algılamasını betimler. Carnap, bunlara "protokol sözceler" adını verir (Özcan, 2021, s. 47).

Bu Çevrenin dile getirdiği diğer önemli görüşü "doğrulama ilkesi"dir. Bu ilkeye göre her türlü bilgi sınanarak doğrulanabiliyorsa geçerli olabilmektedir. Bu ilkelere "yöntem bilimsel olguculuk, felsefe ve sanattaki alternatif bilgi biçimleriyle karşılaştırıldığında bilimin mutlak yetkinliğini savunan "bilimcilik", görgül iddiaların varsayımsal karakteri, mantığın geleneksel yorumu, birleşik bilimin temeli olarak fizikçilik ve felsefenin bilim dilinin mantıksal sözdizimi olarak kavranışı" da ilave edilebilir (Neslioğlu Serin, 2015, s. 54).

Çevre üyeleri Analitik felsefecilerden fazlasıyla etkilenmiştir. Wittgenstein'ın *Tractatus* adlı eseri ile Whitehead ve Russell'ın *Principia Mathematica* adlı kitabı,

Viyana Çevresi filozofları tarafından oldukça kabul görmüştür.1930'ların başında dağılan bu topluluğun etkileri bugün de felsefede kendini göstermeye devam etmektedir.

1.2 Kıta Felsefesi

Kıta felsefesini incelemeye başlamadan önce Aydınlanma felsefesi, Immanuel Kant ve W. Friedrich Hegel hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır. Çünkü Aydınlanma çağının ve bu iki düşünürün hem Kıta felsefesinde hem de Analitik felsefede önemli bir yeri vardır. Kıta felsefesi Aydınlanma felsefesinin genel özelliklerine tam anlamıyla karşı çıkarken, Analitik felsefe de Kıta felsefesinin tam karşısında konumlanmaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında bu konuların daha iyi anlaşılabilmesi için Aydınlanma Felsefesi, Immanuel Kant ve W. Friedrich Hegel hakkında kısa da olsa bilgi sahibi olmak faydalı olacaktır. Şimdi Aydınlanma Felsefesi ile başlayıp sırasıyla Immanuel Kant, W. Friedrich Hegel' den bahsettikten sonra bu bölümde asıl konumuz olan Kıta felsefesi anlatılacaktır.

Aydınlanma felsefesi on sekizinci yüzyılda ortaya çıkmıştır. "Bu yüzyıl "Aydınlanma çağı" (Enligtenment) veya "Akıl çağı" olarak bilinir. Buradaki "aydınlanma" deyimi, aydınlatan ya da aydınlanan insan veya insanlara değil, dayanaklarını önceki çağlardan entelektüel alandaki çeşitli etkinliklere fakat özellikle zihniyet ve fikir değişimine işaret etmektedir" (Ural, 2016, s. 276). Bu düşüncenin temeli, insan aklına karşı sınırsız bir güven duyulması, her şeyin akıl süzgecinden geçirilerek eleştirilmesi, ölçülüp biçilmesidir. Akla karşı duyulan bu kesin inanç, toplum yaşamına, devlete ahlaka, dine ve insan aklını sınırlayarak boyunduruk altına almak isteyen her türlü otoriteye karşı şiddetli bir eleştiri ve mücadeleye girişilmesine yol açar. Vahye değil insan aklına dayanan bir din anlayışını ilk olarak İngiliz deistleri savunur. Tanrı, bu dönem düşünürleri tarafından tümüyle inkâr edilmemiş ama Tanrı, evreni yarattıktan sonra hiçbir işe karışmayan bir evren mimarı olarak görülmüştür. Fransa'da *Voltaire* **(**1694-1778) hemen her alanda düşünce yobazlığına karşı çıkarak oldukça etkili olmuştur. *Denis Diderot* (1713-1784) maddeci bir felsefeye yönelmiş, ruhun ölümsüz olmadığını ileri sürmüştür. *Jean le Rond d'Alembert* (1717-1783) metafiziğin hiçbir işe yaramadığını, felsefenin görevinin bilim tarafından ortaya konan sonuçları toparlamak ve bir senteze ulaşmak olduğunu söylemiştir. *J. Jacques Rousseau* (1712-

1778), uygarlığın insanı mutlu etmediğini söyler, doğaya dönmek gerektiğini, bilgiden çok duyu yaşamına yönelmenin insanı mutlu edeceğini savunmuştur (Hilav, 2018, s. 130).

Aydınlanma çağı, akıl ile deneyin en uygun bileşimini bilimde bulur ve hakikate bilimsel hakikat olarak ulaşılabileceğini savunur. Bunu yaparken metafiziği, teolojiyi ve dini devre dışında tutmak isteyen bir tavra sahiptir. Bununla tutarlı olarak "pratik/politik/ahlaksal sorunların bilimsel düşünce ile çözülebileceğine inanan bir çağ olmakla karakterize olur ve bu karakterizasyon bu çağın ürünü olan "entelektüel" içinde geçerli olur" (Taşkın & Becermen, 2018, s. 163).

West, Aydınlanmayı, 16. yüzyılın entelektüel ve kültürel hareketi olduğu kadar, felsefi hareketi olarak da kabul etmekte ve söz konusu bu hareketin Avrupa toplumunu, "özellikle 'modern' dönemin MS. 1500'lü yıllarındaki başlangıcından itibaren dönüştürmekte olan olaylar ve gelişmeler dizisinin entelektüel alandaki doruk noktası olarak görür" (West, 1998, s. 19). West'in görüşünden de anlaşılacağı üzere Aydınlanma ile birlikte modern dönem başlamıştır. Karanlık çağın geride kalmış dini dogmalarından kurtulan sanat ve sanatçılar için modern dönem ile birlikte özgür bir ortam oluşmuştur. Aydınlanma felsefesine dair belirtilen ifadeler kısaca bir araya getirilecek olursa, bu dönemde akla güven duyulmuş ve akılcı düşünme artmıştır, özgürlüğü engellediği düşüncesiyle siyasi ve dini otoritelere karşı gelinmiş daha laik bir anlayış benimsenmiştir, düşünceye ve düşünme özgürlüğüne önem verilmiştir ve sistemci felsefelerin yerini dil, kültür, toplum ve sosyal düşünce konuları almıştır, denilebilir. Böylece filozof, yerini aydına, düşünür ise yazara bırakmıştır.

Bunların anlatılmasındaki sebep Kıta felsefesinin daha iyi anlaşılması içindir. Ama Kıta felsefesine geçmeden önce Immanuel Kant'ın felsefi anlayışına kısaca bir göz atmakta fayda vardır. Çünkü hem Analitik felsefede hem de Kıta felsefesinde kendisinin adından sıkça bahsedeceğiz.

Immanuel Kant (1724-1804) idealizmin felsefe görüşü ile materyalist felsefe görüşlerini birleştirerek bir sentez oluşturmuştur. Kant felsefesi, bilginin incelenmesi ve eleştirilmesiyle işe başlar. Amacı, bilme gücümüzün eleştiriden geçirilmesidir. Bundan dolayı onun felsefesine eleştirel (kritik) felsefe denir. Kant, felsefesinde bilgi kuramını temel almıştır. Bilginin nasıl ortaya çıktığını, geçerliliğinin ve sınırının ne

olduğunu araştırmıştır. Ona göre bilgilerimiz iki kaynaktan doğar. Bunların ilki, bilgi edinen özne, diğeri dış dünyadır. Dış dünya bize düşüncenin malzemesini verir, özne de bu malzemeyi düzenler, bir bilgi haline getirir. Bunlardan biri olmasa bilgi edinmek olanaksızdır. Özne, bilgileri bir formla algılar ve düzene sokar. Onun için dış dünyanın hangi formlardan geçerek algılandığını incelemek gerekir. *Arı Usun Eleştirisi* adlı eserinde Kant bu konuya değinir. Orada, önce duyuları daha sonra anlayış gücünü inceler. Bütün bilgilerin temeli bu iki yetidir. Duyum edinme gücümüze "duyarlık" adını verir. Duyarlığımız, dış dünyayı, deneyim öncesi (a priori/önsel) iki form ile açıklar. Bunlar zaman ve uzay (mekân) dır (Hilav, 2018, s. 133).

Kant, rasyonalizm ve emprizmin sentez girişiminde ve bu senteze tekabül eden, bir başka önemli fonksiyonel ayrıma dikkati çekmektedir. *A priori* ve *a posteriori* bilgi ayrımı. "Söz konusu bu ayrım, rasyonalizm ve empirizm geleneklerinin birbirlerinden ayrıldıkları sınır çizgisinde bulunup her iki geleneğe özgün karakteristik yapısını kazandırırken, hem de Kant tarafından gerçekleştirilecek olan sentezin ve Kant'ın kendi bilim felsefesini geliştirmede yapacağı önemli bir katkının da temelinde bulunmaktadır" (Özçelik, 2010, s. 4). Kant bu ayırımı *Arı Usun Eleştirisi* kitabında şöyle ifade eder; "*a priori* (*önsel*) bilgiler deneyimden bağımsız kendilerinde açık ve pekin olmalıdırlar, *a posteriori* bilgiler ise yalnızca deneyimden ödünç alınmış bilgiler görgül olarak da bilinir" (Kant, 1993, s.52).

Kant'ın sonraki felsefi gelenekleri etkileyecek olan önemli ayrımlarından birisi a priori ve a posteriori bilgi ayrımına kestirme yoldan gitmeyi amaçlayan 'Analitik' doğruyla 'sentetik' doğru arasındaki ayrımdır. Analitik doğruların basit tanımlar gibi doğru ve yanlış oldukları, içerisindeki kavramlar ya da analizle anlaşılabilir. Örneğin 'bütün bekârlar evli olmayandır' dediğimizde bunu zaten kavramlardan evli olmayanın bekâr olduğunu biliriz. Ama 'sentetik' doğrululuklarına bu şekilde karar verilmez. 'Hiçbir kadın hiçbir zaman ABD Başkanı olmamıştır', sadece sentetik olarak bilinecek bir doğrudur. Özne konumunda bulunan kavram, yüklem konumunda bulunan kavramı içermez (West, 1998, s.35-36). Kullandığımız terimlerin anlamlarına bağlı olan ve bize bilgi vermeyen önermeler a priori bilgidir. Onların doğru oldukları deney veya tecrübemizle keşfedilmemektedir. Sentetik doğrular bizim bilgimize yeni bir şeyler eklerler dolayısıyla a posteriori oldukları görülür.

Kant bu konuyu şöyle ifade eder: "Bu amaçla verili kavrama onda kapsanmayan bir şey ekleyen temel ilkelerden yararlanmak zorunda kalırız ve a priori sentetik yargılar yoluyla öylesine uzaklara açılırız ki, deneyimin kendisi artık bizi izleyemez olur" (Kant, 1993, s.66). Bu şekilde bilgi, hem tecrübenin yapısından önemsiz olmayan hem de deneyden bağımsız olmayan olarak ortaya çıkar. Kant burada aslında metafizik önermeleri daha sağlam bir zemine oturtmaya çalışmıştır.

Kant'ın bu sentetik a priori bilgi anlayışı Analitik gelenek tarafından fazlasıyla eleştirilirken Kıta felsefesi tarafından benimsenmiştir. Çünkü Kıta felsefesi geleneği metafiziği, etiği ve estetiği felsefeden atamadıkları için bu anlayışı benimsemiştir.

W. Friedrich Hegel (1770-1831), Alman idealizmine kesin biçimini vermiştir. O, çelişme, değişme ve oluş kavramlarını felsefe alanına sokmuştur. Diyalektik görüşü, eski felsefecilerden farklı olarak açıklar. Ona göre diyalektik, karşıtlıkların bir arada bulunması, daha yüksek bir düzeyde (uğrakta) birleşmeleri ve bunu kavrayan, gören düşüncenin ilerleyişi, işleyişi, kısacası varlığın nesnel ve temel bir belirlenimi, yasasıdır. Bu yüzden düşünce ile varlık aynı şeydir. Ona göre diyalektik sadece akıl yürütme tarzı değil, doğa ve tarihte kendini gösteren İde'nin, Tin'in (Geist'in/Zihnin) değişmesini ve gelişmesini dile getiren temel yasadır (Hilav, 2018, s.141). Hegel, mutlak ve evrensel varlığı kabul eder ama onu bir gelişme olarak görür. Her şeyi kapsayan bu varlığın özünde, farklılaşma ilkesi bulunur. Bu evrensel varlık, değişmeye ve gelişmeye uğrar, doğayı ve insan dünyasını ortaya koyacak biçimde çeşitli görünümlere bürünür. Her şeyin temelinde bu evrensel varlık yani İde vardır. Ona göre her kavramın kendine özgü bir antitezi vardır. Her kavram kendi inkârını kendi içinde taşır. Mutlak varlık, kendini olumsuzlayarak, tek tek varlıklar (evren, tarih, toplum, insanoğlunun bütün ürünleri) ve çokluk haline gelir. Bu tek tek varlıklar da kendisini olumsuzlayarak bütünselliğe yani birliğe yönelir. Hegel'e göre mutlak tinin birinci aşaması sanat, ikinci aşaması din, üçüncü aşaması felsefedir. Felsefe, hem sanatın hem de dinin taşıdığı hakikatin, daha üst düzeyde kavranmasıdır. Felsefe ideyi, mutlak varlık olarak kavrar ve onu hem maddesel olan hem de maddesel olmayan bir düşünce olarak ele alır (Hilav, 2018, s. 141-147).

Hegel hem Aydınlanmanın konularını hem de Aydınlanma karşıtı konuların bir sentezini yapmıştır. Bu sentez Kıta felsefesi geleneğine yapılacak sonraki katkılar için önemli bir kaynak olmuştur. Hegel'in felsefe anlayışında Kant onun çıkış noktası

olmuştur. Hegel, Kant'ın akıl ve salt aklın yetisi felsefesini ileri bir seviyeye getirmiştir. Ama "20. yüzyıl Kıta filozoflarının doğrudan ya da dolaylı olarak benimsedikleri, Hegel'in Kant tepkisidir. Hegel, Kant'ın öncelikle kendi içindeki gerçekliği, görünüşünden ayırmasıydı (numenali fenomenalden). Hegel'e göre böyle bir ayrım yapılamaz. Çünkü Hegel tüm gerçekliğin tek bir ideada birleştiğine inanıyordu" (Jones, 2021, s.2). Bu kesin felsefi tutumundan dolayı Hegel rasyonalizm ve felsefi sentez konusunda kendisinden çok emin olmasından dolayı eleştirilir. Bu eleştiriler 20. yüzyılın başlarında empirist geleneği canlandıracak ve Kıta felsefesinin tam karşıtı olan Analitik felsefenin kurulmasına yol açacaktır. Diğer yandan ise Aydınlanmanın çarpık rasyonalitesinin daha başkaca tezahürleri olduklarını görme eğilimi felsefede ayrı bir Kıta felsefesi tanımıyla yepyeni bir yaklaşım dizisi doğuracaktır (West, 1998, s.62).

Kıta felsefesi geleneği aslında İkinci Dünya Savaşı sonrası Almanya'dan kaçan ve Amerika'ya yerleşen düşünürler tarafından kurulmuştur. Bu düşünürlerin kimileri Analitik gelenek içerisinde yer alırken kimileri de Kıta felsefesi geleneğine mensup olmuştur.

Kıta felsefesi Aydınlanma Felsefesi denen ve 17.yüzyıl ortalarından 18. yüzyıl sonlarına kadar uzanan tarihsel dönemin akla ve bilime olan saygısına karşıt bir tutum göstermektedir. Başlıca temsilcileri şunlardır: Bergson, Heidegger, Gadamer, Lacan, Adorno, Sartre, Levinas, Merleau-Ponty, Althusser, Lyotard, Deleuze, Foucault, Habermas, Derrida gibi isimlerdir. Kısaca Kıta felsefesi akla, sanata ve beşeri bilimlere sıcak bakmak buna karşılık rasyonaliteye ve bilime soğuk durmak demektir.

Daha eski Yunanlılar zamanında bilimi, gök olaylarını dinden ayırmayı başaran (Unat, 2013, s. 17) anlayış, Ortaçağ'da yeniden bilime kapıları kapamıştır. Aydınlanma felsefesiyle açılan bu kapılar, maalesef bilim karşıtı bir tutum takınarak Kıta felsefesi geleneğinde yeniden bilimle arasına mesafe koymuştur.

Kıta felsefesi, yirminci yüzyılın büyük bir bölümünde İngilizce konuşan dünyadaki akademik felsefeye hâkim olan Analitik felsefenin tam karşısında durmuştur. Kıta felsefesi varoluşçuluk, hermeneutik, fenomenoloji, yapısalcılık, postyapısalcılık ve postmodernizm gibi düşünce akımlarını benimser.

Varoluşçuluk: Bu felsefenin kökeni Pascal, Nietzsche ve Kierkegaard'a uzanır. Bu düşünürlerin ortak yanı, kişiyi, öznelliği, bireysel yaşamı, felsefenin kaynağı ve konusu olarak görmeleridir. Bundan dolayı varoluşçuluk, bireyin somut varlığını ve yaşantısını betimleyen ve çözümleyen bir felsefe olarak tanımlanabilir. "Varoluşçuluk, özellikle de ateist veya hümanist boyutları çerçevesinde, evrenin akıl ile anlaşılabilir bir yapıya sahip olan bir gelişme doğrultusu olmayıp, özü itibariyle anlamsız ve saçma olduğunu evrenin rasyonel bir tarafının olmadığını, evreni anlamanın insan tarafından verildiğini öne sürer" (Çavuşoğlu, 2017, s. 773).

Ahmet Cevizci *Felsefe Sözlüğü*'nde varoluşçuluğu belirleyen temel özellik ve tavırları altı madde halinde verir: 1) Varoluşçuluk her şeyden önce tekil ve bireyseldir. Senin veya onun varoluşu diye bir şey yoktur. Bu yüzden geist, bilinç, ide, tin, akıl gibi kavramlara karşı çıkar. 2) Akım, "varoluşun öncelikle bir varlık problemi, varoluşum kendi varlık tarzıyla ilgili problem olduğunu dile getirir ve varlığın anlamına ilişkin araştırmaya karşılık gelir." Yani varlığın genel anlamıyla ilgili bir öğretisidir. Hiçbir şekilde nesnel, bilimci ve Analitik yaklaşımı kabul etmez. 3) "Varoluşçu felsefe, geleneksel felsefenin öne sürdüğü gibi özün varoluştan önce değil de, varoluşun önce geldiğini dile getirir." Önemli savunucularından biri olan Soren Kierkegaard (1813-1855) insanın önceden belirlenmiş bir özü olmadığını, varoluşun(somut bireysel varlığın ve öznelliğin) özden önce geldiğini savunur. 4) Varoluş her zaman dünyadaki bir varlık olmak veya seçimini sınırlayan ya da koşullayan somut ve tarihsel olarak belirlenmiş bir durumda ortaya çıkmaktadır. 5) Varoluşçuluk, nesneden yola çıkıp nesnenin önemini vurgulayan değil de özneden hareketle öznel hakikatlerin önemini vurgular. 6) "Varoluşçuluk özellikle de hümanist ya da ateist boyut içinde evrenin akılla anlaşılabilir olan bir doğrultusu olmayıp, özü itibariyle saçma olduğunu, evrenin rasyonel bir tarafı bulunmadığı, evrene anlamın insan tarafından verildiğini öne sürer" (Cevizci, 1999, s. 890).

Aydınlama felsefesi için çok büyük bir öneme sahip olan akıl, Kıta felsefenin besimsediği özelliklerinden biri olan varoluşçuluk akımı içerisinde çok net bir şekilde geri plana atılmıştır.

Yapısalcılık: Bu akıma göre önemli olan, gelişimden ve evrimden çok, bu arada ulaşılan ve geçilen yapıları, bütünleri, birlikleri göz önünde tutmaktır. *Ferdinand de Saussure* (1857-1913) dil olgusuna bir göstergeler sistemi olarak bakmıştır. Bu görüşü

Fransız *Michel Foucault* (1926-1984) bilim tarihine uygulamıştır. Bir bilgi arkeolojisi yapmak isteyen Faucault, bilgi tarihi içinde birbirine indirgenemeyen bilgisel yapıların (episteme'lerin) yer aldığını ve bunlar arasında köklü bir kesinti olduğunu söylemiştir. Her çağda yazılan ve söylenen her şeyin bağımsız olarak ele alınması gerektiğini belirtmiştir. (Hilav, 2018, s. 200). Diğerleri, C. Levi-Strauss (1908-2009), Jacques Lacan (1901-1981), Roland Barthes (1915-1980)'dır.

Yirminci yüzyıla kadar filozoflar, ya metafiziği, ya maddeyi benimsemişler ya da ikisini birleştirerek felsefelerini kurmuşlardır. Yirminci yüzyılın diğer önemli ismi Rudolf Carnap (1891-1970), matematik, fizik ve felsefeyle ilgilenmiştir. *Aufbau* adlı eseriyle ünlenmiştir. "Dilin Mantıksal Çözümlenmesi Yoluyla Metafiziğin Aşılması" adlı yazısıyla metafiziğe savaş açmıştır (Delacampagne, 2012, s. 121). Carnap'a karşı hareketler olmuştur. Bu saldırılardan en önemlisi Avusturyalı genç filozof Karl Popper (1902-1994)'dan gelir. Açıkça Kantçı olduğunu ilan eden, katıksız bir realizmin savunucusu olan ve "kelimeler"den ziyade "şeylerle" ilgilenen Popper, hem Neurath'ın "uzlaşımcılığını" hem de Mach'ın "duyumsalcılığını" reddeder (Delacampagne, 2012, s. 129). Fakat Popper'ın bu karşı çıkışı tamamiyle akla ve bilime değildir, bilimsel yönteme ilişkindir.

Kıta felsefesinin neden sürekli Analitik felsefe ile anıldığını daha açık bir şekilde görüyoruz. Yukarıda bahsettiğimiz isimlerin savundukları ile Kıta felsefesinin benimsedikleri arasındaki farklardan dolayı bu iki felsefi akım sürekli karşı karşıya gelmiştir. Hatta Kıta felsefesi geleneğine ağır eleştiriler yapılmıştır. Bu eleştirilere bir örnek verecek olursak Erdinç Sayan'ın Kıta felsefesi için söylediği şu ifadeyi verebiliriz: "Rasyonaliteye muhalif bir felsefe akımının insanlık rasyonaliteden vazgeçmedikçe bir şansı olamaz. Kıta felsefesi akıntıya karşı kürek çekiyor" (Sayan, 2018, s. 30).

Fenemonoloji: 20. yüzyılın ilk çeyreğinde bilimlerdeki ve genel bunalım içinde doğup gelişen bir felsefi akımdır. Husserlci fenomenoloji, metafiziği sona erdirecek somut yaşantıya dönmeye bir yol açacaktı. Böylece tıkanmış olan felsefe yeniden bir başlangıç yapacaktır. Fenemonoloji başta varoluşçu felsefe olmak üzere, çağdaş pek çok düşünce okulunu etkilemiştir. Kurucusu Edmund Husserl'dir. Husserl hayatı boyunca doğa bilimlerinin bilimsel aklının moral ve kültürel değer alanlarındaki egemenliğine son vermek, kültürün tüm alanlarını kuşatacak yeni bir felsefe

anlayışının savunuculuğunu yapmıştır. Yani doğabilimlerini daha sağlam bir temele oturtmaya çalışmıştır. Fenomenologlar için doğabilimlerinin açıklanamamasının nedeni, insan zihninin varlığa erişmesine engel olan kemikleşmiş önyargılardır. Herhangi bir analize şiddetle karşı çıkarlar. Felsefe tarihi boyunca hiçbir gelenek ya da düşünce okulu, Analitik felsefe ve fenomenolojinin birbirine zıt olduğu kadar karşıt olamazlar. Hatta fenomenolojinin, Analitik felsefenin 20.yüzyılda temsilciliğini yaptığı bilimci nesnelci düşünce anlayışına bir tepkinin ürünü olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz (Cevizci, 2018, s. 1111-1113).

Fakat Kıta felsefesinde Heidegger, Nietzsche vb. istisnai bazı isimler dışında, bilime doğrudan karşı çıkıldığına dair genelleme yapmak yanlış olur. Althusser, Habermas, Lacan vb. isimlerin karşı çıktığı şey, doğa bilimlerin ortaya koyduğu bulguların ötesinde bilimci bir dogmanın insan faktörünü yok sayması üzerinedir. Bunlar; İnsanı görmezden gelerek, yalnızca fizik ve fizyoloji bilimleri üzerinden siyaset yapmaktan ve İkinci Dünya savaşının yol açtığı yıkımlardan rahatsızlardır. Daha sonra Analitik gelenekten gelen birçok düşünür bilimin böylesine bir dogmatik çerçevede ele alınmasına karşı çıkmıştır. Burada Analitik felsefeyi bilim dostu, Kıta felsefesini ise bilim düşmanı olarak görmek sakıncalıdır.

Postmodernizm: Postmodernizm günümüz kapitalist kültüründe, özellikle sanatla gelişen bir harekete verilen addır. Postmodernizm terimi 1960'larda New York'taki eleştirmen ve sanatçılar arasında ortaya çıkmıştır. Lyotard, *Postmodern Durum* adını verdiği kitabında Aydınlanma felsefesinin önemli görüşlerinden biri olan insanlığın akıl ve bilim ile ilerleyebileceği görüşünü kesin bir dille eleştirir. "Postmodern kuram bu bağlamda evrensel bilginin ve temeldendiliğin (foundationalism) eleştirileriyle tanımlanır hale geldi" (Sarup, 1996, s. 1880).

Kıta Avrupa felsefesi insana merkezi bir rol vermiştir. Her seyi beşeri özneye indirgeyen bir metafizik anlayışı mümkün kılan bir hümanizm eleştirisiyle karakterize olur. Kıta felsefesinde söz konusu eleştiri hümanizmi mümkün kılan özne merkezli metafizik eleştirisine ek olarak modern özne ve akıl anlayışına yönelik eleştiriyi de kapsar. "Postyapısalcı veya postmodernist filozoflara göre özne ve akıl, modern özne ve anlayışlarının varsaydığı gibi hiçbir şekilde saf değildir. Onlar tam tersine toplumsal koşulların bir sonucu olarak oluşturulurlar" (Cevizci, 2018, s. 969). Yani onlar toplum içerisinde meydana geldiğinden evrensel birtakım esaslarının olduğunu söylemek

mümkün olmaz. İnsan yargılarının bir durumla ilişkisi olup olmadığına bakmak gerekir.Kıta felsefesinde insanı bir takım ikili karşılamalarla ele alan modern düşünceye yönelik bir eleştiri de göze çarpar

Kıta felsefesi, Aydınlanma felsefesinin ortaya çıkarttığı akımlara tepki olarak ortaya çıkmıştır. Söz konusu tepkinin egemen düşüncesi, geleneksel metafizik, din, ahlakın iddialarıyla ortaya attıkları düşünceler ve doğa bilimlerinin yöntemleriyle bağlantılandırılmıştır. Doğa bilimlerinin iddialarıyla karşılaştığında diğer bilgi iddiaları sanat, ahlak ve hatta dini olgularla akılcı bir biçimde savunulabilir. Bu durum daha sağlam temeller atmaya çalışan Aydınlanma filozofları için pek sağlam görünmemekteydi. Kıta felsefesi geleneğine içerisinde yöneltilen eleştirilerin biri de on sekizinci yüzyıl Aydınlanma filozoflarının düşüncelerin daha baştan başarısızlığa mahkûm olmasıdır. Çünkü onlar için insan bilgisinin ahlaki, dini ve sanatsal konular için olanaklı olmaları, rasyonel ve bilimsel konularda o kadar güvenilir değildir. Sonuç olarak Kıta felsefesi adını verdiğimiz bu felsefe, Aydınlanma felsefesinin karşıtı olarak ortaya çıkan yeni entelektüel yaklaşım olmuştur.

2. ANALİTİK FELSEFENİN BELLİ BAŞLI TEMSİLCİLERİ

Giriş bölümünde Analitik felsefenin genel özelliklerinden bahsetmiştik. Bu bölümde ise isimler üzerinden Analitik felsefeyi anlatmaya çalışacağız.

2.1 Gottlob Frege

Alman filozofu olan Gottlob Frege (1848-1925), Analitik felsefenin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda matematikçi ve mantıkçıdır. Frege hayatını, matematiğin temel konularındaki metinlerin yetersizliğinden duyduğu rahatsızlığı gidermeye adamıştır. Ona göre önemli yasalar ve ispatlar yarım bırakılmıştır. Bunları ispatlamak için matematiği mantığa indirgemek gerekmektedir. Bunu yaparken de aritmetiğin temel yasalarını sadece mantığın yasalarını kullanarak açıklamaya uğraşmıştır. Bu uğraşlarının neticesinde herkesçe bilinen "mantıkçılık" öğretisini ortaya koymuştur.

Bu bölümde Frege'nin mantık alanında yaptığı çalışmalarından başlayarak onun günlük dilin belirsizliğini ve yetersizliğini gidermek için yaptığı çalışmaları ele alınacaktır. Frege'nin mantığına geçmeden önce mantık nedir? Frege'den önceki mantık anlayışı neydi? Frege'nin mantık anlayışı nedir? Sorularına cevap aranacaktır.

Cevizci'nin *Felsefe Sözlüğü*'nde mantığın tanımı şöyle verilmiştir: "Mantık: (Yun. logike; İng.logic; Fr.logique; Al. logike) geniş anlam içinde, öncül ya da öncüllerden bir sonuca giden akıl yürütmenin yapısıyla ilkelerini konu alan bilim dalıdır. Düzgün düşünme, doğru düşünme kurallarının formlarının bilgisi. Bir şeyin başka bir şeyden çıkacağı ya da başka bir şeyin sonucu olduğu bağıntıları inceleyen formel disiplindir" (Cevizci, 1999, s. 570). Buradan da anlaşılacağı üzere mantık "akıl yürütme" ve "düşünme" biçimi olarak da dile getirilmektedir.

Aristoteles'den 19.yüzyıl ortalarına kadar geçen iki bin yıllık zaman diliminde mantık alanında neredeyse hiçbir gelişme olmamıştır. Bu durum, Frege'nin modern mantığı kurana kadar böyle devam etmiştir. Klasik mantık, "önerme biçimleri arasında yalnız 'özne-yüklem' biçimini çıkarım biçimleri arasında yalnız 'tasım' biçimini tanımakla, mantık biliminin hem kapsam yönünü sınırlamış hem de bu bilimin değişik önerme ve çıkarım biçimleri içeren matematikle ilişkisini kesmiştir" (Yıldırım, 2021, s. 119).

Klasik mantıktaki haliyle "özne-yüklem" ilişkisine bir örnek verecek olursak bu ilişkiyi daha güzel anlamış oluruz.

Sokrates bir insandır.

Tüm insanlar ölümlüdür.

O halde Sokrates ölümlüdür.

Dediğimizde öncüllerle sonuç arasındaki ilişki tamamen farklıdır ve birbirinden bağımsızdır. Sokrates; "insan" ve "ölümlü" bileşenlerine bağlı değildir. Russell'a göre "Bir şeyin belli bir özelliği varsa, bu özelliği taşıyan şeylerin aynı zamanda başka bir özelliği , o şeyin de böyle bir özelliği vardır" (Russell, 2021, s. 306). Burada içerikle ilgili hiçbir şeyden söz edilmemekte sadece salt, genel biçimiyle verilmektedir. İşte tam bu noktada klasik mantıktaki önermeler Frege'ye göre yetersiz kalmıştır. Çünkü baştan beri Frege'nin yapmaya çalıştığı, matematiği daha sağlam temeller üzerine inşa etmektir. Bunu yapmak için de Frege, çözümü mantıkta bulmuştur. Ama bulduğu çözümün yetersiz olduğunu görünce modern mantığın kuruculuk görevini üstlenmiştir.

Bu konuyla ilgili görüşlerini H. Bülent Gözkan, Frege'nin *Aritmetiğin Temelleri* kitabının ön sözünde şöyle özetler: Sayı kavramının görü zemininden kopartılarak sadece mantık ve kavramsal temellerde tanımlanabileceğiydi. Görü zemininden koparmak, hem a posteriori görü hem de a priori görü zemininden koparmak anlamındadır. Frege'nin bu çabasının başarıya ulaşması demek, aritmetiğin temellerinin Kant'ın ortaya koyduğu gibi 'sentetik a priori' değil de aritmetiğin yasalarının analitik olduğunu ve sayının sadece a priori bir nesne değil aynı zaman da mantıksal bir nesne olduğunun ortaya konulmasıdır (Frege, 2020, s. 19).

İlk cildi 1893 yılında, ikinci cildi ise 1903 yılında yayımlanan *Aritmetiğin Temel İlkeleri* adlı çalışmasında Frege, matematiksel gerçeklerin mantığa indirgenebilir olduğunu ispata çalışmış ve matematikte küme ve "kümelerin kümeleri" görüşünü ortaya atmıştır. Özellikle Frege, doğal sayıları kümeler cinsinden açıklamaya çalışmıştır. Ona göre ilk bakışta küme gibi görünen her şeyi küme olarak kabul edebiliriz. Fakat Frege, Russell'dan aldığı bir mektupla küme görüşünün çürüdüğünü

anlamıştır. Russell o mektupta[1] şunları söylemiştir: "Kendi kendisinin elemanı olan bir küme düşünelim. Böyle kümeler vardır. Mesela "Tüm kümeler kümesi" böyle bir kümedir. Öte yandan doğal sayılar kümesi gibi kümeler, kendi kendinin elemanı değildir. Çünkü doğal sayılar kümesi bir doğal sayı değildir"(Seferoğlu, 2019, s. 45).

Aritmetiğin mantığa indirgenebileceği görüşünü Frege *Begriffsschrift (Kavram Yazısı)* adlı kitabında da ele almıştır:

> "Kavram Yazısının ortaya konulması bile, bana öyle geliyor ki, mantığı (Logik) geliştirmiştir. Mantıkçıların, şayet yabancı olanın ilk izlenimi karşısında ürkmezse, eşyanın doğasında var olan gerçekliğiyle sürüklendiğim yenilenmelere katkıları sağlamaktan çekinmeyeceklerini ümit ediyorum. Bu alışıldık olanlar sapmalar, mantığın şimdiye kadar halen dil ve dilbilgisine çok yakın olmasıyla açıklanabilir. Özellikle *özne yüklem* kavramlarının, *argüman ve fonksiyon* değiştirilmesinin uzun vadede kendini kanıtlayacağına inanıyorum. Bu içeriğin kavranmasının, argümanın fonksiyon olarak kavramsallaştırılmasının, ne ve nasıl etkisi olduğu kolayca görülmektedir. Bunun ötesinde örneğin "şayet/eğer" (wenn), "ve"(und), "değil" (nicht), "vardır" (es gibt), "bazı/birkaç" (einige)", "hepsi/tamamı/tümü" (alle) vs. gibi kelimelerin gönderimleri arasındaki bağıntıyı kanıtlamanın dikkatleri çekmesi umudunu taşıyorum" (Frege, 2019b, s. 25).

Frege klasik mantık anlayışının benimsediği özne-yüklem ilişkisini sadece dilbilgisel tanımladığı için kendine özgü olan argüman ve fonksiyon kavramlarını getirmiştir. Bunun getirdiği yeniliğin eski yöntemden farkını bir örnekle açıklamaya çalışalım. "Tümel evetlemenin doğru olduğu durumda bileşenlerden her birinin doğru olduğunu çıkarabiliriz" (Salerno, 2011, s. 107). Dolayısıyla "Frege bir matematikçidir" ve "Frege bir filozoftu"nun doğruluğunda "Frege bir matematikçidir" ya da "Frege bir felsefecidir" sonucunu çıkartabiliriz. İşte Frege'nin mantığa yaptığı en büyük yeniliklerden bir tanesi, çıkarım ile bir sonuca varabilmektir. Burada akıl yürütmenin ve düşünmenin beraberindeki çıkarım yapma çok önemlidir.

Frege'ye göre yargı içeriği nesneldir ve mantık, yargının kavramsal içeriğiyle ve içeriğin mantıksal bağıntılarıyla, yani çıkarımla ilgili olmalıdır. Düşüncedeki mantıksal ya da nesnel öğe, içeriğin soyutlanmasıyla elde edilen değildir. Ama psikolojik öğelerin dışlanmasıyla elde edilir. Frege'ye göre gündelik dilde psikolojik yaklaşımlar çok fazla olduğu için, o, mantıksal yasaları ortaya koymakta yetersiz

[1] Bu mektubun orijinali için bkz. Bertrand Russell (1902) , "Letter To Frege", in Jean Van Heijenoort, From Frege To Gödel, Harvard University Press, Cambridge 1967.

kalmıştır. Bu yüzden de özel tasarımlara dayanan tüm psikolojik öğeler mantıktan ayıklanmalıdır. Frege özel tasarım terimine psikolojide, anlamda yani sözcüğü algıladığımızda zihnimizde oluşan öznel imgeler veya öznel çağrışımlar demektedir (Frege, 2020, s. 21).

Frege'nin mantık anlayışında düşünme çok önemlidir. Öncüllerden bir sonuca ulaşmamızı sağlayan şey düşünmedir. Frege bu düşüncelerin herkes için öznel olduğunu dile getirmiştir. Bu dile getirişi onun kendi örneğinden açıklamaya çalışalım. "Birisi teleskopla Ay'a bakmaktadır. Ay'ın kendisini, gönderimiyle karşılaştırıyorum; bu teleskopun içindeki lens ve gözlemcinin retinası tarafından tasarlanan gerçek görüntünün aracılık ettiği gözlemin nesnesidir. İlkini duyularla, sonrakini ise düşünce/ide bakış açısıyla karşılaştırıyorum" (Frege , 2019a, s. 56). Teleskoptaki imge tek yönlüdür; teleskopun yeri, bakış açısı gibi etkenler de burada önemlidir. Gözlemlerin sonucunda retinada oluşan görüntü ise herkesin kendine özgü bir imgesi olmaktadır.

Frege'nin bu benzetmesinden anlaşılacağı üzere herkesin imgesi özneldir. "Aynı insanda bile aynı düşünce/ide aynı duyumla ilintili değildir. Birinin fikri başkasıyla aynı değildir. Böylece kendiliğinden, aynı duyum ile bağıntılı cümlelerde/idelerde sayısız farklılık olur" (Frege, 2019a, s. 55). Ama burada daha önemli bir noktaya gelmiş bulunmaktayız. Teleskopla Ay'a bakan bir kişinin kendisi duyum , Ay ise gönderimidir. Buradaki teleskopun görevi mercekler yardımıyla Ay'ı daha iyi görmemizi sağlamak, işte bu da anlam oluyor. Bizim duyum ve gönderim arasında bağ kurmamızı sağlayan şey anlamdır. Bu konuyu Altınörs şöyle özetler: "Bir kimsenin teleskopla Ay'a baktığını farz edelim. Frege Ay'ın kendisini "referans"a benzetir. Teleskopun merceğine düşen görüntüyü "anlam"a benzetir. Gözlemcinin retinasındaki Ay imgesi de "tasarım"a karşılık gelir (Altınörs, 2014, s. 167).

Burada duyum ve gönderim kavramları ile karşı karşıyayız. Frege'ye göre bir şeyin duyumu ve gönderimi farklı şeylerdir. Bunu Frege özdeş ifadeleri kullanarak açıklamaktadır.

'Clark Kent ve Süpermen aynı kişidir' önermesini ele alalım. İkisinin de gönderimi aynıdır. Peki duyumları aynı mıdır? O zaman bu ifadeyi şöyle söylersek nasıl olacak? 'Süpermen uçabilir' , 'Clark Kent uçabilir' dediğimizde de aynı şeye gönderimde

bulunurlar. Fakat bu iki cümle farklı anlamlara sahiptirler. Çünkü iki cümle aynı denemelerden geçemez. Burada Frege bizi bir bulmacanın içine sokuyor. Bu bulmacanın çözümü kendisinin geliştirmiş olduğu anlamsal düalizmi(ikiciliği) benimsemeye yöneltir: Nesnel anlam, duyum ve göndergeye bölünmek durumundadır. Bir ifadenin duyumu söylenen şeydir ve göndergesi de cümlenin hakkında olduğu şeydir. 'Süpermen uçabilir' ile 'Clark Kent uçabilir' aynı göndergeyi paylaşırlar ama aynı duyumu paylaşmazlar" (Salerno, 2011, s. 116). Onlar aynı şey, (süpermen) hakkındadırlar ama aynı şeyi söylemezler. Çünkü kişi birinciyi doğru kabul edebilir ama ikinciyi kabul etmeyebilir. Burada nesnel anlam ve öznel anlam olmak üzere iki anlam karşımıza çıkar. Bu konuyu da aşağıdaki örnekte açıklamaya çalışalım.

Frege bu konuyu *Fonksiyon ve Kavram* kitabında şöyle açıklamıştır.

> " "$2^4=4^{2"}$ ve " $4*4=4^{2"}$ aynı gönderime sahiptir. "Akşam Yıldızı, dünyanın döngü süresinden daha kısa süreye sahip bir gezegendir" dediğimizde "Sabah Yıldızı, dünyanın döngü süresinden daha kısa süreye sahip bir gezegendir" ifadesinden farklı bir düşünceyi dile getirmiş olduk; çünkü Sabah Yıldızı'nın, Akşam Yıldızı olduğunu bilmeyen bir kişi yanlış olduğunu düşünebilir; yine de her iki önermenin gönderimi aynı olmalıdır, çünkü sadece aynı gönderime sahip "Sabah Yıldızı" ve "Akşam Yıldızı" sözcükleri, bir bakıma aynı gök cisminin özel isimleri birbiriyle değiştirilmiştir. Duyum ve gönderim birbirinden ayırt edilmelidir. Gerçi "$2^{4"}$ ve "4*4" aynı gönderime sahiptir; diğer bir deyişle aynı sayının ortak isimleridir; "$2^4=4^{2"}$ ve " $4*4=4^2$ aynı gönderime sahipken, aynı duyuma değildirler; bu bakıma aynı düşünceyi içermezler" (Frege, 2019a, s. 32).

Buradaki durumu biraz açacak olursak Frege'nin örneğinde Sabah Yıldızının değeri, Sabah Yıldızı, Akşam Yıldızının değeri ise Akşam yıldızı olarak karşımıza çıkıyor. Aslında burada bu iki önermede de bahsedilen şey (gönderimde bulunulan) Venüs Gezeni'dir. Sabah Yıldızı, Akşam Yıldızıdır dediğimizde ortaya şöyle bir sonuç çıkıyor: a=a ve a=b. Fakat buradaki önermelerin duyumları farklı ama gönderimleri aynıdır. Sabah Yıldızı derken de Venüs gezegenine, Akşam Yıldızı derken de Venüs gezegenine gönderimde bulunuyoruz. Ama duyumları farklı oluyor. Frege'nin de dediği gibi peki bu Sabah Yıldızının ve Akşam Yıldızının Venüs gezegeni olduğunu bilmeyen bir kişi ne yapmalı?

Frege bu konuyu şöyle açıklar: "Akşam Yıldızı'nın Sabah Yıldızı olduğunu bilmeyen biri, bir düşüncenin doğru, diğerinin yanlış olduğunu düşünebilir. Öyleyse düşünce, önermenin gönderimi olamaz, daha çok onu duyum olarak kabul etmek durumundayız" (Frege , 2019a, s. 58). Frege bu konuyla ilgili görüşünü *Fonksiyon ve Kavram* adlı kitabındaki bir dipnotta şöyle açıklıyor: "Düşünce altında, düşünmenin

öznel eylemi değil, birçok kişinin ortak mülkiyete olma yetisine sahip, objektif içeriğini anlıyorum". Frege burada herkes tarafından bilinen ve kabul edilen bilgilerin sana veya bana göre olamayacağını dile getiriyor. Sabah Yıldızının ya da Akşam Yıldızının, Venüs gezegeni olduğu herkes tarafından bilindiği için bunun farklı anlaşılmaması gerekmektedir. Frege'nin bu, "herkes tarafından bilinen doğrular" savunmasını ileride Moore, "sağduyu" adı altında yeniden inceleyecektir.

Akıllara şöyle bir soru gelebilir. Bir önermenin sadece duyumu olup bir gönderimi olmayabilir mi? Böyle önermelerin var olduğunu söyleyebiliriz. Gönderimsiz özel isimler içeren önermeler, bu türdendir. "Odysseus, derin bir uykudayken Ithaka'da karaya çıkarıldı." önermesi, görünüşe göre bir duyuma sahiptir. Önerme içinde geçen "Odysseus" isminin bir gönderiminin olup olmadığı şüpheli olduğundan, (dolayısıyla) bütün cümlenin bir gönderime sahip olup olmadığı da şüphelidir. Kesin olan ise, önermeyi, ciddi anlamda doğru ya da yanlış olarak algılayan herhangi birinin, "Odysseus" ismine sadece bir gönderim değil, aynı zamanda bir duyum yüklemesidir; çünkü yüklem, bu ismin gönderimine yüklenir veya yüklenmez. Sadece bir önermenin duyumu, düşüncesi/idesi önemli olsaydı bu durumda bir önermenin gönderimi üzerinde durmak gereksiz olurdu, bu bölümün gönderimi değil, sadece duyumu önemlidir" (Frege, 2019a, s. 59).

Sonuç olarak Frege'ye göre, "Odysseus"u ilk defa duyumlayan kişi sadece o ismin duyumuna sahip oluyor, fikrine ya da gönderimine sahip olmuyor. Düşünce demek ki bir cümlenin göndergesi değil, duyumudur. Bir cümlede anlamsal bakımdan içerilen düşünce, bir cümlede ifade edilen duyumdur. Bir düşünce, bir cümle ile ifade edilir ve bu cümleyi anlayan kişi tarafından idrak edilir.

Frege'nin cümlelerde ve önermelerindeki duyum, gönderim ve anlam arasındaki ayrımdan bahsettiğimize göre artık onun yan cümleden ne anladığına gelebiliriz. Frege yan cümleyi şöyle tanımlıyor; "Çoğunlukla bir duyum olarak bir düşünceye/ideye sahip değildir, aksine sadece böyle bir düşüncenin/idenin bir parçasıdır ve bunun sonucunda gönderim olarak bir doğruluk değerine sahip değildir" (Frege , 2019a, s. 74). Bunun nedeni, yan cümlelerin dolaylı gönderime sahip olmalarıdır. Burada düşünce/ ide konusuna açıklık getirmek gerekir. Frege bu konuyla ilgili düşüncesini *Fonksiyon ve Kavram* kitabındaki bir dipnotta şöyle anlatıyor: "Cümlemizin düşüncesini/idesini şöyle ifade edebiliriz: "Ya güneş henüz doğmuş değil ya da

gökyüzü çok bulutludur.” Bundan bu tür cümle bağıntılarını nasıl algılamamız gerektiğini anlıyoruz. Şimdi yan cümleye bir örnek vererek konuyu daha açık hale getirebiliriz.

“Schleswig-Holstein Danimarka’dan koparıldıktan sonra, Prusya ve Avusturya ikiye bölündü”. Cümlesini, zamanın birinde Schleswig-Holstein’ın Danımarka’dan koparıldığı düşüncesi dile getirilmiş olduğu şekliyle algılarsak, elimizde ilkin bu düşünce, ikinci olarak ise yan cümleyle belirtilmiş, aynı zaman içerisinde, Prusya ve Avusturya’nın ikiye bölündüğü cümlesi olur” (Frege, 2019a, s. 78).

Sonuç olarak Frege hakkında şunları söyleyebiliriz: Frege klasik mantık anlayışının yerine kendi modern mantık anlayışını getirmiştir. Böylece açıklanamayan matematiksel terimleri mantık yoluyla açıklamaya çalışmıştır. Bir anlamda matematiği mantığa indirgemeye çalışmıştır.

Frege’ ye göre gündelik dil, felsefeyi anlaşılmaz kılmaktadır.Bunun için mantık kurallarına dayalı yeni bir dil oluşturulmalıdır. Frege, mantıksal önermelerde, farklı duyuma sahip önermelerin, aynı göndergeye sahip olabileceklerini söyler. Ona göre duyumlardan elde edilen düşünce/anlam/imgeler özneldir, bu duyumlardan elde edilen düşünce, önermenin gönderimi olamaz.Bir önermede bir öğenin,kavramın şüpheli olması, tüm cümlenin bir gönderime sahip olup olmadığını da şüpheli kılar.

2.2 Bertrand Arthur William Russell

Bertrand Arthur William Russell 1872 yılında doğmuş ve 1970 yılında 98 yaşında vefat etmiş bir İngiliz bilim adamıdır.[2] Asıl ilgi alanı matematik ve mantık olmasına rağmen sosyal bilimlerin hemen her alanında bir fikir yürütmüş ve eserler vermiştir[3]. Fakat onu asıl önemli kılan, onun felsefe alanındaki özgün fikirleri olmuştur. Russell’ın çalışmalarının pek çoğu Türkçeye çevrilmiş ve yayımlanmıştır.

Burada Russell’ın Analitik felsefedeki yerine geçmeden evvel onun genel felsefesi hakkında fikir sahibi olmamız gerekir. Çünkü onun Analitik felsefesini anlamak için buna ihtiyaç vardır.

[2] Russell’ın hayatı hakkında ayrıntılı bilgi almak için bkz. (Gottschalk, 1984).
[3] Özellikle onun “Din ile Bilim” adlı kitabı büyük bir ilgi görmüştür. Bu kitabında Russell, adeta bilim tarihini ele almış, dinin, özellikle kilisenin bilime nasıl engel olduğunu ayrıntılı olarak anlatmıştır.

Russell, Frege gibi klasik mantıkta köklü değişikler yapılması gerektiğine inanmış ve matematiği mantığa indirgemeye çalışmıştır[4]. Bunun için Alfred North Whitehead ile beraber 1910-1913 yılları arasında üç ciltlik *Matematiğin Prensipleri* adlı bir eser yazmışlardır. Onların bu eseri yazış amacı: "Tüm salt matematiğin salt mantıksal öncüllerden çıkarılabilir olduğunun ve onda ortaya çıkan tüm temel kavramların salt mantıksal olarak tanımlanabileceğinin ispatı"dır (Soykan, 2006, s. 19).

Bu eserin ön sözünde yazarlar, kendilerinin fikir babaları olan Frege'ye, "Mantıksal analizle ilgili tüm meselelerde asıl borcumuz Frege'yedir"şeklinde teşekkür ederler (Glock, 2021, s.115).

O zamana kadar "mantık, varoluşun herhangi bir türü üzerinde bilimin kanıt bulmasını sağlayacak durumda değildi. En azından fiziksel dünyanın soyut bilgisine varabilmek için tutulacak tek yol, matematiği de içine alan etkili bir mantık geliştirmekti. Matematiksel mantığın doğasıyla uyumlu olarak Russell artık, çözümlemeye dayanan bir deneysel yöntemin yararlılığı sonucuna varmıştı" (Gottschalk, 1984, s. 35).

Russell'ın mantıksal ilkesi, "Doğru bir önerinin gerektirdiği şey doğrudur, ya da doğru bir öneriden çıkan sonuç da doğrudur" olmuştur. Bundan başka Russell'in kabul ettiği, geleneksel, "Düşüncenin Yasaları" şunlardır:

1-Özdeşlik yasası: Bir şey neyse odur.

2-Çelişmezlik yasası: Bir şey hem var hem de yok olamaz.

3-Üçüncünün olmazlığı yasası: Bir şey ya var ya da yok olmalı.

Russell'e göre bu üç yasa, mantıksal ilkelere verilecek örnektir (Russell, 2017, s. 85).

Russell "doğuştan" kelimesi yerine "a priori" sözünü kullanmayı tercih ediyor ve bazı deneysel bilgilerin bile a priori olabileceğini söylüyor. "Böylece, her bilginin deneyden ayıklanıp doğduğunu kabul ederken, yine de kimi bilgilerin a priori olduğunu ileri sürüyoruz, şu anlamdaki, onu bize düşündüren deney onu kanıtlamaya yetmez, fakat dikkatimizi öyle yönlendirir ki, deneyden hiçbir şey beklemeden onun doğruluğunu görebiliriz" (Russell, 2017, s. 87).

[4] Russell daha sonra bu fikrinden kısmen vazgeçmiştir.

Russell, matematik ve mantığın doğruluğunun deneyle ne kanıtlanabilir ne de kanıtlanamaz olduğunu, dolayısıyla bunların a priori olduğu görüşündedir: “Bütün arı matematik, mantık gibi, a prioridir. Deneyci filozoflar buna bütün güçleriyle karşı çıktılar, coğrafya bilgimizin olduğu gibi matematik bilgimizin de kaynağının deney olduğunu söylediler” (Russell, 2017, s. 89).

Mantığı a priori olarak gören kişi sadece Russell değildir. Wittgenstein da Tractatus’da, “Mantığın a priori olması, mantık dışı düşünülememesine dayanır.”(5.4731.) ifadesiyle mantığı bir anlamda a priori olarak görmektedir.

Her ne kadar matematik bilgimiz tikel (somut) örneklerden tümevarımla türetiliyorsa da bunlar gerçekte deneysel genellemelere dayanan bilgiden ayrı bir şeydir. Yani deneysel olmayan, a priori bilgidir.

Russell’a göre “tutarlılık” mantık yasalarının doğruluğunu gerektirir[5] ve “ iki öneri, eğer ikisi de doğru olabiliyorsa tutarlı, hiç olmazsa biri yanlışsa tutarsızdır(...)Yani mantık yasaları, içinde tutarlık ölçüsünün uygulanacağı çerçeveyi ya da iskeleti sağlar fakat kendileri bu ölçüyle kanıtlanamazlar” (Russell, 2017, s. 128).

Asıl konumuz olan analiz ve betimlemelere geçmeden önce Russell’ın varlık hakkındaki görüşlerini de verelim.

Russell, görerek, duyarak, koklayarak, hissederek bilebildiğimiz şeylere “duyu verileri” adını verir. Bunların dolaysız olarak ayrımına varma (fark etme) deneyine “duyum” adını verir. “Böylece ne zaman bir renk görürsek bir renk duyumu elde ederiz, fakat rengin kendisi duyum değil duyu-verisidir. Renk, dolaysız olarak ayrımına vardığımız şeydir, bu ayrıma varmanın kendisi ise duyumdur” (Russell 2017, s. 29).

Russell, meşhur masa örneğini verir ve masanın olup olmadığını, o nesnenin kişi ile bağıntısını, masanın duyulara göre, zamana, mekâna, ışığa göre değişik şekiller alabileceğini söyler. Bunların sonucunda net olarak elde ettiği, “Üzerinde tek bildiğimiz şey, onun[masanın], göründüğü şey olmadığıdır” (Russell, 2017, s. 33).

[5] Russell’ın doğruluk anlayışı doğruluğun uygunluğudur, yani Russell, dış dünya ile uygunluğa bakar. Matematiğin mantığa indirgenebileceğini düşündüğü zamanlarda matematiğin de deney bilgisiyle örtüşebileceğine inanmıştır. Daha sonra bu fikrinden vazgeçmiştir.

Russell, *Mantıksal Atomculuk Felsefesi* adlı eserinde yine masa örneğinden hareketle, hiçbir şeyin varlığını reddetmediğini, sadece bunun (reddetmenin) kabul edilebilirliğini reddettiğini söyler. Ayrıca o, bir şeyin varlığının kanıtı olmadığında reddedilmesini de reddeder. Kısacası Russell, varlıkları ne kabul eder ne reddeder. "Sadece bunun bilinebilirin alanında olmadığını ve kesinlikle fiziğin parçası olmadığını söylüyorum" diyerek deneysel yorumlara ihtiyaç olduğunu belirtir" (Russell, 2015, s.149).

Russell, herhangi bir nesne hakkında (örneğin masa) duyu verileriyle elde ettiğimiz bilginin tümüne "betimleme yoluyla bilgi" adını verir. Bu bilginin de masanın gerçekte ne olduğunu bize tam olarak vermediği görüşündedir. "Bilginin doğruya yakın bir çözümlemesini yapabilmemiz için duyu verilerinin dışında başka şeyleri tanımayı da düşünmeliyiz" diyen Russell, ilk olarak "bellek"i verir. Bellek yoluyla, dolaysız bilgi, geçmişle ilgili bütün bilgilerimizin kaynağıdır. Diğer bilgi kaynağı da kaplam iç gözlem (introspection) ile tanımadır (Russell, 2017, s. 65).

Russell, tümellerin de varlığını kabul eder. Platon'un "idea" dediği sözcüğe Russell, "tümel" demektedir. Yani tikel şeylerin karşıtı olan şeyler. Bu durumda tikel de "duyulara sunulmuş olan herhangi bir şeye ya da duyulara sunulmuş olanlarla aynı doğada olanlara" verilen addır. Özel adlar tikelleri; genel adlar, sıfatlar, ilgeçler ve eylemler tümelleri belirtir (Russell, 2017, s. 103).

Russell, Platon'dan farklı olarak, tümellerin sadece zihinsel olmadıkları görüşündedir. Bunu açıklamak için şu örneği verir: "Edinburg Londra'nın kuzeyindedir". Russell'a göre bu bilgiyi biz yeni öğrensek de öğrenmesek de bu doğru bir bilgidir ve herkes tarafından bilinebilir ve hiçbir zihinsel duruma ihtiyaç yoktur. Fakat "kuzeyinde" ifadesinin bir tümel olduğu kabul edilirse ve tümellerin de zihinsel bilgi gerektirdiği hatırlanırsa yukarıdaki önermede bir çelişki ortaya çıkıyor. Bu çelişkiye çözüm olarak Russell, "kuzeyinde" ifadesinin bir bağıntı olduğunu, bunun da Edinburg ve Londra gibi düşünceye yani zihne bağlı olmadığını, düşüncenin kavradığı fakat yaratmadığı özgür dünyanın bir şeyi olduğunu kabul ediyor (Russell, 2017, s. 107).

Fakat "kuzeyinde" ifadesinin varlığı ile "Edinburg" ve "Londra"nın varoluşları farklıdır. Buna göre "kuzeyinde" tümeli, düşünce olmamaktadır. Fakat fiziksel nesne de değildirler. Onların varlığı "zaman dışı olarak, varoluşun karşıtıdır. Buna göre

tümeller dünyası, bir varlık dünyası olarak da betimlenebilir. Varlık dünyası, değişmez, katı ve doğrudur(…)varoluş dünyası ise geçicidir, belirsizdir, keskin sınırları yoktur" (Russell, 2017, s. 108).

Russell'a göre, bir kimse bir şey vardır dediğinde, o şey, ya zaman içindedir ya da uzaydadır. O şey hakkında herkes aynı şeyi kastediyorsa ve o şeyin duyumlarımızla var olduğu söyleniyorsa o şey vardır demektir. Russell, Ortodoks metafiziğin, gerçek şeylerin "zaman"da olmadığı (örnek olarak Tanrı zamanda yoktur), "zaman"da olan şeylerin de gerçek dışı oldukları görüşünü, "zamanda olmayan şeylerin var olduğunu düşünmeye yatkınımdır" diyerek desteklemektedir (Russell, 2015, s. 129). Bundan, Tanrı zamanda yoksa Tanrı vardır anlamı çıkmaktadır. Russell'ın zamanda olmayan şeylerin var olduğunu düşünülebileceğini söylemesinin nedeni, fiziğin soyut nesnelerinin kullanımıyla ilgilidir. Örneğin nötrinolar tamamen hayalî nesneler olmasına rağmen vardırlar ve kullanışlıdırlar.

Russell tümel önermeler hakkında "Tüm tümel önermeler, bir şeylerin varlığını reddeder. "Tüm insanlar ölümlüdür" derseniz bu, ölümsüz bir insanın varlığını reddeder. Kesin olarak tümel önermelerin varoluş içermeyen bir şekilde yorumlanabileceğini söylemek istiyorum" demektedir (Russell, 2015, s. 99).

Russell hem "önerme" den hem de "önerme fonksiyonu" ndan bahseder. Önerme fonksiyonları için; her zaman doğruysa "zorunlu", bazen doğruysa "olanaklı", hiçbir zaman doğru değilse "olanaksız", der. Ona göre önermeler doğru veya yanlış olabilirken, önerme fonksiyonları biraz evvel bahsettiğimiz üç ihtimalden birine sahiptir. Önerme fonksiyonlarında bir, bazı, bütün ve her gibi sözcükler bulunur. Russell, klasik mantıktan farklı olarak önermelerin anlamına farklı yaklaşır. Mesela klasik mantıkta "Sokrates ölümlüdür" ün çelişiği/zıttı, "Sokrates ölümsüzdür" önermesidir. Russell bunu kabul etmez. Ona göre "Sokrates ölümlüdür" ve "Sokrates ölümsüzdür" birbirinin çelişiği değildir, çünkü ikisi de Sokrates'in zamanda var olduğunu ima eder, aksi halde Sokrates ne ölümlü ne de ölümsüz olurdu. Biri "onun öldüğü bir zaman olduğunu", diğeriyse "hangi zamanı alırsanız alın, onun bu zamanda hayatta olduğunu" söyler, oysa "Sokrates ölümlüdür" ün çelişiği onun yaşadığı bir zaman olmaması durumumda doğru olurdu" (Russell, 2015, s. 102).

Sonuç olarak Russell, varlığı-ister tümel ister tikel olsun- tam olarak ne reddeder ne de kabul eder. Onun için önemli olan yukarıda saydığımız unsurların yerine gelmesidir, yani ancak deney yoluyla o varlık hakkında net bir hüküm verebiliriz.

Russell'ın, felsefesine temel teşkil eden "tümevarım ilkesi" hakkında da bir iki söz söyleyelim. Russell, geçmişte olmuş olan ve gelecekte de olacak olan olayların olma sıklıklarına bakarak bir hüküm verir. Olaylar, hiç değişmeden aynı olarak tekrarlanıyorsa, aynı olaylar gelecekte de tekrarlanacak demektir. Russell işte bu ilkeye, duruma "tümevarım ilkesi" demektedir. "Belli bir A türünden bir şey, belli başka bir B türünden bir şeyle birlikte bulunmuş ve B türünden bir şeyden ayrı olarak hiç görülmemişse, A ile B'nin birlikte bulunuşlarının sayısı büyüdükçe, bunlardan birinin görüldüğü yeni bir durumda, birlikte bulunmalarının olasılığı da büyüktür" (Russell, 2017, s. 80).

Russell'ın konuyla ilgili verdiği örnek şudur: " Örneğin çok sayıda ak kuğu gören bir adam, ilkeye göre bu verilerden, bütün kuğuların ak olması olasılığını çıkarabilir ve bu çok sağlam bir çıkarım olurdu. Çıkarım, kimi kuğuların kara oluşlarıyla çürümüş olmaz çünkü bir şey, kimi verilerin onu beklenmez kılmasına karşın yine de ortaya çıkabilir" (Russell, 2017, s. 81). Kısaca Russell, istisnalar kaideyi bozmaz, demek istiyor.

Russell tümevarımsal ilkenin deneye başvurularak çürütülemeyeceği ve doğrulanamayacağı görüşündedir. "Böylece, tümevarımsal ilkeyi ya onun özünlü sağlamlığına dayanarak kabul etmeli ya da gelecek için bütün bekleyişlerimizin doğrulanmasından vazgeçmeliyiz" (Russell, 2017, s. 82).

Yüklem, yalnızca öznenin çözümlenmesiyle elde ediliyorsa bunlara "çözümsel" denir. Buna örnek, "Dazlak bir adam dazlaktır" cümlesi verilebilir. Buna göre, kendinden söz edilen özne en az iki özelliğiyle gösterilmiş ve bu özelliklerinden biri ayrılarak vurgulanmıştır (Russell, 2017, s. 93).

Russell'ın felsefeye getirdiği asıl yenilik, analiz/çözümleme ve buna bağlı olarak Mantıksal Atomculuktur. Russell'a sorulan "Kendinizi bir filozoflar sınıfına sokuyor musunuz?" sorusuna Russell, "Sadece bir tek etiket taktım kendime: Mantık atomcusu." cevabını verir. Bunun ne olduğunu da "Bunun benim kafamdaki anlamı, incelenen bir şeyin özüne erişebilmek için inceleme yapmak gerektiğidir. Bunu

inceleme dışında kalan maddelere rastlayıncaya dek sürdürebilirsiniz. Bu maddeler de mantık atomları oluyor. Bu atomlara mantıklar diyorum ben, çünkü maddenin küçük parçaları değil, ama eşyaları yapan düşünceler bunlar" (Russell, 1966, s. 10).

Russell, Hegel'in "salt idea" dediği ve bunun uyumlu dizge oluşturarak evreni bir bütün olarak görmesine, yani monistik mantığa karşıdır. Ona göre, dünyayı parça parça incelemek gerekmektedir. Evrenin deneyimimize uzak bulunan bölümünün niteliklerini tanımamız da olanaksızdır (Russell, 2017, s. 118).

Russell, Mantıksal Atomculuk ile ilgili görüşlerini ilk olarak 1918 yılında Londra'da verdiği bir dizi konferans ile gündeme getirmiştir. Belirlediği öğretisine "Mantıksal Atomculuk demesinin sebebini Russell şöyle anlatır: "Öğretimin adına Mantıksal Atomculuk dememin sebebi, çözümlememden arta kalan bir şey olarak ulaşmak istediğim atomların fiziksel atomlar değil, mantıksal atomlar olmasıdır. Bunların bazıları, benim "tikeller" (küçük renk veya ses parçaları gibi anlık şeyler) diye adlandırdıklarımdır. Bazılarıysa; yüklemler, ilişkiler ve benzerleridir" (Russell, 2015, s. 43).

Altınörs, Russell'ın konuyla ilgili görüşlerini şöyle özetler: "Mantıksal Atomculuk öğretisinde dildeki mantıksal atomların dünyadaki atomsal olgulara karşılık geldiğini öne sürmektedir. Russell'ın anlayışı, cümlelerin dış dünyada var olan şeyler ile upuygun olduğu faraziyesine dayanır. Ona göre cümleler-heyecansal, buyurucu, dilek-istek kipinde beyanlar vb. hariç-dış dünyadaki olguların temsilleridir ve bir cümlenin anlamı da göndermede bulunduğu olgu durumudur" (Altınörs, 2014, s. 170).

Russell'ın atomculuk görüşünü verdikten sonra onun betimlemeler görüşüne gelebiliriz. Bundan evvel onun olgu ile neyi kastettiğine bakalım. "Olgu olarak adlandırdığım şey, "Sokrates" gibi tek bir kelimeyle ifade edilen değil, tam bir cümleyle ifade edilen şeydir(…)Olguların nesnel dünyaya ait olduklarını gözlemek önemlidir. Özel bazı durumlar haricinde bunlar, bizim düşüncelerimizle veya inançlarımızla yaratılmamışlardır" (Russell, 2015, s. 47).

Russell'a göre olgu, cümlenin tamamıdır. Dolayısıyla yanlış ya da doğru olacak olan da cümlenin bütünüdür. Russell'a göre bir betimleme bir şeyin sadece adı değil, onun özellikleridir. "Bir betimlemeyle, bir kişinin ya da bir şeyin adıyla değil, ona ya da o şeye özgü olduğu bilinen ya da varsayılan bir özellikle gösterildiği, "Amerika Birleşik

Devletlerinin şimdiki başkanı" gibi bir ifadeyi anlatmak istiyorum" (Russell, 2018, s. 572).

Russell'a göre iki türlü bilgi vardır: Şeylerin bilgisi ve doğrunun bilgisi. Şeylerin bilgisi de ikiye ayrılır: Tanıma ve betimleme. "Bir şeyin varlığından, herhangi bir çıkarım sürecinin ya da doğru bilgisinin aracılığı olmadan dolaysız olarak haberimiz varsa onu" tanıyoruz demektir (Russell, 2017, s. 63).

Russsell'a göre biz bilgiyi iki yoldan elde ederiz. Tanıyarak ve betimleme yoluyla. "Ör. Ayşe ile ilgili bilgilerimi Ayşe'yle tanışıklık kurarak elde ederim. Ayşe'yi mutlaka tanımalıyım. Kendi iç duygularımızı, yaşantımızı tanışıklık yoluyla elde ederiz. Bunun dışında kalanlar ise betimleme yoluyla olabilecektir. Gerçek ad, adın gösterdiği varlığın olgusal olarak bulunmasıyla bilinen addır. Artık yaşamayanların adları gerçek ad kategorisine giremiyor. Gerçek adlar mutlaka var olanı gösterdiği için var olmayanlara ilişkin bilgimiz de betimleme yoluyla sağlanır"(Çelik, 2021, s. 37).

Russell, önermeleri referans içerip içermemeleri bakımından üçe ayırır. 1-"Günümüz Fransa'sının kralı keldir" gibi hiçbir referansı olmayan sahte önermeler; 2- "Dünyanın Güneş etrafında dönmesi" ya da "Günümüz İngiltere'sinin kraliçesi" gibi belirli bir objeye referansta bulunan önermeler ve 3- 'Bir insan', 'Herhangi bir insan', 'Bütün insanlar' gibi referansları belirsiz önermeler (Bekalp, 2019, s. 98).

Russell'ın söylemek istediği, Türkçe'de sıfat tamlamaları adını verdiğimiz gramer bilgisidir aslında. Bu konuda şöyle der Russell, "Betimlemekten anladığım, "bir şöyle-ve-şöyle" biçimindeki tümceye "bulanık betimleme" diyeceğim, "şöyle-ve-şöyle" (tekil) biçimindeki tümceye de belirli betimleme diyeceğim. Böylece, "bir adam", bulanık betimleme, "demir maskeli adam" ise belirli betimlemedir. (…)Yani bir betimleme "şöyle-ve-şöyle" biçiminde tekil herhangi bir tümcedir" (Russell, 2017, s. 65). Görüldüğü gibi "bir", "bazı" gibi kelimeler belirsiz sıfat olurken, "demir maskeli" yapısı belirli bir sıfat olmaktadır. Russell bunlara, "belirli betimleme" veya "belirsiz betimleme" adını vermektedir. "Herhangi bir şöyle-şöyle"den bahsettiğimizde "belirsiz betimleme", "belirli bir şöyle-şöyle" (tekil olarak) dediklerimize "belirli betimleme" adını verebiliriz. Örnekler şöyledir: Belirsiz betimleme için; bir insan, bir köpek, belirli betimleme için; demir maskeli adam, bu odaya son giren kişi, 43 ile 34'ün toplamı vb. (Russell, 2015, s. 115).

> Russell daha ziyade belirli betimlemeler üzerinde durur ve bu tür betimlemelerin ad olmadığını söyler ve "Waverley'in yazarı" örneğini verir. Bunun bir ad olmadığını, adın yalın bir sembolden oluştuğunu, bu ifadenin ise karmaşık bir sembol olduğunu ifade eder. Gerçekte Waverley, 1814 yılında İskoçyalı Walter Scott'un yazdığı tarihi bir romandır. Russell'a göre, "Waverley'in yazarı", basit bir biçimde Scott veya başka bir şeyi temsil etmez. Eğer Scott yerine geçiyor olsaydı, "Scott Waverley'in yazarıdır" önermesi, "Scott, Scott'tır"la aynı önerme olurdu"(Russell, 2015, s. 115).

Bunu Türkçe örneklerle açıklayalım. "Nutuk'un yazarı" dediğimizde hemen akla "Atatürk" gelir. Günlük kullanımda "Nutuk'un yazarı"= "Atatürk" gibi bir ifade meydana çıkar. Bunlar aynıysa, birbirlerinin yerine kullanılabilir demektir. Öyleyse şu önermeler doğru olacaktır: "Nutuk'un yazarı Nutuk'un yazarıdır" veya "Atatürk Atatürk'tür" gibi. Bu durumda "Nutuk'un yazarı Atatürk'tür" önermesiyle "Atatürk Atatürk'tür" önermesi aynı olmalıdır, oysa ikisi tamamen farklı önermelerdir. İşte Russell hiçbir şeyi temsil etmeyen önermelere "eksik semboller" adını vermekte ve belirli betimlemelerin özel adların yerine geçemeyeceğini bildirmektedir. Başka bir ifadeyle "özel isimler kendiliklerinden bir anlama sahip olan tamamlanmamış semboller olduğu halde, belirli betimlemeler bizzat bir anlama sahip olmayan ve içinde yer aldıkları ifadelerin anlamına iştirak edebilen tamamlanmış sembollerdir"(Rossi, 2020, s. 27). Felsefede bu tür sorunların tek sebebi olarak Russell, mantığı ve dilbilgisi tarafından yanlış yönlendirilmeyi göstermektedir.

Yukarıda verilen örnekte gerçekten mantıksal bir hata vardır. Russell başka örnekler vererek konuyu anlatmaya devam eder.

> "Tek boynuzlu at yoktur" önermesi doğrudur. Çünkü "tek boynuzlu at" bu önermenin bir bileşeni değildir. Çünkü hiçbir şekilde boynuzlu at olamayacağına göre bir bileşen de olamaz. "Önermelerin bileşenleri, onlara karşılık gelen olguların bileşenleriyle aynı olduğu ve tek boynuzlu atın var olmadığı bir olgu olduğu için, tek boynuzlu atın bu olgunun bir bileşeni olamayacağı çok açıktır, çünkü eğer tek boynuzlu atın bileşeni olduğu bir olgu olsaydı, tek boynuzlu at olmuş olurdu ve tek boynuzlu atın var olmadığı doğru olmazdı" (Russell, 2015, s. 121).

Russell, "Fransa'nın şimdiki kralı keldir" ile "Sokrates ölümlüdür" önermelerini karşılaştırır. İkincisi; *özne*(Sokrates), *yüklem*(ölümlü) ve *copula*(dır)dan oluşan basit bir önermedir. Birinci örnek ise iki yargıdan oluşan bileşik önermedir: Birinci yargı, "Fransa'nın bir kralı vardır", ikinci yargı "bu kral keldir." Her iki önerme gramer olarak doğrudur. Fakat birinci önerme anlamsızdır. Çünkü Fransa bir krallık değildir, Fransa'nın da bir kralı yoktur. Yani bu önerme, herhangi bir şeye göndermede bulunmamaktadır, göndergesizdir. Frege bu tür göndergesiz olan önermelerin anlamlı olduğunu söylerken Russell buna karşı çıkmıştır. O, önermeleri değilleme yoluyla ele

alır. “Fransa’nın kralı keldir” önermesi, Fransa krallık olmadığı için yanlıştır. O halde mantık ilkelerine göre bu önermenin değili olan “Fransa’nın kralı kel değildir” önermesinin doğru olması gerekir. Bu durumda ortaya bir paradoks çıkmaktadır (Bekalp, 2019, s. 99).

“Fransa’nın şimdiki kralı keldir” önermesini reddetmek istersek, onun kel olduğunu reddetmek yerine tamamen onun olmadığını söylemek yeterli olur. Çünkü çözümleme, olmayan varlıklarla ilişkili olarak yapıldığına göre orada bir doğruluk yoktur. İki parçadan oluşan “Fransa’nın şimdiki kralı keldir” ifadesinden birini reddetmek bile ifadeyi yanlış hale getirir.

Sonuç olarak, Frege’nin gönderimi olmayan önermelere “anlamsız” dediğine Russell, “yanlış” demektedir. Betimlemeler teorisiyle Russell, işe yaramayan varlıkları elemiş olmakta aynı zamanda onların anlamlı olduğunu da kanıtlamış olmaktadır.

Russell, betimlemeler adını verdiği kuramıyla esas olarak klasik mantıkta yer alan yukarıda birkaç örnekle bahsettiğimiz gibi, önermelerin tutarsızlığını anlatmak istemiştir. Russell bu tür tutarsızlıkların sebebini klasik mantıktan başka, gündelik dile de bağlar. Russell, “Felsefî dilbilgisinin önemi genelde düşünüldüğünden çok daha büyüktür. Bence pratik olarak, bütün geleneksel metafizik, kötü dilbilgisinden ötürü hatalarla doludur ve metafiziğin hemen hemen tüm geleneksel sorunları ve geleneksel sonuçları(…)felsefi dilbilgisi dediğimiz şeydeki ayrımların türlerini belirleyememekten dolayıdır” (Russell, 2015, s. 145) dedikten sonra bu hatalardan kurtulmak için “ad hoc” denilen yeni bir dil icat etmek gerekliliğini savunur. Gündelik dile bağlı kalındığı sürece, bu noktayı [mantıksal önermeleri anlama] açıklığa kavuşturmak fazlasıyla zordur, çünkü gündelik dil, mantıkla ilgili ilkel atalarımızın da sahip olduğu belirli bir duygudan kaynaklanmaktadır. Gündelik dile bağlı kaldığınız sürece, dil tarafından size yüklenen ön yargıdan kurtulmak çok zor gelecektir.

> “Öyle bir x vardır ki, x bir insandır” dediğimde, bu birinin kullanmak isteyeceği türden bir ifade değildir. “Bir x vardır” anlamsızdır. Bunu gerçekten ifade edebilmenizin tek yolu “ad hoc” yeni bir dil icat etmek ve “ (x bir insandır)olanaklıdır” dendiğinde bu ifadeyi “ x bir insandır” ifadesine hemen uygulanır kılmak veya “ x bir insandır” bazen doğrudur ifadesi için yeni bir sembol geliştirmektir” (Russell, 2015, s. 102).

Kusursuz bir dil arzulayan Russell, bu dilin nasıl olması gerektiği hakkında da şunları söyler:

> "Şimdi, mantıksal açıdan kusursuz bir dilin ne tür bir dil olduğunu düşünmeyi öneriyorum. Mantıksal açıdan kusursuz bir dilde "veya", "değil", "eğer", "öyleyse" gibi farklı bir işlevi olan kelimeler hariç, bir önermenin kelimeleri tek tek, ilgili olgunun bileşenlerine karşılık gelirdi. Mantıksal açıdan kusursuz bir dilde, her bir yalın nesne için sadece tek bir kelime olurdu ve yalın olmayan her şey, her yalın unsur için tek kelime şeklinde olan, yalın şeylerin kelimelerden türetilerek kelimelerin birleşimiyle ifade edilirdi. Bu tür bir dil, tamamen analitik olacaktır ve öne sürülen ve reddedilen olguların mantıksal yapısını bir bakışta gösterecektir. Principa Mathematica'da ortaya konan dilin, böyle bir dil olması hedeflenmiştir. Bu dil, sadece söz dizimi kuralları olan, söz dağarcığı ya da başka bir şeyi olmayan bir dildir. Söz dağarcığının çıkarılmış olmasını saymazsak, bunun oldukça hoş bir dil olduğunu sanıyorum. Eğer projeye söz dağarcığını eklerseniz, proje mantıksal açıdan kusursuz olabilecek bir dil olmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda gerçek diller mantıksal açıdan kusursuz değillerdir" (Russell, 2015, s. 64).

Russell'ın ısrarcı olduğu husus, bizim mantıksal bir dile sahip olamayışımızdır. Böyle olmadığımız için de sembollerle yeni bir mantıksal dil icat edilmek zorunda kalınmıştır.

> "Tipler kuramı şeylerin değil, gerçekten bir semboller kuramıdır. Bu, muntazam bir mantıksal dilde kusursuz bir şekilde açık olurdu. Buradaki sorun bizim kökleşmiş, adlandırılamayanı adlandırmayı deneme alışkanlığımızdan doğar. Eğer uygun bir mantıksal dile sahip olsaydık, bunu yapmaya kalkışmazdık. Açıkçası sadece tikeller adlandırılabilir. Tikellerin varoluşu anlamında, herhangi başka bir şeyin var olduğunu doğru ya da yanlış olarak söyleyemezsiniz. "Vardır" sözcüğü "sistematik muğlaklık"a sahiptir, eş deyişle, katı bir şekilde, ayırt edilmesi önemli olan sonsuz sayıdaki farklı anlamlara sahiptir" (Russell, 2015, s. 143).

Frege'nin ve Russell'ın hayal ettikleri dilde söz dağarcığı, yani kelimeler olmayacaktır. Orada sadece mantık ve matematik sembolleri olacaktır. İşte böyle bir suni/yapay dille felsefe problemlerini çözmeye çalışan Russell'ın, bunda başarılı olup olmadığı hala felsefeciler tarafından tartışılmaktadır.

Russell Paradoksu'ndan da bahsederek konumuzu tamamlayalım. Kendi kendisinin üyesi olmayan sınıflar önermesi, onun paradoksunu oluşturur. Burada Russell, bir Çinli filozofun örneğini verir. Buna göre, boz bir inek ve bir doru at üç şey yapar: Ayrı olarak hepsi tek tektirler, hepsi beraber bir başkasıdırlar ve dolayısıyla üçtürler. Russell'ın verdiği diğer örnek de çay kaşığı örneğidir. "Dünyadaki tüm çay kaşıklarının olduğu sınıfı alırsanız, bu kendi başına bir çay kaşığı değildir. Veya dünyadaki tüm insanları alırsanız, bu sınıfın bütünü de bir insan değildir." Bu ifadelerdeki paradoks açıktır. Eğer bir şey veya nesne, kendisinin bir üyesiyse, değildir ve eğer öyle değilse, öyledir" (Russell, 2015, s. 135). Russell'a göre bir sınıfın kendi kendisinin üyesi olup olmadığı sorusu anlamsızdır. "Hiçbir sınıf kendi kendisinin üyesi olan veya olmayan değildir" demek doğru olmamaktadır.

Sonuç olarak, Russell okumalarımızdan anladıklarımızı şöyle özetleyebiliriz: Russell'a göre felsefe analizden oluşur. Analiz, çoğunlukla mantıksal biçimler ile önermelerin çeşitli bileşenlerinin sınıflandırılmasıyla yapılır. Russell, Frege gibi matematiği mantığa indirgemek istemiş ve Mantıkçı Pozitivizm kuramını geliştirmiştir.

Russell bütün tikel ve tümel varlıkların olduğunu kabul eder ama onların tam olarak anlaşılamayacağını, bunun için de deneye ihtiyaç olduğunu söyler. Russell, Mantıksal Atomculuk kuramıyla adından söz ettirmiştir. Onun diğer teorisi de betimlemelerdir. Bu teoriye göre göndergesi olmayan önermeler yanlış olmaktadır. Frege ise bu tür önermelere "anlamsız" demişti. Russell'a göre belirli betimlemeler, özel adların yerine geçemez.

Russell'a göre iki önermeden ikisi de doğru olabiliyorsa tutarlı, hiç olmazsa biri yanlışsa tutarsızdır. Ona göre sadece yüklem veya bir kelime değil, önermenin tamamı değillenmelidir.

Russell genel olarak ateist biri kabul edilmesine rağmen bazı araştırmacılar tarafından ateistten ziyade agnostik (bilinemezci) olarak görülür (Tektaş, 2019, s. 103). Fakat bu konuda net olarak Russell'ın "bilinemezci" olduğunu söylemek yanlış olur.

Russell'ın felsefeye kazandırdığı asıl yöntem, analiz/çözümlemedir. Bunun için de felsefe sorunlarının dil analiziyle çözülmesi gerektiğini savunur. Fakat o gündelik dil ile değil de mantık ve matematiğin sembollerinden oluşan yapay bir dille bu sorunları çözmeyi dener. Böylelikle dilin yanlış kullanımından kaynaklanan felsefe sorunları çözülecektir. Russell' ın esas amacı, felsefeyi bilimle açıklamaktır.

2.3 George Edward Moore

İngiliz filozofu olan George Edward Moore (1873-1958) Analitik felsefenin kurucularından birisidir. Russell ile tanışmasından sonra Moore, dönemin büyük filozoflarından sayılan Bradley'in etkisi altında kalarak Russell ile beraber Hegel'in bütüncül felsefesine meyleder. Hegel, kâinatı bir bütün olarak algılamakta ve incelemektedir. Fakat daha sonra Russell ve Moore bu fikirlerinden vaz geçerler ve idealizm karşıtı bir tavır takınırlar. Moore 1903 yılında "İdealizmin Reddi" adlı makalesini yazar. Onlar için artık bütün değil, parça önemlidir, yani analiz.

Moore, felsefesinde bilme yöntemi olarak sağduyu ve analizi temel almıştır. O, bu temel üzerinden de etik anlayışını açıklar. Moore'un ele aldığı bir diğer sorun da algı sorunudur. O, duyu verilerinin nesne/objelerle olan ilişkisi üzerinde durmuştur. Bu konuyu da "Sağduyunun Bir Savunması" adlı makalesinde incelemiştir.

"A Proof of the External World/Dış Dünyanın Bir Delili" adlı makalesinde idealizmi eleştirmiş ve dış dünyanın var ve gerçek olduğunu savunmuştur.

Moore etik ile ilgili görüşlerini de *Principia Ethics/Etiğin Prensipleri* adlı eserinde ortaya koymuştur.

Biz kısaca Moore'un bu çalışmalarından hareketle, onun sağduyuya dayalı epistomoloji/bilgi yöntemi ve etik anlayışı üzerinde duracağız.

Moore'a göre biz, nesneleri duyulara başvurarak, bellek aracılığıyla anımsayarak, kişilerin tanıklıklarına başvurarak ve çıkarım yoluyla biliriz. Duyu verileriyle nesne arasında bir ilişki kurularak dolaylı veya dolaysız algılama yoluyla bilgi alınabilir. Nesne ile birey arasındaki tüm zihinsel ilişkiler, özsel olarak aracısız ya da dolaylı algılayışa bağlıdır (Çelik, 2021, s. 119).

Moore'un felsefesinin en önemli yanını onun sağduyu (common-sense) adını verdiği yöntem oluşturmaktadır. Sağduyu kelimesi TDK sözlüğünde, "Doğru, akla uygun yargılar verme yeteneği, aklıselim" şeklinde verilmiştir. Bir anlamda sağduyu, toplumca kabul edilen genel doğrular olarak da anlaşılabilir. Yani, sıradan insanların, sıradan inançlarıyla gerçeği yalın olarak kavramalarıdır.

Moore, "İdealizmin Çürütülmesi" adlı makalesinde, Berkeley'in savunduğu "Var olmak, algılanmış olmaktır" tezini çürütmeye çalışmıştır. Berkeley, materyal objelerin varlığına bilincin varlığını koşul yapmıştır. Bir anlamda, bilinç varsa varlık vardır demek istemiştir. Oysa Moore, bunun tersini düşünmektedir. Ona göre, biz bilincinde olsak da olmasak da varlık vardır ve var olmaya devam edecektir. Yani, materyal objenin varlığı, bizim bilincimizden bağımsızdır (Elmalı, 2007, s. 34).

Moore, "Sağduyunun Bir Savunması" adlı makalesinde bilme yöntemi olarak, sağduyu bilgileriyle ilgili etraflıca bilgi vermiştir. Buna göre kesin olarak herkesin bildiği bilgiler sağduyu bilgileridir. Örneğin, vücudumuzun varlığı, hayvanların,

bitkilerin varlığı, dağların, nehirlerin varlığı, ayın ve güneşin bizden uzak olmaları vb. Moore sözlerine şöyle devam eder:

> "Şu anda benim bedenim olan yaşan bir insan bedeni var. Bu beden geçmişte belirli bir zamanda doğmuştur ve o zamandan beri değişmeden olmasa da sürekli olarak var olmuştur. Örneğin doğduğundan beri ya yeryüzüne temas halindedir ya da yeryüzüne uzak değildir ve doğduğundan beri her an çeşitli mesafelerde bulunduğu üç boyutlu şekil ve birçok başka şey var olmuştur" (Moore, 1959, s. 2).

Bu bilgilere sonra Moore şunları ilave eder: "Bütün bu bilgilerin değişken olmasına karşın, bilgilerin nesnesi olan objeler hep aynıydı. Değişken olan yalnızca algılamadır. Eğer varlığın varlığı algıya bağlı olsaydı, o zaman algı değiştikçe varlıkların da değişmesi gerekirdi" (Elmalı, 2007, s. 36). Diyerek, Berkeley'in bilinç-obje ilişkisini açıklamaktadır.

Moore dışsal dünya ile yani evren ile dışımızda var olan şeylerin örtüştüğü görüşündedir. O, meşhur "el" örneğini verir. Bir elini ötekinin üstüne koyarak, "bu bir eldir" der. Sonra ötekini tutarak "bu da bir eldir, bu durumda bizim dışımızda en az iki şey vardır "der. Böylece dışsal dünya yani evren kavramıyla, "dışımızda var olan şeyler" kavramının örtüştüğü kanıtlanmış olur. Moore bunlara sağduyu hakikatleri-inanışları demektedir (Çelik, 2021, s. 108).

Moore yukarıda saydığı önermelerin/bilgilerin doğru olduğunu gerçekten biliyor muyum? sorusuna yine kendisi " onlar bana doğru göründükleri için, onları kesinlikle biliyorum" diyerek cevap verir. Moore, bu tür bilgilerin sadece sağduyu yöntemiyle yani "bu bilgiler herkesçe biliniyor, öyleyse doğrudur"la bilinmesinin yeterli olmadığını söyler. Ona göre bu tür bilgiler kompleks bir yapıdadır, dolayısıyla bunların analiz edilerek yalın kavramlara indirgenmesi gerekmektedir. Analiz, bir anlamda sağduyu bilgilerini test etmek olmaktadır. Fakat, Moore'un analizi verbal analiz olmamalıdır. Kavramsal analiz olmalıdır. Çünkü verbal analiz, bireyin zihnini bulandırabilmektedir.

Moore, her fiziksel nesnenin bir biçime sahip olduğunu ama kendisinin bir biçim olmadığını dolayısıyla fiziksel nesnelerin bir duyu verisi olmadığı görüşündedir. Bu durumda Moore'a göre duyu verilerinin bir bileşiği olmayan, zihinsel bir yapı taşımayan, uzayda belirli bir yeri olan şey fiziksel nesne (obje)'dir. Bu nesneler "zaman içinde var olan" şeylerdir aynı zamanda" (Çelik, 2021, s. 115). Sonuç olarak

sağduyu, evrende nesnelerin zaman ve mekan içinde, bilinç edimlerinin de zaman içinde olduğuna inanır.

Ama şunu belirtmekte fayda var Moore'a göre sağduyu doğrularının herhangi bir analize ihtiyacı yoktur. Sağduyu kavramları 'bilmek' ve 'kesinlik' kavramları üzerinde durmakta ve 'masanın üzerinde peynir olduğundan eminim' dediğimizde bunu bildiğimizi ve bilginin kesin olduğunu belirtmektedir. Ona göre, eğer bu bilgiyi sağduyu önermesi kabul edip bu bilgiden emin olduğumuzu söylemezsek, o zaman bu bilgiden emin olduğumuza başka yol gerekecektir (Elmalı, 2007, s. 37).

Moore, sağduyu yöntemiyle her şeyin bilinebileceğini de savunmaz. Mesela sağduyu, ne bütün olarak evren hakkında ne de Tanrının varlığı ya da yokluğu hakkında bir görüş ileri sürebilir. Bir Tanrı vardır diyen filozoflar, hiç kuşkusuz sağduyu görüşlerinin ötesine geçerler.Moore bu yaklaşımıyla, Wittgenstein gibi, bir anlamda metafizik konuları dünyanın dışına yani sağduyunun ötesine atmış gözüküyor.

Moore'un sağduyu bahsini Putnam'ın şu görüşleriyle bitirelim. Moore'a göre tüm duyumlar, bilinç/ayrımsama ve nesne olarak iki terim içerir. Mesela mavi göğü ayrımsamak ile yeşil çayırı ayrımsamak, ayrımsamada benzerdir ama bunların nesneleri farklıdır. Moore'un burada anlatmak istediği gök ve çayır değildir, o renk ayrımından söz eder. Mavinin var olduğunu söylemek, mavi olan bir nesnenin var olduğunu söylemektir. Böylece mavinin ayrımına varmak, mavi olan bir nesnenin ayrımına varmaktır. O, mavinin duyum ile elde edildiğini ve mavinin bilincin bir içeriği olmadığını savunur. Ona göre özdeksel şeylerin varlığından kuşku duymak, kendi duyumlarımızın varoluşundan kuşku duymak olmaktadır. "Sağduyunun Bir Savunması" adlı çalışmasında "el" örneğini verir. El, somutttur ve onun var olduğundan emindir.

> Fakat "elini algılarken, elini algılamanın bir başka anlamında elinin sırtını algıladığını ve ayrıca bir duyu verisini de algıladığından emin olduğunu açıkça belirtir. Eğer, duyu verisi algıladığı elinin sırtının bir parçası ise, o zaman duyu verisini algılamanın elinin sırtını algılarken taşıdığı aynı anlamda algılar, yoksa onu algılamanın daha başka bir anlamında algılayacaktır. Moore, yaşamı boyunca görsel ve dokunsal duyu verilerinin özdeksel nesnelerin yüzeylerinin parçaları olduğu görüşü ve olmadıkları görüşü arasında gidip gelmiştir" (Putnam, 2016, s. 199).

Moore'un bu muğlak tutumu, onun sağduyuyu nasıl savunduğunu tartışılır hale getirmektedir. Moore'a göre bir önermenin doğruluğu kesin olarak doğrulanmışsa ancak o zaman o önerme, bilgi değeri taşıyacaktır. Bir önermenin doğru ya da yanlış

olmasını o önermede var olan şeyin evrende var olup olmamasına dayandırabiliriz, evrende bulunan şey belli bir zamanda, belli bir yerde algılanan şeydir ve bu da olgunun kendisidir. Sonuç olarak bir önermenin doğru olması için; önermeyi anlamak, önermeye inanmak, önermenin doğru olması, önermenin bir olguyu göstermesi yani doğrulanması gerekir (Çelik, 2021, s. 125).

Moore, çalışmalarını idealizm karşıtlığı üzerine kurar ve onun yerine çözümlemeyi getirir. Onun yaptığı eleştirel bir çözümlemedir. Kelimeler ve kavramlar derinlemesine incelenecek, açık olup olmadıklarına ve kesinliklerine göre eleştirilecektir. Metafizik önermelere karşı tutumunu da buradan anlayabiliriz. Moore'un asıl derdi kendi deyimiyle: "Keşfetmek istediğim" der "belli bir nesnenin ya da fikrin mahiyetidir" (Paul, 2021, s. 60).

Moore çözümleme yoluyla, gündelik dilde sık görülen anlam kaymalarından, çok anlamlılıktan ve belirsizliklerden kurtulmayı amaçlar. Onun çözümlemede kullandığı "Çözümleneni dile getiren herhangi bir ifade, çözümleyeni dile getiren ifade ile sinonim-eşdeğer olmadıkça, yine çözümleme gerçekleşmiş olamaz". Burada Moore "birader" örneğini verir. Biraderle erkek kardeş aynı anlama gelmektedir. Bu ifade, önerme olarak söylendiğinde "Bir birader olmak bir erkek kardeş olmakla aynı şeydir". Eğer bu ifade doğruysa "Bir birader olmak, bir birader olmaktır" da doğru olmalıdır. Oysa bunlar farklı şeylerdir ve birader kavramının çözümü değildir. Moore bu paradoksu çözemediğini kabul etmiştir (Çelik, 2021, s. 108).

Moore'un burada yaptığı verbal (sözcüksel) analizdir. Moore bu yönteme karşı çıkmaktadır. O, bu analiz yöntemini sadece açıklayıcı sözcüklerin anlamından ibaret saymakta ve bu tür açıklamaların analizin konusu olamayacağını ileri sürmekle kalmamakta, aynı zamanda analiz kavramının verbal açıklamayı ima bile etmediğini düşünmektedir (Elmalı, 2007, s. 30). Aşağıda etik konusunda bu konuya tekrar döneceğiz.

Moore'un çözümlemeden anladığı şudur: "Moore'a göre çözümleme şu halde, sözcüklerle kavramlar, tümcelerle önermeler arasındaki farkı öngörür. Çözümleme, kavramların ya da önermelerin tanımlanmasını ve açıklığa kavuşturulmasını amaç edinir. Bir analizin sözel ifadesi, standart başka sözcüklerle ifade etme uygulamasını izlemelidir. Böylece çözümlenen kavram, daha genişletilmiş, daha açıklanmış sinonim

bir ifadeyle eş değer kılınmış olur. Çözümleme yapmanın merkezi noktası, kavramların aydınlatılmasıdır, dünyaya ilişkin yeni olguların keşfedilmesi değildir" (Çelik, 2021, s. 109).

Araştırmacılar, analiz konusunda Moore'un metodolojisine dair bir yanlış anlama olduğu kanısındadırlar. Moore'un yaptığı analiz, Frege ve Russell'da olduğu gibi bir dil analizi değildir. Onunki kavram analizidir. Kavramsal analiz dilsel ifadelerin değil, zihnimizdeki kavramların içeriklerinin analiz edilmesidir (Seferoğlu, 2019, s. 53).

Moore, önermeleri somuta çevirerek analiz eder. Örneğin "zaman gerçek değildir" önermesini, somuta çevirerek, "hiçbir şeyin şu anda gerçekleşmekte olmadığını, geçmişte gerçekleşmiş olmadığını ve gelecekte gerçekleşecek olmadığını "dile getirmek istemiştir. Bu durum açıkça saçma ve sağduyuyla çatışan bir durum oluyor. Moore'un sağduyu ölçütü çerçevesinde, metafizik savları günlük dile başvurarak "somut olana çevirme tekniği" aslında bir "olmaza indirme" tekniğinden başkası değildir (Çelik, 2021, s. 106).

Moore, Russell ve Frege'den farklı olarak sonradan oluşturulacak yapay bir dil üzerinden değil de günlük dil üzerinden problemlerin çözümü için uğraşmıştır. Günlük dili kullanarak o Wittgenstein'nın ikinci dönemindeki dil görüşlerine yakın bir tutum sergiler.

Moore tikel adı verilen somut varlıkların olduğuna inandığı gibi tıpkı Russell gibi tümellerin varlığına da inanır.

Moore'un etik anlayışını özet halinde verebiliriz. Osman Elmalı, *George Edward Moore'da Etik* adlı çalışmasında Moore'un etik anlayışını ayrıntılı olarak incelemiştir. Buradan iktibasla ana hatlarıyla Moore'un etik anlayışını anlatmaya çalışalım.

Moore duyu verilerinin tanımlanamayacağı görüşündedir. Tıpkı renklerin tek başına tanımlanamayacağı gibi "iyi" kavramının da tanımlanamaz olduğunu söyler. Moore'a göre "biz sarı rengi sadece fark ederiz, algılarız ama ne olduğunu tanımlayamayız. Tıpkı bunun gibi biz iyi ve kötünün ne olduğunu fark ederiz ama tanımlayamayız (Çelik, 2021, s. 131).

Moore'un "Açık Soru Argümanı" olarak bilinen teorisine göre "iyi" kavramı, kendisi dışında herhangi bir kavrama indirgenemeyen, analiz edilemez bir özelliktir. Şöyle ki

“iyi”nin karşılığı olarak “haz” desek, haz =iyi olur. Bu durumda “haz, iyidir” önermesi başka bir önerme olmaktadır (Seferoğlu, 2019, s. 55).

Moore, iyilik gibi etik kavramları soyut varlıklar olarak görmez, ona göre bu kavramlar ne vardır ne de yoktur. Bunu tıpkı sayılara benzetir. Sayılar vardır ama bir varlıkları yoktur. İyilik de böyledir.

Wittgenstein, hocası Moore’un, ahlakı sadece “iyi”nin ne olduğuna indirgemesini eleştirmiştir. Wittgenstein, ahlak kavramını estetiği de içine alan daha geniş bir anlamda kullanacağını belirterek şunları söyler: “Ahlak, neyin değerli olduğunu sorar. Meselenin aslında ne olduğunu sorar. Ahlak yaşamın anlamını sorar ve yaşamı yaşanmaya değer kılan şeyi veya doğru yaşama tarzını sorar” (Soykan, 2006, s. 230).

Osman Elmalı, yukarıda bahsettiğimiz eserini şu cümlelerle tamamlamıştır: “Sonuç olarak Moore’un, kuralların doğasını ya da bireylerin hangi moral kurallara bağlı olacağını tam olarak açıklığa kavuşturduğunu söylemek zordur. Belki onun normatif bir etik kurma niyetinde olduğu da kolay kolay söylenemez. Bununla birlikte, Moore’un, etik anlayışında her ikisini birleştirdiğini yani, etik teorisinin bir yanı metaetik iken diğer yanının normatif etik olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz (Elmalı, 2007, s. 170).

Moore okumalarımızdan anladıklarımız şöyle özetlenebilir: Moore, sağduyu adı verilen bir felsefik bir yöntem geliştirmiştir ve bu yönteme göre herkes tarafından bilinen, görünen varlıklar gerçektir. Analitik felsefenin gereği o da kavramları analiz ederek doğruya ulaşmaya çalışmıştır. Fakat onun analizi verbal analiz değil, kavramsal analizdir.

Yine diğer analitikçilerde olduğu gibi Moore da metafizik/idealizm karşıtı bir tutum izlemiştir. Fakat, Russell gibi Moore da hem tikel hem de tümel varlıkların olduğunu kabul eder. Onun etik anlayışında “iyi” kavramı hiçbir zaman açıklanamaz. Bu kavramı mantıksal önermelerle açıklamaya çalışmışsa da başarılı olamamıştır.

Moore bütün felsefesinde gündelik dili kullanmaktan yanadır. Russell ve Frege gibi yapay bir dil peşinden koşmamıştır. Moore gerek sağduyu felsefesinde gerekse etik görüşlerinde pek çok eleştiri almıştır.

2.4 Ludwig Wittgenstein

Analitik felsefenin kurucularından sayılan Ludwig Josef Johann Wittgenstein (1889-1951)'ı tanıyabilmek için onun eserlerine bakmak lazımdır. Felsefeciler tarafından Wittgenstein, iki dönem halinde incelenmektedir. Onun ilk dönemini 1921 yılında yazdığı *Tractatus Logico-Philosophicus* (TLP) adlı çalışmasındaki görüşleri oluşturur. İkinci dönemini ise çoğunlukla, 1953 yılında o öldükten sonra oluşturulan *Philosophische Untersuchungen* (PU) adlı eserindeki fikirleri oluşturur.

2.4.1 Wittgenstein'ın Birinci Dönemi:

Wittgenstein'ın ilk dönem eseri olan TLP'yi inceleyerek işe başlayabiliriz. TLP'de sık geçen olgu nedir, olgu bağlamı nedir, olgu durumu nedir, töz nedir, im nedir, simge nedir, temel cümle nedir, yalın tümce nedir? sorularını Wittgenstein, TLP'de kısmen açıklamıştır. Olgu nedir için Wittgenstein, "Dünya olguların toplamıdır, şeylerin değil" (TLP,1.1) diyerek "olgu" ile "şey"i ayırıyor. Bu anlamda "Mantıksal uzam içindeki olgular, dünyadır" (TLP,1.13). Dünya, olgular toplamı ise "Dünya olgulara ayrılır" (TLP,1.2) da denilebilir.

Olgu bağlamına gelince, "Olgu bağlamı, nesnelerin(olanların, şeylerin)bir bağlantısıdır" (TLP,2.01) diyor Wittgenstein. Nesne nedir sorusuna da "Nesne, belirgin olan, var olandır; biçimlenme, değişken olan, kalıcı olmayandır. (TLP,2.0271) cevabını veriyor ve nesnelere de "yalındır" diyor. İşte bu "Nesnelerin karşılıklı biçimlenmesi, olgu bağlamını kurar (TLP,2.0272). Dünyanın, olgulara ayrıldığını yukarıda söylemiştik. Wittgenstein, "Var olan olgu bağlamlarının toplamı, dünyadır (TLP,2.04) diyerek bunu tekrar eder. Olgu bağlamları aynı zamanda "gerçeklik" demektir. Wittgenstein bunu, "Olgu bağlamlarının var olmaları ve var olmamaları, gerçekliktir. (Olgu bağlamlarının var olmasına olumlu, var olmamasına olumsuz bir olgu deriz" (TLP,2.06) sözleriyle açıklar. Bu durumda "toplam gerçeklik" de dünya olmaktadır (TLP,2.063).

Tasarım konusunda ise Wittgenstein, "Tasarım, bir olgudur" (TLP,2.141) diyor. Yani, tasarım ile olguyu aynı şey olarak görüyor. Biz ancak olan şeyin, yani "olguların tasarımlarını kurarız" (TLP,2.1).Tasarımlar gerçeğin tam kendisi değildir, "Tasarım, gerçekliğin bir taslağıdır" (TLP,2.12).Tasarımlar mantıksal olabilir ama her zaman

uzamsal olamazlar. Bunu Wittgenstein "Her tasarım, aynı zamanda mantıksaldır(Buna karşın, örneğin her tasarım uzamsal değildir)" (TLP,2.181)sözleriyle ifade eder. Tasarımda esas olan "Tasarımın ortaya koyduğu, anlamıdır" (TLP,2.221).Tasarımların doğru olup olmadığı da önemlidir. "Tasarımın doğru mu yanlış mı olduğunu bilmek için, onu gerçeklik ile karşılaştırmamız gerekir" (TLP,2.223). Bundan sonrasına ise "Doğru düşüncelerin toplamı, dünyanın bir tasarımıdır" (TLP,3.01) diyor Wittgenstein.

Nesnelerin yalın olduğu yukarıda söylenmişti. Bunun sebebini ise Wittgenstein, "Nesneler dünyanın tözünü oluştururlar. Bu yüzden bileşik olamazlar" (TLP,2.021) diyor. Bir anlamda töz, nesnelerdir, yani olan şeylerdir. "Töz, olduğu gibi olandan bağımsız olarak, olandır" (TLP,2.024). Buna da "biçim ve içerik" diyor Wittgenstein (TLP,2.025).

Wittgenstein, "im"in tam tanımını vermez, onun özelliklerini ve işlevlerini söyler. İm, düşünceyi dile getirmemize yarar. "Düşünceyi dile getirmemize yarayan ime, tümce-imi diyorum. Tümce de dünya ile iz düşümsel ilişkisindeki tümce-imidir" (TLP,3.12). Buna göre bütün düşüncelerimiz, "tümce imiyle" anlatılır. Bu imi ise öğeler, sözcükler oluşturur ve bunların birbirleriyle bağlantıları vardır (TLP,3.14). Tümce imine "bir olgu"dur diyen Wittgenstein, "yalnızca olgular bir anlamı dile getirebilir, bir adlar sınıfı bunu yapamaz" (TLP,3.142) diyerek anlamın sadece olguların dile getirebileceğini ifade eder.

> İşte "Wittgenstein'ın "Tractatus"da savunduğu anlam görüşü "resim teorisi" adıyla anılır ve Viyana Çevresinin doğrulama ilkesini temel alan anlam yaklaşımından hiç de farklı değildir: Wittgenstein'a göre cümleler realiteyi resmeder veya onun temsilini sunar. Realite hakkında yargı bildirdiğimiz önermeler-ve elbette ki totolojiler- dışındaki konuşma biçimleri gerçekten anlama sahip değildir. Yani bir nesneye ya da olgu durumuna göndermede bulunmayan cümleler, bazı duyguların ve heyecanların dışa vurumu olarak bir şey ifade eder. Wittgenstein, bu anlam teorisi çerçevesinde etik, teolojik, metafizik cümleleri, realitenin ve dolayısıyla dilin sınırlarını aşma girişimleri olarak mahkûm eder." (Altınörs, 2014, s. 179).

Resim kuramında Wittgenstein, "düşüncelerin resim olduğunu düşünür ve ona göre neyi düşünebildiğimiz, neyi resmedip neyi resmedemeyeceğimizi belirler. Düşüncenin dışına çıkmaya çalışmak nafiledir (Ahmed, 2019a, s. 110). Resim ile anlam arasında sıkı bir ilişki vardır. "Resmi çizilebilen şey anlamlıdır, öyleyse resmi çizilemeyen değer alanı, olguların dışında olduğu için anlamsızdır (Bekalp, 2019, s. 101).

“Düşüncenin nesnelerini, tümce iminin öğeleri karşılar” (TLP,3.2) diyen Wittgenstein, bu öğelere “yalın imler”, tümceye de “tam çözümlenmiş” adını verir. İşte, cümlede kullanılan bu yalın imlere “ad” denir (TLP,3.202). “İm”i, daha önce öğeler, sözcükler oluşturur diyen Wittgenstein, adın, nesneleri imlediğini, nesnenin onun imlemi olduğunu söyler ve “A ile A aynı imdir” örneğini verir (TLP,3.203).Yani, imleyen “ad”, imlenen “nesne”dir diyebiliriz.

“Ad, tümce içinde nesnenin yerini tutar.”(TLP,3.22)diyen Wittgenstein, imlerin de nesnelerin yerini tuttuğunu söyler. İmgeden farklı olarak “tümcenin, anlamını niteleyen parçasına, bir dile getiriş(bir simge) adını verir ve “Tümcenin kendisi de bir dile getiriştir ”(TLP,3.31.) diyerek tümceye de simge adını vermiş olur.

“İki farklı simge, öyleyse, ime(yazı imine ya da ses imine)ortaklaşa sahip olabilirler”(TLP, 3.321) diyen Wittgenstein, iki nesneyi, aynı imle ama farklı imleme tarzıyla imlemenin mümkün olabileceğini söyler fakat bu durumun “hiçbir zaman bu nesnelerin ortak göstergesi “olamayacağını ifade eder (TLP,3.322).

Bütün bu anlatımlardan sonra Wittgenstein’ın Analitik felsefede adının sık geçmesine sebep olan “gündelik dil” ve “ideal dil” bahsine geliyoruz. Wittgenstein, “Düşünce, anlamlı tümcedir” (TLP,4) diyor. Yani, anlatımlarımız, cümlelerimiz anlamlı olmalıdır. Peki, gündelik dilde durum böyle midir? Bu sorunun cevabını şöyle verir Wittgenstein: “Gündelik dilde, sık sık, aynı sözcüğün farklı tarzda imlediği, -yani farklı simgelere bağlandığı- görülür, ya da farklı tarzda imleyen iki sözcüğün, tümcede dışsal olarak aynı tarzda kullanıldığı… “Esmer esmerdir” tümcesinde- ilk sözcük bir özel isim, ikincisi bir sıfattır-bu sözcükler yalnızca farklı imlemlere sahip değildir, bunlar farklı simgelerdir” (TLP.3.323). Buradan anladığımız, her sözcüğünün bir görevi olduğu ve farklı göreve sahip olan sözcüklerin birbirinin yerine kullanılmasının bir karışıklığa yol açtığıdır. Wittgenstein bütün felsefenin bu tür karıştırmalarla dolu olduğunu belirtir. O zaman ne yapmalıyız? Bu soruya yine kendisi şöyle cevap verir: “Bu hatalara düşmemek için, öyle bir im dili kullanmalıyız ki, aynı imi farklı simgelerde, ve farklı tarzda imleyen imleri dışsal olarak aynı tarzda kullanmayarak, bu hataları dışarıda bırakabilsin. Yani mantıksal dilbilgisine-mantıksal söz dizimine-boyun eğen bir im dili.” (TLP,3.325).Bu cümlelerden anlaşıldığına göre, yeni bir “im dili” ortaya koymalıyız. Bu im dili, mantıksal dilbilgisine boyun eğecek, onun kuralları ile hareket edecek.

Wittgenstein, gündelik dilin insan organizmasının bir parçası olduğunu ve onun kadar karmaşık olduğunu söyler. Gündelik dilden, dilin mantığını ortaya çıkarmanın insan için olanaksız olduğunu vurgular (TLP,4.002).

> "Felsefe konularında yazılmış çoğunluk tümceler ve sorular yanlış değil saçmadır. Bu yüzden de bu türden soruları hiçbir şekilde yanıtlayamayız, ancak saçmalıklarını saptayabiliriz. Filozofların çoğunluk soruları ve tümceleri, dil mantığımızı anlamamıza dayanır. (Bunlar İyi'nin Güzel'den daha özdeş olup olmadığı türünden sorulardır)Ve şuna şaşmalı ki en derin sorunlar aslında hiç de sorun değildir" (TLP,4.003).

Demek ki dilin mantığını anladığımızda bütün sorunlar çözülecektir. Peki, dilin mantığını nasıl anlayacağız? Dili eleştirerek, analiz ederek. Wittgenstein, "Bütün felsefe, dil eleştirisidir" (TLP,4.0031) diyor. "Eğer, dilin mantığı doğru olarak anlaşılırsa alışılageldik anlamda felsefe sorunlarıyla uğraşmak, felsefe yapmak gereksizleşecektir" (Erdem, 2020, s. 191).

Cümleye geri dönen Wittgenstein, tıpkı Russell gibi, tümcenin görünen mantıksal biçiminin, gerçek biçimi olmayabileceğini söyler. "Tümce, gerçekliğin bir tasarımıdır. Tümce, gerçekliğin, biz onu nasıl düşünüyorsak, öyle bir taslağıdır" (TLP,4.01).Buradan anladığımız, cümlelerin gerçek değil, gerçeğin bir tasarımı veya taslağı olabileceğidir. "Düpedüz, bu tümcenin şu şu anlamı var, yerine, bu tümce şu şu olgu durumunu ortaya koyuyor denebilir" (TLP,4.031).

Kısacası "Felsefenin amacı, düşüncelerin mantıksal açıklığıdır. Felsefe bir öğreti değil, bir etkinliktir" diyor Wittgenstein. Felsefede tümceler açık hale gelmelidir. "Felsefe, başka türlü sanki bulanık ve kaypak olan düşünceleri, açık kılmalı, keskin olarak sınırlamalıdır" (4.112).

Wittgenstein, yalın tümceye, temel cümle diyor. "Temel tümce, bir olgu bağlamının var oluşunu savlar"(TLP,4.21). Wittgenstein'ın temel cümle ile ilgili diğer önermeleri şunlardır: " Temel tümce adlardan oluşur. Adların bir bağlamı, bir zincirlenmesidir (TLP,4.22). Temel cümle doğruysa, olgu bağlamı vardır, temel cümle yanlışsa, olgu bağlamı yoktur (TLP,4.25). Bütün doğru temel cümlelerin verilmesi, dünyayı tam olarak betimler. Dünya, bütün temel cümleleri verilmesi, bir de, bunlardan hangilerinin doğru, hangilerinin yanlış olduğu verisiyle, tam olarak betimlenir" (TLP;4.26). Bu ifadelerden, doğru olan temel cümlelerle dünyayı tam olarak betimleyebileceğimiz gerçeği ortaya çıkıyor. "Genel tümce biçimi, tümcenin özüdür

(TLP,5.471). Tümcenin özünü ortaya koyarak hem bütün betimlemenin özünü hem de dünyanın özünü ortaya koymak demektir (TLP, 5.4711).

Wittgenstein, "Mantığın a priori olması, mantık dışı düşünülememesine dayanır."(5.4731.)ifadesiyle mantığı bir anlamda a priori olarak görmektedir. "Mantık, bütün deneyimden öncedir-bir şeyin öyle olmasından" (TLP,5.552); Mantık bir öğreti değil, dünyanın bir ayna tasarımıdır. Mantık aşkındır" (TLP,6.13). "Bir mantıksal biçimin olanağını a priori olarak biliyoruz" (TLP,6.33) sözleri Wittgenstein' ın, mantığı, a priori olarak gördüğünün kanıtıdır. Hatta o, yukarıda özelliklerini saydığımız temel cümleleri de a priori olarak vermemiz gerektiği kanısındadır: "Temel cümleleri a priori olarak veremiyorsam, onları vermeye çalışmak, açık bir saçmalığa yol açar" (5.5571) demektedir.

Bir cümlenin bütün gerçekliği ortaya koyabilmesi için, onun mantıksal biçimini ortaya koyabilmemiz lazımdır. Bunun için de kendimizi tümceyle birlikte mantığın dışına çıkarabilmemiz gerekir, yani, dünyanın dışına (TLP, 4.12) . Wittgenstein, bir anlamda mantık ve temel cümlelere a priori diyerek onları dünya dışına atıyor. Mantığı dünya dışına atmakla, mantığın bütün cümlelerinin hiçbir şey söylemediklerini de belirtmiştir (TLP,5.43).

Dünyanın içinde her şey nasılsa öyledir, her şey nasıl olup bitiyorsa öyle olup biter, içinde hiçbir değer yoktur, olsaydı bile hiçbir değer taşımazdı. Değer taşıyan bir değer varsa, bütün olup bitmenin, öyle olmanın dışında yatsa gerek. Çünkü bütün olup bitme, öyle olma, rastlantısaldır. Onu rastlantısal olmayan kılan, dünyanın içinde yatamaz, çünkü öyle olsaydı, bu da yeniden rastlantısal olurdu. Bu, dünyanın dışında yatsa gerek (TLP,6.41)

Wittgenstein, mantık ve temel cümleden başka, "Açık ki, Etik söylenmeğe gelmez. Etik aşkındır. Etik ile estetik birdir" (6.421) diyerek, etiği; "Tanrı kendisini dünyanın içinde açığa vurmaz" (6.432) diyerek de Tanrıyı, "Felsefi ben, insan değildir, insanın bedeni, ya da psikolojinin uğraştığı ruhu da değildir, o doğaüstü öznedir-dünyanın sınırı, bir parçası değil" (5.641) diyerek insan Benini de dünyanın dışına atar. Wittgenstein, aslında "Dünyanın anlamı, dışında yatsa gerek" diyerek, bütün değerleri dünyanın dışına atar.

Sonuç olarak Wittgenstein, “Dilimin sınırları, dünyanın sınırlarını imler” (TLP,.5.6) deyişiyle ancak dünya ve onun içindekilerini dile getirebileceğimizi söyler. Dünyanın içinde kalan ise, “durum olan” ve “olguların toplamı”dır. Yukarıda sıraladığımız unsurlar metafizik, mistik unsurlardır. Wittgenstein’ın dünyanın dışına attıkları hakkında susmamız gerektiğini, “Üzerinde konuşulamayan konusunda susmalı” (TLP,7) diyerek ifade eder. Bu durumda, Wittgenstein’ın felsefe anlayışında metafizik ile uğraşılmayacak, o konularda konuşulmayacak, susulacaktır. O zaman geriye, sadece metafizik karşısında olanlar, yani pozitivist düşünce kalıyor. İşte, Viyana çevresi filozoflarının, mantıkçı pozitivistlerin Wittgenstein’ı bu konuda kendilerine önder kabul etmelerinin sebebi budur.

Wittgenstein metafizik unsurlar hakkında susmalı demiş ama susabilmiş midir? Hayır. Yukarıda gördüğümüz gibi o hep “söylenemez” dediği unsurlarla uğraştı. Ömer Naci Soykan’ın dediği gibi o, “şaibeli olan pozitivist bir tutum” sergilemiş olmuştur (Soykan, 2006, s. 30).

Wittgenstein’ın “dile sınır çizme”si ile Kant’ın “akla sınır çizme”si arasında bir benzerlik vardır. “Wittgenstein’ın Tractatus’da ana hedefi “Kant’ın aklın sınırlarını çizme denemesine benzer bir şekilde, dilin veya mümkün insanî konuşma formlarının sınırlarını çizmektir. Wittgenstein’ın bu sınırları, her şeyden önce bizzat felsefi söylem için söz konusu ettiği görülmektedir. Felsefe doğa bilimlerinden biri olmadığına göre, filozofların olgusal-sentetik bilgiler ortaya koyması beklenemez.(…)Sonuç olarak Wittgenstein, felsefenin meşru alanını, metafiziğe yol açan dilin yanlış kullanımının mantıksal eleştirisiyle sınırlar. Wittgenstein, geleneksel felsefe sorunlarının dilin mantığının yanlış kullanılmasından doğduğunu düşünmektedir. Tractatus’daki çok bilinen “Dilin sınırları dünyanın sınırlarıdır” cümlesiyle belirttiği gibi Wittgenstein, dilin yapısının ve sınırlarının dış dünya tarafından belirlendiği görüşündedir.” (Altınörs, 2014, s. 178).

Wittgenstein’ın TLP’deki düşüncelerini özet olarak vermeye çalıştık. Şimdi bu düşüncelerin, araştırmacılar tarafından nasıl yorumlandığına bakabiliriz. Jean Gerard Rossi, TLP’yi “bir felsefe ekolü içinde sınıflandırmak güçtür ve bir dizi hatalı yorum ve yanlış anlama onun mantıkçı pozitivizmin “kitab-ı mukaddesine dönüşmesine katkıda bulunmuştur” demektedir (Rossi, 2020, s. 39). O, TLP’nin, birinci kuşak felsefecilerini etkilediğini fakat onlar tarafından bu eserin yanlış yorumlandığı

görüşündedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Wittgenstein'ın, etiği, ahlakı kısacası metafizik olan her şeyi dünyanın dışına atması, onun, pozitivist olarak algılanmasına sebep olmuştur. Bu konuda Rossi şunları yazar: " Wittgenstein'da etiğin mahkûm edilişi, morale yönelik bir reddiye değildir. Aynı şekilde, teolojinin eleştirisi bir ateizm belirtisi değildir. Metafiziğin inkârı, [onu] tekelci bir pozitivizme götürmez. İşaret eden bir dilin imkânının koşulları üzerine bir refleksiyon, onu sadece, Tractatus'un yazarının durduğu "söylenemeyen" kavramının eşiğine ve bize sessizliği öğrenmeyi öğütlemeye götürür. Bundan dolayıdır ki onun son sözü mutlak bir sessizliğe davettir: "Konuşulamayan hakkında susmalı" (Rossi, 2020, s. 45).

Ömer Naci Soykan, Wittgenstein'ın bir pozitivist olamayacağını, tam tersine onun mantık ile "tanrıca bir şey"i kastederek "gizli bir tür panteist" olabileceğini söyler: "Galiba Wittgenstein gizli bir tür panteist. Hatta bu panteizm, Tanrı'nın kendisini dünyada yansıttığı biçiminde anlaşılan bir panteizm değil, fakat Tanrı ile mantık bir tutulduğuna göre, Tanrı(mantık) ile dünya eş zamanlı bir varoluş veren ve mantığın(Tanrının) "mantıksal uzam"da dünyanın yansısı olduğu ve ikisinin birbirisiz olmadığı türden bir panteizm olsa gerektir"(Soykan, 2006, s. 31).

G.A. Paul de Wittgenstein'ın metafizik filozoflarına sempati beslediği fikrindedir (Paul, 2021, s. 84).

2.4.2 Wittgenstein'ın İkinci Dönemi:

Wittgenstein'ın ikinci dönemini ele alırken onun temel eseri olan ve kendisi öldükten sonra 1953 yılında oluşturulan *Philosophische Untersuchungen* (PU)'daki düşüncelerini inceleyeceğiz. Bu eserinde Wittgenstein, düşünme, dil ve gerçeklik, psikoloji felsefesi, duyumlar, matematik felsefesi, estetik, ahlak, din gibi pek çok konuya değinmiştir. Fakat biz, konumuzla doğrudan ilgisi dolayısıyla, onun dil ile ilgili olan fikirleri üzerinde ayrıntılı duracağız.

Bu eserde, eski döneme ait bir takım izler, benzerlikler olmasına rağmen bazı konularda eskisine tamamen zıt fikirler, düşünceler görebilmekteyiz. Bunların başında dil ve dile yüklenen anlam gelmektedir. TLP'de Wittgenstein, olguların mantıksal biçime sahip olduğunu söylemiş, mantığı ve dili dünyanın dışına atmıştı. İkinci döneminde, dolayısıyla bu eserinde dil, dünyanın içinde, hemen hemen her yerindedir.

PU'da dilin, dolayısıyla sözcüğün tam olarak neyi karşıladığı bellidir. "Dildeki sözcükler, nesneleri adlandırır-tümceler böyle adlandırışların bağlantılarıdır. Dilin bu resminde şu fikrin köklerini buluruz: Her sözcüğün bir karşılığı vardır. Bu karşılık sözcüğe eşlenmiştir, sözcüğün yerini tuttuğu nesnedir." (PU,1). Sözcüklerin, nesneleri adlandırdığını söyledikten sonra Wittgenstein, dili alet takımına benzetir. Bu alet takımlarının (nesnelerin) "işlevleri ne denli çeşitliyse, sözcüklerin işlevleri de o denli çeşitlidir.(her iki yanda da benzerliklere rastlanır" (PU,11).

Wittgenstein, PU'nun çeşitli yerlerinde, dilin bir alet takımı olduğunu tekrarlar. "Dil bir alettir. Dilin kavramları aletlerdir" (PU,569). "Tümceyi bir alet olarak gör, anlamını da kullanımı olarak" (PU,421). Bu ifadelerden anladığımıza göre, bu döneminde Wittgenstein, dilin artık dünyadaki işleviyle, kullanımıyla ilgilenmektedir. "Biz, sözcükleri metafiziksel kullanımlarından gündelik kullanımlarına geri getiriyoruz "(PU,116) diyerek bu gerçeği ifade etmiştir.

Burada bir parantez açalım. Wittgenstein'ın dili, bir alet takımı olarak gördüğünü söyledik. Onun bu bakışı bizlere Marksist görüşü hatırlatmaktadır. Marks ve onun takipçisi olan Stalin de dile bu gözle bakmaktadır. Stalin'e göre dil, bütün toplumundur ve sadece bir sınıfa değil her sınıfa hizmet edebilir. "Dilin insanlar arasında anlaşma ve haberleşme aracı olarak oynadığı âletlik rolü, diğerlerinin aleyhine olarak tek bir sınıfa hizmet etmekten ibaret olmayıp, fark gözetmeksizin bütün topluma, toplumun bütün sınıflarına hizmet etmekten ibarettir" (Stalin, 1993, s. 40).

Dile bir alet gözüyle bakan Stalin, şu satırlarında da dili bir makinaya benzetir: "Bu bakımdan, dil, prensip itibariyle üst yapıdan farklı olduğu halde, üretim aletlerinden, mesela, tıpkı dil gibi sınıflara karşı kayıtsız olan ve kapitalist rejime olduğu kadar sosyalist rejime de hizmet edebilen makinalardan farklı değildir" (Stalin, 1993, s. 41).

Wittgenstein'ın, Stalin'in bu görüşlerini, 1935 yılında SSCB'ye gittiği zaman orada benimsediği düşünülebilir. Tolstoy ve Dostoyevski'nin ateşli bir takipçisi olarak Rusya'ya hayranlık besleyen Wittgenstein, bu amaçla Rusça öğrenmiş hatta Rusya'ya yerleşmeyi bile düşünmüştür (Grayling, 1996, s. 27).

TLP'de "ideal dil", "özel dil" olarak adlandırabileceğimiz bir dilden bahsedilmekteyken PU'da böyle bir özel dilin olamayacağı, bir dil tasavvur etmenin, bir yaşam biçimi tasavvur etmek olacağı ifade edilmiştir (PU,19).

Wittgenstein'a göre konuştuğumuz dil kaba saba da olsa gündelik dil olmalıdır, bundan başkası da olamaz. "Dil (sözcük, tümce) hakkında konuştuğumda, günlük dili konuşmam gerekir. Bu dil söylemek istediklerimiz için çok kaba, maddi midir yoksa? Peki, başka bir dil nasıl kurulur?" (PU,120).

Başka bir dil oluşturulamayacağını belirten Wittgenstein, "Bir sözcüğün karşılığı, dildeki kullanımıdır. Ve bir adın karşılığı da kimi zaman taşıyıcısına işaret edilerek açıklanır "(PU,43) diyerek önemli olanın, dilin kullanımı olduğunu tekrarlar. Yine ona göre "yeni bir dil daha keşfetmeye veya bir sembolik dil kurmaya ihtiyacımız yoktur; tersine günlük dil zaten, dili içinde bulunan belirsizliklerden arındırdığımız var sayılan dildir (Soykan, 2006, s. 109).

Wittgenstein'ın dili bir alet takımı olarak görmesini ve dilin gündelik dildekiyle aynı olduğunu söyledikten sonra dilin işlevine geçebiliriz.

Wittgenstein, dil ile ilgili yapılan her türlü etkinliğe "dil oyunu"[6] adını vermektedir. PU'da bu konuda şunları yazar: Dil oyunu deyimi burada, dilin *konuşulmasının* bir etkinliğin ya da bir yaşam biçiminin bir parçası olduğunu belirgin kılmalıdır. Dil oyunlarının çeşitliliği aşağıdaki örneklerde görülür:

1-Emretmek ve emir uyarınca eylemde bulunmak

2-Bir nesnenin görünüşünü ya da boyutlarını betimlemek

3-Betime(çizime) dayanarak bir nesne üretmek

4-Bir olayı bildirmek

5-Bir olay hakkında tahminler yürütmek

6-Bir hipotez ortaya atmak ve bunu sınamak

7-Bir deneyin sonuçlarını tablo ve çizelgelerle sergilemek

8-Bir öykü uydurmak, bunu okumak

9-Tiyatro oyunu oynamak

[6] Wittgenstein, bu "dil oyunları" kavramından ilk olarak *Mavi Kitap* adlı eserinde bahsetmiştir. Bkz. (Wittgenstein, 2011:20).

10-Tekerleme söylemek

11-Bilmece yanıtlamak

12-Şaka yapmak, fıkra anlatmak

13-Uygulamalı aritmetik problemi çözmek

14-Bir dilden diğerine çeviri yapmak

15-Rica etmek, sövmek, teşekkür etmek, selamlamak, dua etmek (PU,23).

Bu maddelerde dilin, ister sözlü isterse de yazılı olarak olsun, her türlü fonksiyonundan söz edilmektedir. "Bir dil oyunu, normal durumda bir sıra dilsel ifadeden oluşur ve ekseriya bu ifadelere başka eylemler eşlik eder. Tek sözcükle-eğer ona bir eylem eşlik etmiyorsa ve eğer o bir buyruk değilse-bir dil oyunu olmaz" (Soykan, 2006, s. 100).

Bir dil oyununa katılanlar, bu oyunu oynayanlar, kendi yaşam biçimlerini göstermiş olmaktadırlar. PU' daki inşaat ustası ile çırağı arasındaki dilsel anlaşma bunu gösterir. "Belirli bir dilde bulunan dil oyunları, bu oyunu oynayanların, bu dili konuşanların, bu oyun içindeki yaşam biçimini gösterir. Örneğimizdeki gibi, yalnızca buyruk verilebilen bir dil, bir dil oyunu, biryandan da soruların sorulabildiği-örneğin çırağın buyruğu doğru anladığından emin olmadığında "Tuğla mı" diye sorması gibi-bir dil olarak basit bir yaşam biçimini dile getirir (Soykan, 2006, s. 102).

Wittgenstein'a göre dil ile yapılan her faaliyet, bir dil oyunudur. Wittgenstein, oynanan bütün oyunların, hangi tarz olurlarsa olsunlar, mutlaka aralarında bir benzerlik, ortaklık veya akrabalık olduğunu söyler. "Birbirleriyle kesişen ve üst üste binen karmaşık bir benzerlikler ağıdır gördüğümüz. Gerek büyük gerekse küçük ölçekte benzerlikler" (PU,66). Bu benzerliklere Wittgenstein, "ailevi benzerlikler" adını verir. Oyun kavramının bir sınırı yoktur, neler oyun, neler oyun değil, bunların sınırları belirtilemez (PU,68). "Dil oyunlarının sayısının belirsiz olması, hem yeni dil oyunlarının ortaya çıkabilmesinin düşünülebilir olmasından hem de dil oyunu sayılacak şeyin sınırlarının akışkan olmasındandır. Dil oyunları, daima üretilebilir, çoğaltılabilirdir (Soykan, 2006, s. 107).

Wittgenstein'ın, oyunlar arasında benzerlikler vardır demesi, bazı araştırıcılar tarafından muğlak bulunmuştur. Arif Ahmed bu konuda şunları söyler: "Yine de bu

açıklama, benzerliklerin ne olduğu sorusunu bir sonuca bağlamaz. Her şey, belli bir açıdan başka şeylere benzer. Bu nedenle sanki birinin oyunu kavrayışı onun yüreğinde yerleşik olan bir şey gibi görünür; öyle ki bu durumun sözel açıklaması yalnızca bir jest olabilir. Bir biçimde öğrencinin, benzer olanı nasıl ele alacağına ilişkin temel şeyi tahmin etmesi gerekir" (Ahmed, 2019b, s. 177).

Dil oyunları tanımı ve benzetmesini Wittgenstein başka eserlerinde de gündemde tutmuştur. 1929 ile 1948 yılları arasında tuttuğu notların kitap haline getirilmiş hali olan "Zettel" adlı eserde de Wittgenstein sık sık dil oyunlarından bahseder (Wittgenstein, 2019, s. 22,119,135).

TLP'de dilin çözümlemesini mantıkla yapmaya çalışan Wittgenstein, PU'da "Öz, gramerde dile getirilmiştir (PU,371). Bir şeyin ne tür bir nesne olduğunu söyleyen gramerdir" (PU,371) diyerek grameri, yani dilbilgisini temel alır. Dilbilgisinin yani günlük dilin çözümlenmesine " günlük dil çözümlemesi" bazen de "Oxford felsefesi" adı verilir. Analitik felsefenin temel karakteristiği, dili, bütün felsefe konularının yerine ikame ederek felsefe sorunlarını çözümleme girişiminde bulunmaktır" (Erdem, 2020, s. 55).

Sonuç olarak Wittgenstein'ın görüşleri şöyle özetlenebilir: "TLP döneminde dilin mantıksal çözümlemesinin felsefede bizi yanlıştan esirgeyeceğine inanıyordu. Şimdi ise o, felsefedeki yanılgıların temelinde günlük dili yanlış kullanmanın, dilbilgisine uygun kullanmamanın bulunduğuna inanıyor. Aslında her iki dönemde de yanlış hep aynı yerde aranmış: Dilde. Fakat korunma yolları farklı: Birinde mantıksal çözümlemeye bel bağlanırken, diğerinde dilbilgisine uygun olunsun istenilmiş" (Soykan, 2006, s. 111). Bu sonuca, dilin anlam ve kullanımını da ilave edebiliriz.

Bütün bunlara rağmen TLP, Viyana Çevresi haftalık toplantılarında satır satır okunup tartışılmıştır (Glock, 2021, s. 116).

2.5 Rudolf Carnap

Almanya'da doğan , daha sonra çalışmalarını Amerika'da sürdüren Rudolf Carnap (1891-1970), bilim felsefesi başta olmak üzere epistemoloji, dil felsefesi, mantık felsefesi gibi pek çok alanda araştırmalar yapmıştır. Biz burada daha çok onun mantık ve dil felsefesi görüşleri üzerinde duracağız.

Carnap'ın felsefesinde dil felsefesi önemli bir yere sahiptir. Yaptığı çalışmalarda kendisinin söylemlerinden bunu rahatlıkla çıkartabiliriz.Carnap "Entekletüel Özyaşam Öyküsü"nde dil hakkında şöyle der: "Hayatım boyunca dil fenomeninden büyülenmişimdir(…) Okul hayatımda dillere çok ilgiliydim, özellikle de Latinceye. Hep bir dilbilimci olacağımı düşünüyordum"(Wagner, 2019, s. 121). Carnap'ın bu sözlerinde onun dile olan ilgisini görmekteyiz. Carnap doğru ve güvenilir bilgiye gündelik dille ulaşılamayacağını savunur. Gündelik dilin dilbilgisi kurallarını ihlal etmesinin anlamsız sözcük dizisi oluşturmaya elverişli olduğunu düşünür ve dilbilgisel söz dizimini mantıksal açıdan yetersiz bulmaktadır. "Bir sözcük ya da ifadenin bulanık ya da muğlak olması, onun farklı anlam ya da göndermelere ilişkin olup, ilgili bağlamlarda bu anlamlardan hangisinin kast edildiğinin açık olmaması durumu ifade eder" (Çimen, 2020, s. 25). Fakat böyle bir belirsizlik ne bilimde ne de bilimsel önermede kabul edilemez.

Carnap *Dilin Mantıksal Sentaksı* adlı eserinde bilim cümlelerini mantıksal bir çözümlemeye tabi tutar. Bu çözümleme, bir dil çözümlemesidir. Burada cümlenin anlamından ziyade sözcüklerin art arda sıralanışları incelenmektedir. Buna göre mantıksal söz dizimi, ele alınan dilin sözdizimsel kurallarından çıkan analitik sonuçlarının gelişimidir. Bu kurallar iki türlüdür: "Oluşum kuralları" ve "dönüşüm kuralları". Oluşum kuralları, "önermelerin sözcüklerle ya da tüm diğer dilbilimsel sembollerle nasıl oluşturulabileceğini belirtir. Dönüşüm kuralları ise bir önermenin daha başka bir ya da birden fazla önermeden (öncüllerden) sonuç olarak çıkarılıp çıkarılamayacağını, bu kuralların sadece önermelerin biçimiyle ilgili belirli koşulları sağlayıp sağlamadığını ortaya koyar". Bu kurallar mantıktaki kurallara çok benzer. Mantıktaki önermelerin geçerli, geçersiz, doğru, yanlış olması burada da söz konusudur. Carnap, önermelere mantık kurallarını uygulamanın yanında bir de fizik kurallarını uygular. Böylece yeni tanımlar ortaya çıkar. Bunlar analitik, çelişik ve sentetik adını alırlar. Bir önerme, anlamı ne olursa olsun, doğruysa analitik; anlamsız ise (Örn. Kuğu olmayan kuğular vardır vb.)çelişik; ne analitik ne de çelişik ise sentetik (belirsiz) önerme adını alır. Sentetik önermeler, günlük dilde gerçek olan, anlamlı olan önermelerdir. Mantığın ve matematiğin önermeleri analitiktir. Carnap'ın amacı, konu dili (object-language) adını verdiği cümlelerin işleyişini aydınlatmak ve gerçek olanlarla olmayanları ayırt etmek olmuştur. Carnap'a göre dilin yanlış kullanılmasından dolayı metafizikte bulanıklık ve kavram karmaşası vardır. Bunun

çözümü olarak Carnap felsefeyi, bir üst-dil (meta- language) etkinliği haline getirmek istemiştir. Yani felsefe, konusu dünya değil, dil olan bir uğraş olmalıdır. Böylelikle Carnap, felsefenin dilsel-mantıksal bir çözümleme olduğunu ileri sürerek mantıkçı pozitivist okulun bir sözcüsü olmuştur (Çelik, 2021, s. 69-74).

Carnap'a göre, yukarıda bahsettiğimiz dönüştürme kuralları, "verilen tümcelerin başka tümcelere nasıl dönüştürüleceğini belirler. Başka bir deyişle, verilen tümcelerden diğer tümceleri nasıl çıkaracağımızı belirler" (Carnap, 1935, s. 43).

Dönüştürme kuralları mantıksal çıkarıma benzemektedir. Carnap'ın verdiği örneğe bakacak olursak:

'Tüm a'lar b'dir'.

'Tüm b'ler c'dir'.

O halde "Tüm a'lar c'dir" (Carnap, 1935, s. 43).

Öte yandan Carnap, dönüştürme kurallarını da iki ayrı gruba ayırır: Mantıksal veya matematiksel nitelikte olan dönüştürme kurallarına mantıksal kural ya da L kuralı (logical rules); mantık dışında kalan dönüştürme kurallarına ise fizik kuralları ya da P-kuralları (physical rules)adını verir (Salgar, 2016, s. 42).

Carnap'a göre bu iki kural arasındaki fark şöyledir:

> "P1: A cinsinin kütlesi 3 gramdır.
>
> P2: B cinsinin kütlesi 6 gramdır.
>
> Bu öncüllerden şu sonucu çıkarabiliriz.
>
> C1: B'nin kütlesi A'nın kütlesinin iki katıdır.
>
> C2: A ve B üzerine aynı güç uygulanırsa, A'nın ivmesi B'nin ivmesinin iki katı olacaktır.
>
> C1'in türetimi için, sadece L- Kuralına gerek duyarız –yani mantığın ve aritmeğin kurallarına. C2'nin türetimi için P-Kuralına, bu örnekte mekaniğin yasalarına gerek vardır. Bu yüzden C1, bir L-sonuçtur, ama C2, P öncüllerinin sınıfı olan bir P-sonuçtur" (Carnap, 1935, s. 53).

Burada C1 sonucuna ulaşmak için L kurallarına gerek duyarız yani mantığın ve aritmetiğin kurallarına, C2 önermesini elde etmek için P kurallarına yani mekaniğin yasalarına ihtiyaç vardır. Görüldüğü üzere bir önermeden diğerine geçmek, dönüştürme kuralları ile gerçekleştirilir. Bu kuralların da modern mantık ile olan yakın ilişkisi aşikardır. Çünkü modern mantığı klasik mantıktan ayıran en önemli özelliklerden biri, çıkarım bağıntıları kurarak bir sonuca ulaşmaktır. Bu durumda

önermeler sentaks olarak doğru ve yanlış olarak değil de geçerli veya geçersiz olarak değerlendirilir. Fakat, "Carnap'ın dilin sentaktik analiziyle belirlediği bu iki kural, bazı tümce çeşitlerinin yapısına ve buna bağlı olarak bu tümcelerin neden doğru ya da yanlış olduklarına ilişkin bir belirlemedir" (Yaman, 1992, s. 13-14). Kısacası burada Carnap, dönüştürme kurallarında aritmetiğin ve mantığın kurallarını kullanırken aynı zamanda mekaniğin yasalarını da kullanır. Sadece birini kabul edip veya temel alarak değil de bunları bir bütün olarak değerlendirmeliyiz. Çünkü ne sadece aritmetiğin ve mantığın kuralları (L-kuralları) ne de fizik kuralları (P-kuralları) tek başına yeterli olur.

Carnap felsefede bir üst-dili savunsa da insanların dil seçiminde özgür olmaları gerektiğine de vurgu yapar: "Carnap'a göre felsefeci ya da bilim insanı amaçları doğrultusunda istediği dilsel çerçeveyi seçmekte (ya da inşa etmekte) özgürdür. Bu onun ünlü Hoşgörü İlkesi'dir. İsterse şey dilini seçebilir, isterse görüngücü dili; ister klasik matematik dilini benimseyebilir, isterse formalist matematik dilini" (Irzık, 2010, s. 8). Bilimi de zenginleştiren durum, tam olarak budur. Her bilim dalı kendine özgü termilojisini oluşturmalı ki anlam zenginliğini kazansın ve birbirinin aynısı olmadıklarını göstersinler. Carnap'ın deyişiyle elbette, her bilim kendi alanına ilişkin farklı terminolojiler veya alt diller kullanabilir ve bu da onların farklı olduklarını gösterir.

Carnap'a göre mantıksal analizin iki temel işlevi vardır. Bunlardan birisi, bilimin kavram ve önermelerini açıklığa kavuşturmak, diğeri ise metafiziğin ya da metafizik ifadelerin sahte olduklarını göstermek. Carnap bu konuyu şöyle dile getirir: "Metafizik önermelerin sözde- önermeler olduğu yönündeki tezimiz geçerliyse, mantıksal olarak doğru bir biçimde inşa edilmiş bir dilde metafizik, hiçbir şey ifade etmez" (Carnap, 2019, s. 77). Mantıksal analizin bu iki işlevi temelde bilimle bilim olmayanı ayırt etmeye yöneliktir. Carnap'ın mantıksal analiz yöntemini geliştirmede ilk işi, geleneksel mantık anlayışının yerine modern mantık anlayışını getirmek istemesi ve bu alanda çalışmalar yapmak arzusu olmuştur. Şimdi onun modern mantık anlayışını daha yakından inceleyelim.

Modern mantık, Carnap'ın felsefe anlayışının merkezinde yer alır. Carnap, mantık derken felsefi bir yöntemi ve bundan da mantıksal analizi anlamaktadır. Bu hususa ilişkin görüşlerini "The Old and The New Logic" adlı makalesinde şöyle dile getirmektedir:

> "… Bu yöntem, kısaca ampirik bilimin kavram ve ifadelerinin mantıksal analizi olarak karakterize edilebilir. Bu tanım, söz konusu yöntemi geleneksel felsefeden ayıran iki önemli özelliğe vurgu yapar. Birincisi, bu felsefi yöntem tam anlamıyla ampirik bilimlerle parelel yürür. Böylelikle, felsefe ayrık kendine has bir bilgi alanı olarak ve ampirik bilimlere eşit değere ya da ondan da üstün olarak görülmez. İkincisi ise, bu tanımın felsefenin ampirik bilimlerde rol oynadığına ve felsefenin ampirik bilim ifadelerini açıklığa kavuşturmaktan meydana geldiğine vurgu yapar. Daha açık bir ifadeyle, felsefe, bilimsel ifadelerin kavramsal analizi, yani kavramların daha temel kavramlara ve ifadelerin daha temel ifadelere indirgenmesinden meydana gelmektedir. Felsefi araştırmalar için problemleri bu şekilde ele alış biçimi, mantığın önemini ortaya çıkarmaktadır. Mantık, artık felsefenin bir disiplini değildir. Ve açıkça (outhright) söyleyebiliriz ki, mantık, felsefenin bir yöntemidir. Mantık burada en geniş anlamıyla saf (pure), biçimsel uygulamalı mantık ve bilgi teorisini kapsar" (Carnap, 2016, s. 137)

Carnap bu söylemiyle mantığı felsefi bir yöntem olarak görmektedir. Felsefenin kendine has bir alanı olmadığına dikkat çekerek, mantığın üstlenmiş olduğu analiz görevini felsefe üstlenmektedir.Carnap'ın modern mantığa ilişkin görüşlerinin oluşmasında içinde bulunduğu çevrenin ve etkilendiği filozofların etkisi açıkça görülür. Viyana Çevresinin tüm temel görüşlerini Carnap felsefesinde adım adım görmek mümkündür. Kendisini en çok etkileyen düşünürler: B. Russell, Frege ve Wittgenstein'dır (Çelik, 2021, s. 64). Özellikle Russell ve Whitehead tarafından yazılan *Principia Mathematica* adlı eserde yer alan bileşik nitelikli önermelerin basit önermelere (protokol önermelere) indirgenebileceği ya da bileşik nitelikli önermelerin doğruluk değerine dayandığı tezi ile yakından ilgilenir.

Carnap, 1932 yılında kaleme aldığı "Ülber Protokollsatze (Protokol Önermeler)" adlı yazısında basit önermeler olarak adlandırdığı bu protokol önermeleri ayrıntılı incelemiştir.Carnap, bilimsel bilginin gözlem önermeleri üzerine kurulduğunu ve tekil algılarımızın ancak bu gözlem önermeleriyle ifade edildiğini savunur. Herkes için geçerli olan bu tekil gözlem önermelerini protokol önerme olarak adlandırır. Protokol önermeler, bilimsel ifadenin doğruluğunun ya da yanlışlığının tespit edilmesine imkan sağlar. Bilimsel ifadeler için bu denli önemli olan protokol önermeler; atomsal, basit ve temel önermeler olarak da adlandırılır (Zöhre Yücekaya, 2021, s. 5).

Yani Protokol önerme, başka hiçbir önermeye dayanmadan, sadece o yer ve zamanda yapılan anlık gözleme dayanan bir önermedir. "Bir örnek olarak, "şu an, burada, kırmızı (red, here, now)" verilebilir. Protokol önerme, bütün dolaylı çıkarımların, ikincil önermelerin dışındadır. Bir protokol önermenin artık başka bir sınanma ve doğrulanma yöntemi yoktur. Anlık gözlem ve deneyimle doğrulanır" (Akkaya, 2012, s. 86).

Sonuç olarak, Carnap'a göre, "protokol önermeler, olgulara dayanmakla beraber her türlü yorum ve öznel değerlendirmelerden arınık olmasından dolayı bilimsel bilginin temelidir" (Zöhre Yücekaya, 2021, s. 5).Burada asıl sorun, protokol önermeler hakkındaki tartışmalardan ziyade bu önermelerin nasıl kullanılacağıdır.

Şimdi de Carnap'ın metafizik görüşlerini ele alalım. Bilimle bilim olmayı ayırt etme sorunu XX. yüyıldan itibaren devam etmekte olan sorunlardan birisidir. Bilimsel ilerlemelerin ortaya çıkmasıyla birlikte geleneksel anlamda bilim tasarımı da değişmeye başlamıştır. Özellikle metafiziksel kavramların artmasıyla bu sorun daha da büyümüştür. Bu süreçte matafiziği elimine etmeye yönelik en geçerli ölçütlerden birisini Wittgenstein (1889-1951) sunmuştur. Wittgenstein, *Tractatus* adlı eserinde "anlamlı bir önermenin dünyayı resmettiği" savını dile getirerek metafiziksel olanı ve metafiziksel olmayanı anlamlılık ölçütü çerçevesinde ayırt etmeye çalışmıştır. Carnap ve Mantıkçı Pozitivistler bu düşünceyi bir çıkış noktası alarak bilimle bilim olmayanı anlamlılık ölçütüyle ayırt etmeye uğraşmışlardır.

Rudolf Carnap "Dilin Mantıksal Analiziyle Metafiziği Eleme" adlı makalesinde 'anlamlı ifadeler' ve 'sözde ifadeler' üzerinde durur. Ona göre anlamlı ifadeler yanlış ya da doğru olabilirler. Fakat "belirli bir dilde ifade oluşturmayan sözcükler dizisi, sözcüğün dar anlamında anlamsızdır. İlk bakışta böyle bir sözcük dizimi,bir ifadeymiş gibi görülebilir, bu durumda ona sözde ifade deriz. O halde bizim tezimiz, metafiziksel ifadelerin mantıksal çözümleme yoluyla sözde ifadeler olduğunu açığa çıkarılabilmektir" (Carnap,2014, s. 166).

Carnap, *Aufbau* adlı eserinde önermelerin doğruluğu ve yanlışlığı hakkında şunları söyler:

> "Bir önermenin anlamlılığını olgu durumunu (var olması gerekli değil, düşünülebilir olması yeterli) işaret etmesi ile ortaya çıkar. Eğer bir önerme, bir olgu durumu ifade etmiyorsa, o bir anlama sahip değildir ve sahte bir önermedir. Eğer bir önerme, bir olgu durumunu ifade edip, o olgunun anlamına sahipse; olgu durumu varsa doğru, yoksa yanlıştır. Herhangi birisi, bir önermenin doğru ya da yanlış olup-olmadığını bilmeden önce anlamlı olduğunu bilebilir. Eğer bir önerme, bilinen ve tanımlanan bir kavram içerirse, önermenin anlamı bu kavramlarla sağlanır. Diğer taraftan, bir önerme yeni bir kavram içerirse veya kavramın meşruluğu (bilimsel uygulanabilirliği) söz konusu ise, onun anlamı belirtilmelidir. Bu amaçla yeni kavramı içeren önermenin ne türden deneysel koşullarla doğrulanabileceği ve hangi koşullar altında yanlışlanabilceğini göstermek yeterli olacaktır" (Salgar, 2016, s. 29).

Carnap'ın bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere bir önermenin anlamlı olabilmesi için onun son çözümünde verili olana indirgenebilmesi ve bir olgu durumuna gönderme

yapması gerekmektedir. Fakat bu olgu durumunu doğrudan deneyimlemeyebiliriz. Çünkü düşünülebilir bir olgu durumu da anlamlılık ölçütü için yeterlidir.

Carnap'a göre metafiziksel ifadeler, doğrulukları veya yanlışlıkları isbat edilemediğinden dolayı anlamsızdır. Bu durumu Carnap'ın kendi örnekleriyle açıklamaya çalışalım. "İlk neden" terimini (bilgi nedeni ya da ilke olarak değil, varlık nedeni olarak) alalım. Metafizikçiler "dünyanın (ya da "şeylerin", "varlığın" ve "varolanın") ilk nedeni" nedir sorusuna farklı yanıtlar vermişlerdir. "İlk neden" sözcüğünün bu metafizik sorudaki anlamını bulmak için, metafizikçilere hangi koşullar altında "x,y'nin ilk nedenidir" biçiminde bir önermenin doğru veya yanlış olacağını sormamız gerekir. Metafizikçiler aşağı yukarı şöyle karşılık vereceklerdir; "x, y'nin ilk nedenidir" önermesi "y, x'den kaynaklanır", "y'nin varlığı x'in varlığına bağlıdır" veya "y, x sayesinde vardır" vb. anlamlara gelmektedir" (Carnap, 2019, s. 73). Daha açık bir örnek verecek olursak "Evrenin ana ilkesi (arkhe) ateş'tir." Türünden bir önerme herhangi bir duyuyla, anlamsızdır ve bilim dışıdır. Çünkü doğruluğu ya da yanlışlığı kanıtlanamaz.

Diğer bir örnek 'Tanrı' sözcüğüdür. Bu sözcüğü Carnap üç farklı bağlama ve tarihsel döneme ayırmıştır. Bu sözcük mitolojik anlamda açık bir anlama sahiptir. Bu sözcük bazen Olimpos'da gökyüzünde ya da yer altında hüküm süren bir güç, bilgelik gibi özelliklerle donatılmış, biraz da fiziksel özellik eklenmiş bir varlık olarak belirtilmiştir. Üçüncü olarak ise metafiziksel kullanımda 'Tanrı', deneysel alanı aşan anlamında kullanılmıştır. Bu tanımlara yakından bakacak olursak üçünün de mantık bakımından olanaksız olduğunu görürürüz ve bu tanımların sözde tanımlar olduklarını anlarız. İncelenen 'ilke' ve 'Tanrı' örneklerinde olduğu gibi diğer birçok metafiziğe özgü terim de anlamsızdır. "Böyle sözcükleri içeren metafizik ifadelerin hiçbir anlamı yoktur, bunlar hiçbir şey söylemezler, yalnızca sözde ifadelerdir" (Carnap, 2014, s. 170-171). Öyleyse yapılacak iş, bilim ile bilim olmayını ayırmaktır. Bu da ancak bilimin mantıksal analizini yapmakla sağlanabilir. Bu da doğrulama ilkelerine uyarak yapılabilir. Carnap'ın doğrulama yöntemine geçmeden önce onun metafizik anlayışında yer alan diğer bir önemli hususu anlatalım.

Carnap'a göre anlamsız metafizik ifadelerden başka bir de anlamlı sözcüklerden oluşmasına rağmen anlamsız olan olan ifadeler vardır. Bunun başlıca nedeni, söz konusu sözcüklerin söz dizimi kurallarını ihlal etmesidir. Örnek olarak "Caesar asal

bir sayıdır" beyanı, gramatikal sentaks kurallarına uygun olarak formüle edilmiştir fakat anlamdan yoksundur (Rossi, 2020, s. 51).

Viyana Çevresi veya Mantıkçı Pozitivistler denilen felsefi ekolün benimsediği iki görüş vardır: "Birincisi, metafizik önermelerin anlamsız olduğunu göstermektir. İkincisi, doğrulama ilkesinde bir anlaşma sağlayarak ortak bir bilimsel dil oluşturmaktır."(Sönmez, 2013, s. 149). Bu felsefi ekolün bir parçası olan Carnap da onların benimsediği bu görüşleri benimsemiştir. Carnap ve Mantıkçı Pozitivistler arasında kullanılan 'doğrulama yöntemi', 'doğrulanabilirlik' ve 'doğrulanabilirlik ilkesi' gibi kavramların da bu anlamlılık görüşünden türetildiği söylenebilir. Bir çok sözcüğün özellikle bilimsel disiplinlerdeki kuramsal sözcüklerin anlamını indirgeme yoluyla diğer sözcükler temelinde saptamak mümkündür. "Buna ise "yapılandırma" veya "tanım" denmektedir. Bu bağlamda bir sözcüğün temel tümcesinin indirgemecilik koşullarının, yani "doğruluk ölçütünü", "doğrulama yöntemini" veya "anlam" koşulları ile ilgili bağıntıların irdelenmesi yoluyla o sözcüğün anlamı tespit edilir" (Öztürk, 2011, s. 146). Fakat "burada çok dikkat edilmesi gereken bir husus vardır. O husus ise şudur: "Bir önerme doğrulanabilirse anlamlıdır" demek, "eğer önerme doğrulanırsa anlamlıdır" demekten farklıdır. Bu fark şu şekilde anlaşılmalıdır: Bir önermenin anlamlılığı, doğrulandığı yer ve zamandan bağımsızdır" (Akkaya, 2012, s. 85). Bazı kaynaklar 'anlam' kavramını 'doğrulama' kavramıyla bağdaştırarak anlamlı olmayla doğru olmayı benzer görmüşlerdir. Oysa burada bir önermenin 'doğrulanabilir' olmasıyla kastedilen, önermenin doğru olması değil önermenin doğrulama yöntemini gösterme izleğidir. Carnap'ın belirttiği üzere bir önermenin doğru ya da yanlış olması ancak anlamlı olmasından sonra açığa çıkar. Bir önermenin doğru ya da yanlış olmasından önce anlamlı olması gerekir. Carnap felsefesinde "mantıksal analiz", bir önermenin doğrulanabildiği ya da doğrulama yöntemini gösterme sürecinden ibaret olmaktadır. Mantıksal analiz aracılığıyla bir önermenin doğrulama yöntemini Carnap iki başlıkta ele alır. Bunlardan birisi, düşünülür alanda diğeri ise deneyimsel bir alanda gerçekleşen doğrulama yöntemidir.

Düşünülebilir alanda bir önermenin doğrulama yöntemi 'anlamlılık' ölçütüyle sorgulanırken deneyimsel alanda bu ölçüt sınanabilirlik olmaktadır. Düşünülebilir alanda doğrulamaya şu örneği verebiliriz: "Ay'ın görünmeyen yüzeyinde dağlar vardır" önermesi doğrudan bir olgu durumuyla ilişkilendirilemez ama tasavvur edilir

bir olgu durumuyla ilişkilendirilir. Zihnimizde bir roket tasarlayıp bunu Ay'a gönderip Ay'ın yüzeyinde dağ olup olmadığına bakabiliriz. Carnap, deneyimsel boyutta bir önermenin doğrulama yöntemini iki ayrı şekilde göstermeye çalışır. Bunlardan birisi doğrudan doğrulamayla diğeri ise dolaylı doğrulama aracılığıyla yapılandır (Salgar, 2016, s. 31).

Doğrudan doğrulama: Örneğin " Şu anda mavi bir zemin üzerinde kırmızı bir kare görüyorum" şeklindeki önermeler anılan nesnenin belirtilen yerde gözlenmesiyle doğrulanır. O nesneyi görürüz ve doğrularız. Belirli bir zaman ve mekan koordinatında nesne ile ilgili ileri sürülen önerme doğrudan deneyimle kanıtlanırsa, buna doğrudan doğrulama denir (Sönmez, 2013, s. 154).

Dolaylı doğrulamanın yapılabilmesi için, doğrulanacak önermelerden mantıksal olarak çıkarılmış önermelerin bulunması gereklidir. Carnap'ın da söylediği gibi: "doğrudan doğrulanamayan bir P önermesi ancak, P'den çıkarılan önermelerin doğrudan doğrulanmasıyla daha önce doğrulanmış başka önermelerle birlikte doğrulanabilir" (Carnap, 1935, s. 11).

> "P1 önermesi: Bu anahtar, demirden yapılmıştır'. Bu önermeyi doğrulamanın çeşitli yolları vardır; örneğin anahtarın yanına bir mıknatıs yerleştirip, anahtarın çekildiğini görmekle. Buradaki çıkarım şu biçimde yapılır: Öncüller:
>
> P1: "Bu anahtar demirden yapılmıştır". Bu, sınanacak önermedir.
>
> P2: "Demirden bir nesne, bir mıknatısın yanına yerleştirilirse, çekilir". Bu, daha önce doğrulanmış bir fizik yasasıdır.
>
> P3: "Bu obje -bir çubuk- bir mıknatıstır"; bu daha önce doğrulanmış bir önermedir.
>
> P4: "Anahtar çubuğun yanına yerleştirilmiştir", bu, şimdi gözlemlerimiz tarafından doğrulanmış bir önermedir.
>
> Bu dört öncülden şu sonucu çıkarabiliriz:
>
> P5: "Anahtar çubuk tarafından çekilecektir" (Carnap, 1935, s. 12-12).

Örnekte de görüldüğü gibi dolaylı doğrulamada, doğrulanacak önermenin önceden doğrulanmış bazı önermelerin bir araya getirilmesiyle mümkündür.

Carnap'ın bu görüşlerini pek çok Viyana Çevresi üyesi desteklemiştir, çünkü onların da amacı felsefenin, gerçek bir bilgi kolu olarak metafizikten ayırt edilmesidir (Ayer, 2020, s. 26).

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: Carnap tam bir metafizik karşıtı olarak karşımıza çıkmaktadır. O, metafiziği elimine etmek için eski gelenekselci mantık anlayışına

karşın modern mantık anlayışını benimsemiştir. Metafizik öğeler (Tanrı vb.) ona göre sözde/sahte önermelerdir. Çünkü onlar ne doğrulanabilir ne de yanlışlanabilirler.

Carnap'ın felsefe anlayışında, anlık gözlemle yapılan protokol önermeler önemli bir yere sahiptir. Çünkü protokol önermeler bilimsel ifadenin doğruluğu ya da yanlışlığının tespit edilmesini sağlar. Viyana Çevresinin temel ölçüt kabul ettiği "doğrulanabilirlik" yöntemi Carnap için de geçerlidir. Ona göre de bilim ile bilim olmayanı ayırt etmenin yegane kuralı "doğrulama" dır. Carnap, dil sorunu olarak gördüğü felsefi problemleri aşmak için mantıksal sentaks adlı özgün bir yöntem geliştirmiştir.

3.ANALİTİK FELSEFEYE YAPILAN ELEŞTİRİLER

Günümüzde yapılan bazı çalışmalarda Analitik felsefe diye bir felsefe okulunun olup olmadığı tartışılmaktadır. Serdal Tümkaya " Analitik Felsefe Diye Bir Felsefe Okulu Var mıdır?" adlı makalesinde, bu felsefenin kurucuları veya en önemli temsilcileri olan Frege, Wittgenstein, Moore ve Russell'ın aynı çatı altında buluşmalarına rağmen birbirleriyle uyuşmayan fikirlere sahip olduklarını söyler. Yazar, Analitik felsefeyi merkeze alanların şu beş maddeden en az birini savunduklarını belirtir:

1-Analitik felsefe analizi merkezine alır. Bu analiz dilsel, kavramsal veya mantıksal olarak değişik şekillerde algılanır ve adlandırılır.

2-Analitik felsefe bilime, aydınlanmaya ve rasyonaliteye düşkündür.

3-Analitik felsefe netliğe ve kesinliğe çok önem verir.

4- Analitik felsefe edebiyat ile felsefeyi birbirine karıştırmaz.

5- Analitik felsefe odaklanmış, daraltılmış problemlere yüzünü döner. Genel kuramlar icat etme işini Kıta felsefesine bırakır (Tümkaya, 2020, s. 293).

Yazar, makalesinin sonunda "Analitik felsefe etiketinin faydalı olmadığını" savunmuş ve buna sebep olarak da yukarıda adı geçen veya başka Analitik felsefecilerin "kendi aralarında en temel yöntemsel meselelerde bile muhalif pozisyonlarda yer alabildiğini" göstermektedir. Öneri olarak da araştırmacı, bu hareketin "ortak bir felsefi okul adı altında toplanmasından ziyade bu geleneğin en fazla serbest bir felsefi hareket olarak nitelenmesi" ni teklif eder (Tümkaya, 2020, s. 304).

"Analitik Felsefenin Tanımlayıcı Özellikleri Üstüne" adlı makalesinde Özgüç Güven, Analitik felsefeyi temel özellikleri bakımından çözümleme, dili öne çıkarma, anti-psikolojizim, metafizik karşıtlığı, tarihsizlik, yaşam dışı olma başlıkları altında incelemiş ve bu özelliklerin hepsini birden taşıyan bir filozofun olmadığını, bu felsefeyi savunan filozofların zaman zaman birbirleriyle uyumsuzluk içinde olduklarını belirtmiştir. Yazar, makalesinin sonunda "Analitik felsefe geleneğini belirli bir özellik yerine çeşitli özellikleri bir arada tutan bir çatı anlayış olarak görebiliriz" diyerek yukarıda bahsedilen özelliklerin "Analitik felsefede bulunan her

metinde karşılaşılan özellikler olmaktansa, çeşitli metinlerin ortak özellikleri" olduğunu ifade etmiştir (Güven, 2015, s. 23).

Batıda yapılan son dönem çalışmalarında da durum farklı değildir. Aaron Preston, *Analitik Felsefe: Bir Yanılsamanın Tarihi* adlı çalışmasında Analitik felsefenin geçmişteki ve günümüzdeki durumunu incelemiştir. İncelemelerinin sonucunda Analitik felsefeyi bir "yanılsama" olarak görmüştür. Preston, bu felsefenin günümüzdeki durumu hakkında şunları söyler:

> " Böylece analitik felsefe, şimdi, başlıca akademinin ve felsefe mesleğinin yapısı içerisinde belli bir toplumsal yeri dolduran bir duruşlar, alışkanlıklar ve eğilimler kümesi olarak varlığını sürdürmektedir –ve bu duruşlar vb. tümü de uğruna hizmet etmek üzere tasarlandıkları bilimselci paradigma ile belirtik herhangi bir bağıntıdan daha da uzaklaşırken, ve o paradigmanın kendisi unutulmuşluğa sönmeyi sürdürürken, giderek artan bir biçimde temelsiz görünmektedir" (Preston, 2016, s. 168).

Günümüz batılı felsefe araştırmacıları Analitik felsefenin bir bunalım yaşamakta olduğunu belirtmektedirler. Preston, Erich Reck'den naklen şunları yazar: "…öyle görünür ki Analitik felsefede bugün bir kimlik bunalımı yaşanmaktadır, felsefenin gerçekten ne olduğu ya da ne olması gerektiği konusunda bir pekinlik yitimi" (Preston, 2016, s. 44).

Burada bizim asıl amacımız, Analitik felsefeye yapılan bütün eleştirileri anlatmak değildir. Analitik felsefenin de bazı eleştirilere maruz kaldığını göstermek amacıyla bir kaç isim üzerinde durulmuştur. Bu isimlerin ortak yanı, felsefenin sadece Analitik felsefe yöntemleriyle ele alınamayacağını söylemeleri ve dil felsefesiyle ilgili bir görüşe sahip olmalarıdır.

3.1 Willard Van Orman Quine

Willard Van Orman Quine 1908 yılında ABD'nin Ohio eyaletinde dünyaya gelmiştir ve 2000 yılında vefat etmiştir.[7] II. Dünya Savaşı yıllarında Viyana Çevresi düşünürlerinin bir kısmının Amerika'ya göç etmesi neticesinde onlarla tanışmış ve mantıkçı pozitivizmin ilgi gördüğü bir ortamda yetişmiştir. Bir ara Viyana ve Prag'a giderek dönemin felsefecileriyle etkileşim halinde olmuştur.

Yirminci yüzyıla damgasını vuran Analitik felsefe, Frege'nin düşünce ve uygulamaları doğrultusunda ilerlemiştir. Bu felsefenin amacı, dilin mantıksal analizine

[7] Quine'nin hayatı ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi almak için bkz. (Bağdağ Baş, 2013:6-8).

dayalı olarak saf bir felsefe ortaya koymak şeklinde özetlenebilir. Quine, bu felsefeden etkilenmiştir. Bu etkileşimden dolayı bazı araştırıcılar onu analitik gelenek içinde değerlendirmişlerdir. "Quine'nin mantıkçı pozitivistler gibi paradigmatik vakalarla örtüşmesi ve post-pozitivist felsefe üzerindeki rakipsiz etkisi, analitik geleneğe olan dahiliyetini zorunlu kılar" (Glock, 2021, s. 299).

> "Quine, bir röportajında, kendisini, Wittgenstein ve takipçilerinin görüşlerinin oldukça etkilediğini bu nedenle daha çok Viyana çevresinden gelen geleneğe ait olduğunu ayrıca, John Austin (1790-1859) ve Peter Strawson (1919-2006)'un da kendisi için oldukça etkili olduğunu belirtir. Quine, İngiliz felsefesinin parlak ismi Russell'ın da Viyana ve İngiliz geleneği arasında bir köprü oluşturarak Wittgenstein'ı da oldukça etkilemiş olduğunu dolayısıyla, Russell'ın görüşlerinin kendi felsefesi açısından önemli olduğundan söz eder" (Bağdaş Bağ, 2013, s. 24).

Quine'nin birinci kuşak Analitik felsefecilerinin takipçisi olduğunu Jean-Gerard Rossi şöyle açıklar: Quine'a göre evrensel mantık notasyonuna başvurmak, gündelik dilin tuzaklarından, bulanıklıklarından ve çok anlamlılıklarından kaçınmak için en iyi yolu oluşturur. Bu bakımdan Quine, "birinci kuşak" Analitik felsefecilerin basit bir takipçisi gibi görülebilir. "Bununla birlikte o, mantıksal simgeleştirmenin ontolojik içerimlerini (implication) sorun edinmesi bakımından onlardan net bir şekilde ayrılır. Ona göre gerçekte ayrıcalığı olan bir sistem içinde gerçekliğin yansımasını görmek ve bu sistemi evrensel geçerlilik kriterine göre kurmak söz konusu olamayacaktır" (Rossi, 2020, s. 94).

Quine'nin Analitik felsefeden etkilenmesine rağmen pek çok noktada bu felsefeye itirazları bulunmaktadır. Bu itirazlarının sebebi, kendisinin geliştirdiği felsefî düşünceleridir. Bunlardan ilki, ontolojik bağlanma kuramıdır. Quine'nin bu kuramı onun "Var olmak, bir bağlı değişkenin değeri olmaktır" sloganında mevcuttur. Burada tartışma, "neyin var olduğunu" sorgulamaktır. Ontolojide soyut varlıkların, negatif olguların, tümellerin yeri neresidir? Burada meşhur örnek, "Pegasus yoktur" verilebilir. Uzamsal ve zamansal olarak Pegasus yoktur. Fakat "Pegasus vardır" şeklinde anlamlı bir tümce dile getirmek olanaklı değilse, "Pegasus yoktur" ifadesi nasıl dile getirilebilir. Bir şeyin olmadığını söylemek de bir anlamda onun varlığının yokluğunu ifade etmek, yani yine varlığı üzerinden bir yargıda bulunmak değil midir? (Yavuz, 2020, s. 83).

Bu kurama göre ister soyut olsun ister somut olsun, ontolojik anlamda, kendinden bahsedilen her şey vardır, anlamı çıkmaktadır. Quine'nin bütüncülük felsefesi tam da budur. Quine, dünyaya ve olaylara bütüncü bakış açısıyla bakar. Bu durum, Quine'nin

Analitik felsefecilerden ayrıldığı temel noktalardan biridir. Çünkü Analitik felsefecilerden bazıları, Mantıksal Atomculuk görüşünü benimsemişlerdir. Buna göre önermeler veya cümleler tek tek sözcüklere ayrılacak ve onların analizi yapılacaktır. Quine buna karşıdır. Ona göre anlam, bütünde yer alır, parçalarda değil.

> "Quine, bütüncü görüşünü dil sistemlerine dayalı olarak geliştirmiştir. Ona göre, tekil önermeler bilgiyi oluşturan birimler değildir, bilakis, bilgiyi oluşturan birim, bir sistemle tutarlı olan ve birbirine gönderimde bulunan inanç cümlelerinden oluşan rasyonel bir inanç ağıdır. Pozitivistlerin savunduklarının aksine, tekil önermelerin dış dünyada gerçekliklerinin bulunması onların doğru veya yanlış olduklarını belirlemede yeterli bir ölçüt değildir. Quine'ın bütüncü kavrayışına göre, bir sistem veya bir teori içerisinde bulunan önermeler, bir başka tekil önermenin doğruluğunu destekliyorsa ancak o zaman o tekil önermenin doğruluğundan söz edilebilir. Dolayısıyla, bütüncü kavrayışa göre, tekil bir hipotez test edilemez, ancak, bir teori içinde bütün açısından ele alındığında doğruluk ve yanlışlık söz konusu olur" (Bağdağ Baş, 2013, s. 10).

Quine'nin Analitik felsefecilere bir itirazı da analitik ve sentetik yargılar hakkındadır. Deneyci gelenekte ortaya çıkmış olan mantıkçı pozitivizmin indirgemeci tutumuna karşı olan Quine, indirgemeci tutumun temelde analitiklik fikrine dayandığına işaret ederek, önermeleri analitik-sentetik olarak ayırmanın bilimsel manada geçersiz olduğunu savunmuştur. Önermelerin analitik-sentetik şeklinde ayrılamayacağını söylemek, fiziğin ve metafiziğin önermelerinin birbirinden ayırt edilemeyeceğini savunmak demektir. Böylece Quine, bilgilerimizi yanılabilirlikten koruyan dayanak anlamında a priori bilgi içerdiği iddia edilen analitik önermelerin zorunlu doğru oldukları yönündeki inancın temelsiz olduğunu anlatmaktadır. Fiziği metafizikten ayrıştırarak tartışmasız bir gerçeklikten söz etmenin mümkün olamayacağını gösteren Quine, klasik pozitivist yaklaşımının ve mantıkçı pozitivizmin aslında dogmatik bir inanca bağlı olduklarını göstermektedir (Bağdaş Bağ, 2013, s. 153).

Quine, özellikle analitiklikte en kesin tanımlamayı ve ölçüt belirlemeyi gerçekleştiren Carnap'a karşı ciddi eleştirilerde bulunmuştur. Quine, özellikle onun "sentaks sistemi"ne karşı çıkmaktadır. Quine sadece analitikliği değil indirgemeciliği ve doğrulamacı anlam kuramını da eleştirir (Başdaş Bağ, 2005, s. 70).

Quine'a göre, analitik ve sentetik yargılar gibi bir ayrıma giden "filozofların hiç biri bu iddialarını gerektiği şekilde temellendirememişlerdir, temellendiremeyeceklerdir de; çünkü anlamını zorunlu olarak içinde barındıran hiçbir ifade yoktur. Dilin kendisi, empirik bir zeminde öğrenilen bir yapıdır. Dolayısıyla barındırdığı tüm ifadeler, nihai olarak, duyu verilerinden kaynaklanacak ve zaman içinde öğrenilerek edinilecektir."(Yavuz, 2020, s. 80)

Burada dil bahsine geliyoruz. Analitik felsefenin özü, felsefe sorunlarının dil ile dil analizleri yoluyla çözüleceğini şeklindedir. Wittgenstein, ilgili bahiste üzerinde durduğumuz gibi, temel cümleleri, yani dili a priori olarak kabul etmekteydi. Quine ise bunun tam tersini kabul etmektedir. Quine'nin dil öğrenmeye bakışı, Davranışçı psikolojinin görüşleriyle, özellikle Skinner'inkilerle hemen hemen aynıdır. Buna göre çocuk, dili, etrafında gördükleriyle, duyduklarıyla, gözlem yaparak, gözlemlediklerini uygulayarak öğrenir. Skinner'a göre "bütün insan davranışları gibi sözel olanları da çevresel koşullanmaların ürünüdür (Altınörs, 2015, s. 215).

Çocuğun dili öğrenmesi doğal bir biçimde gözlem yoluyla olmaktadır. İşte Quine'nin vazgeçemediği ve felsefesine temel aldığı iki kavram: Doğalcılık ve gözleme dayalı bilgi.

Quine'nin doğalcılığına geçmeden evvel onun dili nasıl gördüğüne bakalım. Wittgenstein'ın ikinci devresinde yazdığı eserinde -*Philosophische Untersuchungen'*da- birincinin aksine dili, dünya dışına atmamış, tam tersine dili dünyada kullanılan ve insana hizmet eden bir alet takımına, bir makinaya benzetmişti. Quine de "Nature of Natural Knowledge" adlı çalışmasında, dil öğrenmelerinin "hepsi akla dayanır, çünkü dil, insan yapımıdır ve bilimsel teorinin anlatış tarzı, onları kullanmayı öğrenmemizle edinilmedikçe bir anlama sahip değildir" (Yavuz, 2020, s. 130) diyerek dilin insan yapımı olduğunu, yani onun bir anlamda somut, makine gibi değerlendirilmesine vurgu yapar. Quine diğer sosyal bilimleri de insan ürünü yapılar olarak görür. Bu konuda şunları söyler: "Coğrafyanın en sıradan konularından ve tarihten tutun da atom fiziğinin en temel yasalarına, hatta saf matematik ve mantığı bile kapsayan bilgi yahut inanç diye tabir ettiğimiz şeylerin tümü insan ürünü yapılardan ibaret olup deneyime ancak uç noktalarda etki etmektedir" (Kemp, 2019, s. 197).

Quine'ye göre dil gözlem yoluyla öğrenilir. Dildeki her kelime, terim, gözlem yoluyla öğrenildiği için, dışsaldır, doğaldır, yani empriktir. Bu durum bütün diller için geçerlidir.

Quine, Frege ve Russell'ın bir takım mantıksal ve matematiksel işaretlerden oluşan yapay dile karşıdır. Ona göre bilimsel dil diye bir dil olmamalıdır. Çünkü bilimsel dili diğerinden, mesela felsefî dilden, ayıracak hiçbir ölçüt yoktur.

Quine, tam bir çevirinin olamayacağı görüşündedir. *Epistemology Naturalized* adlı eserinde çevirinin olanaksızlığı hakkında şunları söyler:

> "Çevirinin olanaksızlığı argümanımın arkasındaki en önemli düşünce şuydu, dünyaya ilişkin bir ifade, her zaman ya da çoğunlukla kendisinin diyebileceği ayrı(alabilir)bir deneysel sonuçlar birikimine sahip değildir. Bu düşünce aynı zamanda gözlemsel ve mantıksal-matematiksel terimlerde bir tümceye eşit bir tümcenin olduğu yerdeki bir türün epistemolojik bir indirgemesinin olanaksızlığını açıklamaya hizmet etmiştir" (Yavuz, 2020, s. 125.

Quine, çevirinin imkânsızlığına örnek olması amacıyla Gavagai örneğini verir. Yerlilerin tavşana "gavagai" dediklerini duyan bir kişi, bu kelimeyi tek başına "tavşan" olarak çevirdiğinde çevirinin eksik olduğunu söyler. Çünkü tavşan kelimesi pek çok çağrışıma sahiptir. Bu tavşan kavramı, kültürlerde olumlu veya olumsuz pek çok anlamı içinde barındırabilir. Bunun için evvela tavşan, bütün özellikleriyle tanınmalı ondan sonra onunla ilgili bilgi üretilmelidir. Quine bu örnekte olduğu gibi, dilde birçok ifadenin kapalı/örtük anlama sahip olduğunu bundan dolayı örtük manalar barındıran içlemsel anlamları felsefeden uzaklaştırmak gerektiğini savunur (Başdaş Baş, 2018, s. 101).

Quine çeviri metinlerinde tam olarak anlamın verilemediği kanaatindedir. Çevirilerde verilen bilgiler, onu çevirenin kültürüyle orantılıdır. Dolayısıyla bu bilgiler dış dünyanın gerçek bilgisi değildir. Bu konuda Quine şöyle der:

> "İletişimdeki başarı, konuşmanın akıcılığı, sözlü ya da sözsüz tahmin edilebilirliğin sıklığı ve anadildeki ifadenin tutarlı ve makul olmasıyla ölçülür". " Çünkü çeviri, dış dünyanın birebir örtüşen bir ifadesi ya da ona ilişkin bir bilgi değil, ancak ve ancak o dili öğrenerek çeviren ya da o dille ilgili çalışmalar yapan bir sözlük bilimcinin kendi algısının ve sınırlı bilgisinin ifadesidir. Bu haliyle bir dilin çevirisi-gerek dilin kendi içerisinde gerekse diller arası-çoklukla çevirenin zihin içeriğine ilişkin bir bilgi içerir, dış dünyanın gerçek bilgisini değil" (Yavuz, 2020:126).

"Bir Deneycilik Dogması" adlı meşhur makalesinde Quine, kelimelerin eş anlamlılığında bir sorun olduğunu söyler. Ona göre "bekâr" kelimesi, "hiç evlenmemiş" yapısını karşılamamaktadır. Yani, kelimelerin birbirinin yerini tutması, eş anlamlılık için yeter koşul değildir (Quine, 1987, s. 16).

Quine'nin bu örneği Russell'ın "kırmızı" örneğini hatırlatmaktadır. O da "kırmızı" kelimesinin "en büyük dalga boyuna sahip renk" açıklamasıyla tanımlanamayacağını belirtmiştir (Russell, 2015, s. 60).

Quine kendini doğalcı olarak kabul eder. "Naturalism or Living in One's Meaning" adlı çalışmasında doğalcılığını şu cümleleriyle anlatır: "Benim doğalcılığım, dünyaya

ilişkin gerçeklik araştırmamızda geleneksel bilimsel prosedürümüzden -hipotezci tümden gelim- daha iyisini yapamayız, iddiasıyla açık bir şekilde özetlenebilir. Burada bu delili çürütecek olan kendini gösterir: Kesinlikle matematikçi. Bu çürütücüye karşı apaçık savunma, matematiksel doğruluğun dünyayla ilgili olmadığını söylemek olurdu. Fakat bu benim seçimim olan bir savunma değildir. Bana göre, uygulamalı matematik dünya ile alakalıdır" (Yavuz, 2020, s.97).

Wittgenstein, *Tractatus*'da "Felsefe doğa bilimlerinden birisi değildir (4.111)" diyerek felsefeyi dar bir alana sıkıştırmıştı. Quine bu noktada da Analitik felsefecilerden ayrılır. Yukarıda bahsettiğimiz onun bütüncülük ilkesine Wittgenstein'ın bu ifadesi terstir. Quine'ye göre doğalcı felsefe "Analitik felsefenin aksine, yalnızca ilhama değil, aynı zamanda diğer bilimlerin verilerini ve yöntemlerini kullanma, hatta felsefe ve bilimlerin ortak bir çalışmasını önermektedir" (Yavuz, 2020, s. 110).

Fakat Quine diğer bilimlerle ortak çalışmak istese de bilgiye ulaşma yolu olarak o sadece doğal olanı ve doğal bilgiyi kabul eder. Bu konuda oluşturulmuş bilgi kuramlarını reddeder. Hedef bilim ise Quine'ye göre psikoloji gibi diğer bilimlerle de ortak hareket edilebilir.

Bilgiye doğal ortamda gözlem ile ulaşılmalıdır. Quine bu tür gözlem tümceleri hakkında şunları söyler:

> "Gözlem tümcelerinin neyin doğru olduğuna ilişkin bilgimize olan bağıntısı, çok geleneksel bir bağıntıdır: Gözlem tümceleri bilimsel hipotez için kanıt deposudur. Anlama olan bağıntısı da temeldir, çünkü gözlem tümceleri, hem çocuk olarak hem de dilbilimci olarak anlamak için öğrenmek durumunda olduğumuz tümcelerdir. Çünkü gözlem tümceleri kesinlikle bireysel haber vericinin geçmiş tarihindeki benzerlerinden bağımsız olarak söz ya da kabulün gözlenebilir durumlarıyla ilişkilendirebileceğimiz tümcelerdir. Dile tek girişi onlar sağlar" (Yavuz, 2020, s. 126).

Quine, Kümeler Teorisinde ve matematikte paradoksların bulunduğunu hatta fizikte bile belirsizlik ilkelerinin yer aldığını söyler (Bağdaş Baş, 2018, s. 97).

Analitik felsefeye karşı olduğunu söyleyen bu felsefenin temsilcilerinin görüşlerine başvurmaktan da geri kalmayan Quine, "Russell'ı izler ve kavramlardan çok gerçekliğe atıfta bulunmak suretiyle Russell'le aynı görüşü paylaşır" (Glock, 2021, s. 211). Yine kabul etmek gerekir ki Quine "mantıkçı pozitivistlerden özümsediği ve çağdaş doğa bilimcilerinin aşıladığı "bilimsel felsefe" veya "bilimsel bir ruha sahip felsefe ideallerini destekledi" (Glock, 2021, s. 249).

Sonuç olarak Quine'nin temel görüşlerini şöyle özetleyebiliriz: Ona göre Analitik filozofların (Frege, Russell) aksine farklı bir dil yoktur, bilim de felsefe de aynı dille yapılabilir. Dil, önsel değildir, empirik zeminde öğrenilendir. Bir ontolojinin var dediği her şey vardır. Nesnel olana da olmayana da inanmak lazımdır. Quine, Russell'ın atomculuğunu, yani parçalama anlayışını reddeder, doğalcılığı ve bütüncü anlayışı savunur. Quine, diğer disiplinlerden soyutlanmış, yalnızca lengüistik zemine dayalı bir epistemoloji anlayışını kabul etmez.

3.2 Karl Popper

Yirminci yüzyıl filozoflarından olan Viyanalı Karl Popper(1902-1994), felsefesini eleştiri üzerine kurmuştur. Dönemindeki felsefe akımlarını şiddetle eleştirmiştir. Onun eleştirel yönünü Donald Gillies şöyle anlatır:

> "Popper tüm yaşamı boyunca özünde bir muhalif bir figür olarak kaldı, "Bilimsel Araştırmanın Mantığı"nı bitirmesinin ardından fazla bir zaman geçmeden Yeni Zelenda'da felsefede bir öğretim üyeliği almak için Viyana'yı terk etti. Orada saldıracak herhangi bir büyük felsefe okulu bulamadığı için zamanının "açık toplum düşmanları" olarak karakterize ettiği Platon ve Marxla ilgili uzun bir eleştiri yazmaya başladı. Savaştan sonra, Popper İngiltere'ye gitti ve kendini bir kez daha büyük oranda tek başına kalmış ve baskın olan felsefi eğilimine muhalif olarak buldu" (Gillies, 2018, s. 22).

Karl Popper'ın Analitik felsefeye yönelik eleştirilerini vermeden önce onun bilim felsefesinin temelini oluşturan kavramlarını kısaca açıklamakta fayda vardır. Viyana Çevresi filozofları ile başlayan ve Popper ile devam eden tartışmaların ana konusunu, bilim ile sözde bilimi ayırt edecek bir ölçütün belirlenmesi sorunu oluşturur. Bilim ile sözde bilimi birbirinden ayırmaya "sınır çizme" demişlerdir. Sınır çizme sorunu üzerine çalışılırken Popper, Viyana Çevresinin savunduğu "doğrulanabilirlik" kavramına karşılık "yanlışlanabilirlik" kavramını ortaya koymuştur. Yine Viyana Çevresi düşünürlerinin savunduğu "tümevarım" yöntemini de tersine çevirerek "tümden gelim" yöntemini benimsemiştir.

Popper, bilim ve bilgi hakkında şunları söyler:

> "Bence sahip olduğumuz bilgi içerisinde en iyisi ve en önemlisi-her ne kadar yegâne bilgi olmasa da-doğa bilimsel bilgidir. Doğa bilimsel bilginin ana hatları şunlardır:
>
> 1-Çıkış noktası hem uygulamalı hem de kuramsal sorunlardır(problemlerdir).
>
> Kazandığımız büyük başarılar, yeni sorunlar doğurur.
>
> 2-Bilgi, doğru arayışıdır-yani nesnel açıdan doğru olan ve açıklama getirebilen kuramların arayışıdır.

> 3-Bilgi, kesinliğin arayışı değildir. Hatasız kul olmaz. İnsanoğlunun sahip olduğu (insansal) bilgi yanlış olabilir, bu nedenle de kesin olamaz. Bu da doğru ise doğru ile kesinlik arasında keskin bir ayrım yapmamız anlamına gelir. Hata yapmak-yanılmak-bilimsel anlamda, doğru olmayan bir kuramı doğru kabul etmek demektir. Hatalarla ya da yanılgılarla mücadele etmek, nesnel doğruyu aramak ve yanlışları bulup onları elemek için elden gelen her şeyi yapmak demektir. Bilim insanı olarak amacımız, nesnel doğruya ulaşmaktır, daha doğruya, daha ilginç doğruya, daha iyi anlaşılır doğruya. Mantıken amacımız, kesinliğe varmak olamaz. İnsansal bilginin yanlış olabileceğini kabul edersek, doğru konusunda hiçbir zaman emin olamayacağımızı da anlamış oluruz (Popper, 2018b, s. 14).

Görüldüğü gibi Popper'ın amacı nesnel doğrulara ulaşmaktır. Ona göre bilgi kesin değildir, ancak bir şeyin yanlış olduğundan emin olabiliriz. Bu yüzden bir şey yanlışlanana kadar doğru kabul edilebilir. Yanlışlamacılığın bilimsel yöntemi budur.

Analitik felsefecilerin savunduğu görüşler, Viyana Çevresi mensuplarınca oldukça kabul görmüştür. Özellikle metafizik karşıtlığı, pozitivizm gibi konularda Viyana Çevresi düşünürleri, analitikçileri, özellikle Wittgenstein'ı önder kabul etmişlerdir.

Mantıkçı Pozitivistlerin "doğrulamacılık"ına karşı "yanlışlamacılık"ı savunan Popper, felsefe sorunlarının dilin felsefî veya mantıksal analizi yoluyla -yani dilbilimsel yöntemler kullanarak- çözülemeyeceğini bildirir. Bu konuda bir makale yazan Ali Bilge Öztürk makalesinde, Popper'ın analitik gelenekten gelen bir düşünür olarak değerlendirilemeyeceğini, Popper'ın onlara tamamen karşı olduğunu belirtir. Öztürk, Popper'dan naklen, onun dil analizi hakkındaki görüşlerini şöyle dile getirir:

> Mantıksal analiz veya dil analizi zorunlu olarak gereksiz olduğunu öne sürmüyorum. Bunun yerine benim tezim, bu yöntemlerin, filozofun kendi avantajına kullanacağı yegane yöntem olmaktan uzak olması ve hiçbir şekilde felsefeye özgü olmamasıdır. Felsefeye diğer bilimsel veya rasyonel soruşturmalardan daha özgü hiçbir şey yoktur. İlginç bir soruya sahip olduğu ve sorunun samimiyetle çözmeye çabaladığı müddetçe bir filozofun (veya başka birinin) hangi yöntemleri kullandığı beni ilgilendirmez (Öztürk, 2016, s. 258).

Buradan anladığımıza göre Popper, mantıkçı pozitivistlerin ve analitikçilerin sadece bir yönteme (dil analizi) bağlı kaldıklarını, onların diğer rasyonel ve bilimsel yöntemleri de kullanmaları gerektiğini işaret eder.

Ali Bilge Öztürk makalesini dört maddede sonuçlandırmıştır:

1-Popper'a göre felsefe sorunları sadece dil ve dilin mantığı sorunlarına indirgenemez.

2-Felsefenin amacı her rasyonel soruşturmada olduğu gibi dünyayı anlamaktır.

3-Bu temelde felsefenin yöntemi, felsefi analiz veya dilin mantıksal analiziyle sınırlı değildir ve filozoflar sorunlarını çözmek için mümkün her kuramsal yönteme başvurabilir.

4-Felsefe içinde dünyaya ilişkin (semantik tarzda ifade edilirse) yalnızca analitik değil aynı zamanda sentetik ifadeler kurulabilir (Öztürk, 2016, s. 259).

3.3 Austin ve Searle

Dil felsefesi tarihinde kabaca şu yaklaşımlar görülmektedir:

1-Dili a priori (önsel) olarak gören zihinci yaklaşım,

2-Analitik felsefecilerin kullandığı göndergeyi/referansı temel alan yaklaşım,

3- Quine ve Skinner'in dili doğal bir olgu olarak gördükleri davranışçı/gözlemci yaklaşım,

4-Dilin toplumsal ve bağlamsal bir yönü olduğunu söyleyen pragmatik yaklaşım.

Austin ve Searle'nin savunduğu görüş, dördüncü maddedeki yaklaşımdır. Analitik felsefe içerisinde Wittgenstein, ikinci döneminde dilin toplumsal yönü üzerinde durmuş, birinci dönem Tractatus'ta anlattığı "yapay bir dil" görüşünden vazgeçerek gündelik dile yönelmiştir. Dil oyunları olarak adlandırdığı bu yeni görüşünün içine, dil ile yapılan her türlü faaliyet girmektedir. Ondan sonraki gündelik dil felsefecileri (Grice, Ryle, Strawson, Moore, Putnam, Austin ve Searle) onun bu görüşünü benimsemişlerdir. Özellikle Austin ve Searle'nin dil görüşleri, biraz farkla, Wittgenstein'a benzemektedir. Şimdi burada Austin ve Searle'nin dil görüşleri üzerinde duracağız.

3.3.1 John Langshaw Austin

İngiliz filozoflarından olan John Langshaw Austin (1911-1960), dil felsefesi üzerine yaptığı çalışmalarıyla tanınır. Analitik felsefecilerin hemen hepsi önermelere, başka bir ifadeyle yargı bildiren cümlelere odaklanmış, onların referansları, anlamlı olup olmadıkları üzerinde durmuşlardır. Dolayısıyla dil, onlar için somut, dizgelerden, sistemlerden ibaret kalmıştır. Dilin başka yönleri üzerinde durulmamıştır.

İşte J.L. Austin ve öğrencisi Searle dilin bağlamı, toplumsal ve kurumsal işlevi üzerinde durmuşlardır. Onların bu yaklaşımına yukarıda bahsettiğimiz gibi, pragmatik yaklaşım adı verilmektedir. Bu konuda Recanati şöyle demektedir: "Pragmatik, dilin bizzat kendisini değil, dille gerçekleştirilen kullanımı inceler. Muhatapların ampirik davranışlarının incelenmesi olarak pragmatik, mantık ya da lengüistikten ziyade, psikoloji ve sosyolojiye yakındır" (Recenati, 2008, s. 84).

Görüldüğü gibi bu cümlelerde dilin psikolojik ve sosyolojik durumlarına vurgu yapılmaktadır. Oysa analitikçiler, özellikle Frege, Russell ve Tractatus'ta Wittgenstein, felsefenin, metafizik olarak adlandırılan psikolojiden bağımsız olduğunu vurgulamışlardır. Fakat bu pragmatik yaklaşımda işin içine psikoloji ve sosyoloji doğrudan girmektedir. Şöyle ki, konuşulan dil, ister anlamlı olsun, ister anlamsız olsun, sadece bir önermeden/yargıdan ibaret değildir. Konuşan kişi bir cümle kurduğu zaman, bu cümlenin bir muhatabı vardır. Bu cümleyi söyleme sebebi vardır. Bu cümlenin söylenme yeri ve zamanı vardır. Belki de bu cümleyi dinleyen bir topluluk vardır. Bu cümle, daha evvel söylenen cümlelerin açıklayıcısı belki de tam tersidir. Kısacası, o cümlenin anlamını, bağlam adı verilen söylenme zamanı ve içinde bulunulan şartlar belirler

Manuel Maria Carrilho'nun ifadesiyle söylersek pragmatik dil "bir yöntemden ziyade bir teknik, işari anlamlarının açıklığını mümkün kılmak üzere ifadelerin kullanıldığı kontekstlerin kıymeti harbiyesini ortaya çıkarmayı hedefleyen bir pratik"tir (Carrilho, 2008, s. 120).

> Türkçeye "Söylemek ve Yapmak" olarak çevrilmiş *How to Do Things Words* adlı eserinde Austin, cümle bildirimlerini "saptayıcı" ve "edimsel/icra edici" olmak üzere ikiye ayırır. "Saptayıcı bildirimler gözlemseldir ve olgu bildirirler, bu yüzden doğru veya yanlış değer alabilirler. "Şu anda yağmur yağıyor" denildiğinde eğer gerçekten yağmur yağıyorsa önerme doğrudur, yağmıyorsa yanlıştır. Fakat, Viyana Çevresinin doğrulama kriterine tamamen zıt olan edimsel bildirimlerdeyse doğru veya yanlış olmanın ölçülebilirliği yoktur. Biri, "ilaçlarımı düzenli kullanacağıma söz veriyorum" dediğinde, söz vermek için bu sözü söylemek yeterlidir. Söz verme kullanımındaki bir tümce onu doğru ya da yanlış yapabilecek bir durum ve olguyu betimlemez" (Çimen, 2020, s. 15).

Atakan Altınörs, Austin'den naklen icra edici beyanlar hakkında şunları söyler: "İcra edici beyanlar bir takım fiilleri işlemeye, bazı edimleri gerçekleştirmeye yarar. Austin'e göre, bir şey söylemek, şu üç fiil/edim katmanından meydana gelen bir dilsel faaliyettir:

1-Seslendirme [phonetic] fiili/edimi: Bir takım sesler üretmeden ibarettir.

2-Dillendirme [phatic] fiili/edimi: Bir dilin sözlüğünde bulunan kelimeleri, belirli bir tonlamayla ve o dilin sentaks ve gramer kurallarına uygun olarak dile getirmektir.

3-Anlamlandırma [rhetic] fiili/edimi:Bir dillendirimi [pheme] bir signifikasyon-anlam ve referans-ile kullanmaktır"(Altınörs, 2014, s. 182).

Austin, yukarıda söz edilen bu üç dilsel faaliyetin tamamına "düzsöz" adını vermektedir. Ona göre icra edici beyanlarla ifade edilen bu düzsözlerin ve hedeflenen fiillerin işlenmesi bazı koşullara bağlıdır eğer bu koşullar gerçekleşmezse beyanlar başarısız [unhappy] olmaktadır.

Austin "Belli İngilizce anlatımların anlam ve kullanımlarındaki çok ince ayrımlar ile ilgileniyordu. Austin gündelik konuşmada temsil edilen hiçbir ayrımın güvenle göz ardı edilemeyeceği görüşünde idi ve başkalarının önemsiz olarak bir yana atabilecekleri ince anlam ve nüanslarının dikkatli yoklaması yoluyla aydınlanma arıyordu"(Ross, 2016, s. 79).

Sonuç olarak dilin edimsel yönüne vurgu yapan ve söylemek ve yapmak arasındaki ilişkiyi ön plana çıkaran Austin, özellikle mantıkçı paradigmanın yapay dil ve doğrulanabilirlik anlayışına karşı söz edimleri kuramını ortaya koymuştur. "Austin, dilin gündelik kullanımının insan hayatı için başat bir rol oynadığını vurgulayarak mantıkçı paradigmaya karşı çıkmıştır. Ona göre sözceler, iletişimin ve insan hayatının kurucu öğeleridir. Bu anlamda Austin, analizi yapılması gereken durumun tümcelerden ziyade, toplumsal yapı ve iletişimi oluşturan sözcelemeler olduğunu ifade eder" (Bekalp, 2019, s. 108).

3.3.2 John Rogers Searle

Amerikalı John Rogers Searle (1932) günümüz felsefecilerinden olup aynı zamanda akademisyendir. Dil felsefesi üzerine çalışmaları vardır. Hocası Austin'in dil felsefesi ile ilgili görüşlerini temel almış, onları geliştirmiştir.

Speech Acts (Söz Edimleri) adlı eserinde bir dili konuşmanın bazı kuralları olduğunu söyler. Sosyal mutabakatlar olarak kuralları, düzenleyici ve kurucu kurallar şeklinde ikiye ayırır. Düzenleyici kurallar, kendilerinden önce (bağımsız biçimde) var olan davranışları düzenleyen kurallardır. Mesela görgü kuralları. Kurucu kurallar ise, bazı

davranışları düzenlemekle kalmayıp yeni davranış şekilleri de yaratan kurallardır. Futbol ve satranç oyununun kuralları gibi (Altınörs, 2014, s. 184).

Carrilho, Ausitin ile Searle'nin görüşleri arasındaki farklar için şunları söyler:

> "Searle, Austin'in tavsiyelerinden-bilhassa lafiz filiyle söylerken işlenen fiil arasındaki ayrımdan uzaklaşır ve öncelikle beyan etme fiili, önerme fiili ve söylerken işlenen fiil arasındaki ayrımı geliştirir. Beyan etme fiili, bir cümlenin fonetik olarak telaffuz edilmesinden ibarettir, önerme fiili, bir önermeyi meydana getiren referans ve yüklem atfetme fiillerinden oluşur, söylerken işlenen fiil, yapılmış beyana özel bir değer ve güç kazandırır"(Carrilho, 2008, s. 131).

Özetle şunları söyleyebiliriz: "Searle'ün altını kalın çizgilerle çizdiği şey, dilin, doğa bilimlerinden mülhem "bilimci paradigma"nın ışığında kavranamayacağıdır, yani dil incelemeleri, doğa bilimlerinin "kaba olguları"ndan farklı olarak "kurumsal olguları" hesaba katmayı gerektirir. "Searle'ün felsefi teşebbüsü, dilin, kurumsal olguların inşasında bir gerek-şart olduğunu göstermesi kadar, bizatihi dilin kurumsal bir yapı olduğunu vurgulamasıyla da temayüz etmektedir. Ona göre toplumsal gerçekliğin inşası, sembolizasyon ve dil, özel olarak da söz fiilleri yoluyla mümkündür"(Altınörs, 2015, s. 271).

Sonuç olarak Austin ve Searle, dilin, ne mantıksal analiz yoluyla sadece önermeler şeklinde incelenebileceği, ne de doğa bilimleri gibi ele alınabileceği görüşündedirler. Bu bakımdan Frege, Russell ve Quine'den ayrılmaktadırlar. Dilin toplumsal bir kurum olduğu, sadece dizgelerden oluşmayıp bağlamsal bir yanı olduğu düşüncesiyle de Wittgenstein'in ikinci dönemki fikirlerine yaklaşmaktadırlar. Pragmatik dil olarak adlandırdıkları bu görüşleriyle Austin ve Searle, yaptıklarının dil incelemesi olması dolayısıyla Analitik felsefecilerle birleşirken, dile yükledikleri anlam, psikolojik ve sosyolojik yükümlülüklerle onlardan ayrılmaktadırlar.

SONUÇ

Analitik felsefe yirminci yüzyılın başlarında Kıta felsefesine bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bilimsel gelişmelerin hızla artmasıyla bilimin felsefeden uzaklaştığını düşünen bazı filozoflar, bilim ile felsefeyi yeniden bir araya getirmeye çalışmışlardır. Bu filozofların başında Frege gelmektedir. Frege, Analitik felsefenin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Matematiği mantık bilimine indirmeye çalışırken başka bir sorunun da farkına varmıştır. O da dilin felsefeyi anlamada yetersiz kaldığı sorunudur. Frege bu sorunu çözmek için, mantık ve matematiğin sembollerine dayanan yapay bir dil yapmayı önermiştir.

Diğer taraftan Russell, "mantıksal atomculuk" ve "betimlemeler teorisiyle", Wittgenstein "resim kuram"ı ve "dil oyunları"yla, Moore "sağduyu" adını verdiği metotla, Carnap "dilin mantıksal sentaksı" ve "protokol önermeleri" ile Analitik felsefede kendilerinden söz ettirmişler ve felsefe problemlerini, bu bağlamda metafizik problemleri dil analizi yoluyla çözmeye çalışmışlardır. Fakat her biri, konuya farklı yaklaşmış -dil hariç- ortak bir paydada buluşamamışlardır. Analitik felsefecilerin hem fikir oldukları en önemli husus, dil ve onun kullanımı olmuştur. Bu konuda "yapay dil" "gündelik dil" ayrımına gitmişler, felsefi problemlerin gündelik dilin belirsizliği ve muğlaklığından kaynaklandığını söylemişlerdir.

Felsefeyi bilime yardımcı olarak gören bu Felsefe akımı, felsefeyi metafizikten arındırmak ve sahte bilim ile gerçek bilimi ayırt etme çabası içine girmiştir. Bunun için matematik, mantığa indirgenmiş, analiz yöntemi temel alınmıştır. Bu yöntem, "dil analizi" veya "mantıksal analiz" olarak adlandırılmıştır.

Yukarıda da dediğimiz gibi, aralarında fikirsel bir birlik olmamalarından dolayı, Analitik felsefenin olup olmadığı bile tartışılmıştır.

Analitik felsefe belli bir döneme damgasını vurmuş, hala da adından söz ettiren bir felsefedir. Felsefede kesinlik yoktur. Zaten felsefede kesinlik olsaydı felsefe olmaz bilim olurdu. Felsefe, insanın algı ve kavram dünyasını genişletir, düşünce ve hayal gücünü zenginleştirir hatta zaman zaman beynin sınırlarını zorlayarak insanı "düşünememe" durumuna getirir. İster Russell'ın paradoksları olsun isterse Wittgenstein'ın önermeleri olsun bunu fazlasıyla başarmıştır.

Tez çalışmalarımız sırasında dikkatimizi çeken bir iki hususu da belirttikten sonra sözlerimizi tamamlayalım. Türkiye'de felsefe çalışmaları epey yol alsa da Batıya kıyasla oldukça geridedir. Gördüğümüz en önemli eksiklik, incelediğimiz filozofların hala Türkçeye çevrilmemiş eserlerinin olduğudur. Bu eksiklik tamamlanınca Türkiye'de felsefe çalışmaları hızlı bir ivme kazanmış olacaktır.

Dikkatimizi çeken bir diğer husus da çeviri metinlerinde tam bir dil birliğinin sağlanamamış olmasıdır. Bazı tercümanlar tamamen eski kelimeleri kullanırken bazıları da onların tam zıddı olarak öztürkçe adı altında kelimeler kullanmaktadırlar. Bu durum da bir karışıklığa yol açmaktadır.

KAYNAKÇA

Ahmed, A. (2019 a). Wittgenstein: tractatus logico-philosophicus. B. Lee içinde, *Dil felsefesi* (O. B. Kaplan, Çev., s. 110-120). Fol Yayınları.

Ahmed, A. (2019 b). Wittgenstein: felsefi soruşturmalar. B. Lee içinde, *Dil felsefesi* (O. B. Kaplan, Çev., s. 168-189). Fol Yayınları.

Akarsu, B. (2017). *Felsefe terimleri sözlüğü.* İnkılap Yayınevi.

Akkaya, F. (2012). *Rudolf carnap'ta gözlemnebilirlik kavramı.* Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Altınörs, A. (2000). *Dil felsefesi sözlüğü.* Paradigma.

Altınörs, A. (2014). *50 Soruda dil felsefesi.* Bilim ve Gelecek Kitaplığı.

Altınörs, A. (2015). *Dil felsefesi tartışmalrı- Platon'dan Chomsky'e* . Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Ayer, A. J. (2020). *Dil,doğruluk,mantık.* (V. Hacıkadiroğlu, Çev.). Metis Yayınları.

Başdaş Baş, H. (2005). *Önermelerin analitiği bağlamında W.V. Quine'nin mantıkçı pozitivizme eleştirisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Başdaş Baş, H. (2013). *W.N Quine'de Anlam Bilimsel Bütüncülük.* İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü.

Başdaş Baş, H. (2018, Temmuz). Metafiziğin yeniden elenmesi ve Gavagai'nin Ontolojik göreceliği. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar, 11*(2), 89-103.

Baudouın, J. (2015). *Karl Popper.* (B. Özkan, Çev.). İletişim Yayınları.

Beaney, M. (2019). Frege. B. Lee içinde, *Dil felsefesi* (O. B. Kaplan, Çev., s. 52-81). Fol Yayıncılık.

Bekalp, B. (2019). Mantıkçı paradigma ve gündelik dil felsefesi. *TOBİDER, İnternational Journal of Social Sciences, 3*(1), 93-112.

Carnap, R. (1935). *Philosophy and logical syntax.* London: Kegan Paul Trench, Trubner.

Carnap, R. (2014). Dilin mantıksal analiziyle metafiziği eleme. (E. Salgar, Dü.) *Dört Öğe*(6), 165-182.

Carnap, R. (2016). The old and the new logic. E. Salgar içinde, *Rudolf Carnap* (s. 137-152). Otorite Kitap.

Carnap, R. (2019). Mantıksal dil çözümlemesine karşısında metafiziğin yenilgisi. H. T. Erkıpçak içinde, *Viyana çevresi (program yazıları)* (s. 67-92). Pinhan Yayıncılık.

Carrilho, M. M. (2008). Pratik ya da dil yoluyla fiiliyat: Austin ve Searle,. A. Altınörs içinde, *Analitik felsefe* (s. 115-135).Say yayınları.

Cevizci, A. (1999). *Felsefe sözlüğü.* Paradigma Yayınları.

Cevizci, A. (2018). *Felsefe tarihi.* Say Yayınları.

Çavuşoğlu, H. (2017). Genel olarak varoluşculuğa bakış ve varoluş çeşitleri. *Journal of Social and Humanities Sciences Research, 4*(12), 772-780.

Çelik, S. (2021). *Analitik felsefe.* Retro Basım Yayın.

Çimen, E. (2020). *Analitik felsefe bağlamında dil problemi olarak anlam.* Muğla: Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Estitüsü Felsefe Anabilim Dalı.

Donald, G. (2018). *Yirminci yüzyılda bilim felsefesi dört ana tema.* (M. Tuncel, Çev.) Nobel Yayınları.

Elmalı, O. (2007). *George edward moor'da etik.* Arı Sanat Yayınevi.

Erdem, H. S. (2020). *Wittgenstein dilin yörüngesinde felsefe, dil-gerçeklik-anlam.* Köprü Kitap Yayınları.

Frege, G. (2019 a). *Fonksiyon ve kavram.* (M. Özdemir, Çev.) Külliyat Yayınları.

Frege, G. (2019 b). *Kavram yazısı.* (M. Özdemir, Çev.) Külliyat Yayınları.

Frege, G. (2020). *Arimetiğin temelleri.* (H. Gözkân, Çev.) Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

Frolow, İ. (1991). *Felsefe sözlüğü.* (A. Çalışlar, Çev.) Cem Yayınevi.

Glock, H.-J. (2021). *Analitik felesefe nedir.* (O. B. Kaplan, Çev.) Albaraka Yayınları.

Gottshalk, H. (1984). *Bertrand Russell'ın yaşamı.* Alaz Yayıncılık.

Graylıng, A. (1996). *Wittgenstein.* (E. Derviş, Çev.) Dost Yayınları.

Güven, Ö. (2015, Ekim). Analitik felsefenin tanımlayıcı özellikleri üstüne. *Kutadgu Bilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*(28), 11-24.

Hacker, P. (2016). Analitik felsefe: ne, nereden ve nereye? A. M. Anat Biletzki içinde, *Analitik felsefenin öyküsü* (M. Mete, Çev., s. 17-50). İdea Yayımevi.

Irzık, G. (2010). 20. Yüzyıl bilim felsefesi tarihini yeniden yazmak. (A. Sol, S. Aydın, & S. Kibar, Dü) *Legal Yayıncılık,* 33-46.

Kant, I. (1993). *Arı ussun eleştirisi.* (A. Yardımlı, Çev.) İdea Yayınevi.

Kemp, G. (2019). Quine. B. Lee içinde, *Dil felsefesi* (O. B. Kaplan, Çev., s. 190-223). Fol Yayıncılık.

Moore, G. E. (1959). A defence of common sense. *Contemporary British Philosophy (2nd series).*

Neslioğlu Serin, F. (2015). Tamamlanmamış bir proje olarak viyana çevresi Felsefesi. *Klikya Felsefe Dergisi*(1), 45-60.

Özcan, Z. (2021). *Viyana çevresi (Shlick, Carnap, Neurath, Hahn).* Fol Yayınları.

Özçelik, P. K. (2010). Kant'ın bilgi anlayışı. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar, 2*(3), 1-14.

Öztürk, A. B. (2016). Karl popper'ın gözünden analitik felsefenin dilbilimsel Dönemi. *Mediterranean Journal of Humaniti, VI*(I), 249-260.

Öztürk, A. B. (2019, Temmuz). David Hilbert'in Biçimselçi matematik felsefesinden Rudolf Carnap'ın analitik felsefesine: formalizm ve doğrulanabilirlik ölçütü. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar, 12*(2), 44-68.

Öztürk, Ü. (2011). Carnap'ın metafizik eleştirisi. *Kaygı,* 143-160.

Paul, G. (2021). Analiz yaygın kullanım ve sağduyu. A. J. Ayer içinde, *Felsefede devrim Analitik Flsefenin Doğuşu* (E. Demir, Çev.)Fol Kitap.

Paul, G. (2021). Wittgenstein,. A. J. Ayer içinde, *Felsefede devrim, Analitik felsefenin doğuşu* (E. Demir, Çev.) Fol Yayıncılık.

Popper, K. R. (2018 a). *Hayat problem çözmektir.* (A. Nalbant, Çev.) Yapı Kredi Yayıncılık.

Popper, K. R. (2018b). *Daha iyi bir dünya arayışı son otuz yılın makaleleri ve bildirileri.* (İ. Aka, Çev.) Yapı Kredi Yayınları.

Preston, A. (2016). *Analitik felsefe:bir yanılsamanın tarihi.* (M. Mete, Çev.) İdea Yayınevi.

Putnam, R. A. (2016). Algı Moore'dan Austin'e. A. M. Anat Biletzki içinde, *Analitik felsefenin öyküsü* (s. 197-212).İdea Yayınları.

Quine, W. (1987). *Bir deneycilik doğması.* (V. Hacıkadiroğlu, Çev.) Felsefe Araştırmaları 1. Kitap.

Recenati, F. (2008). İcra edici beyanlar, analitik felsefe. A. Altınörs, & A. Altınörs (Dü.) içinde, *Analitik felsefe* (s. 79-114). Say Yayınları.

Ross, J. (2016). Bir biçem sorunu olarak analitik felsefe,. A. M. Anat Biletzki içinde, *Analitik felsefenin öyküsü* (M. Mete, Çev., s. 70-83). İdea Yayınları.

Rossi, J.-G. (2020). *Analitik felsefe.* (A. Altınörs, Çev.) Bilge Kültür Sanat.

Russell, B. (1902). Letter of Frege. j. V. Heijenoort içinde, *From Frege to Gödel.* Cambridge 1967: Harvard Unıversity Press.

Russell, B. (1966). *Dünya görüşüm.* (C. Yılmaz, Çev.) Bilgi Yayınevi.

Russell, B. (1997). *Din ile ilim.* (A. Göktürk, Çev.) Yapı Kredi Yayınları.

Russell, B. (2015). *Mantıksal atomculuk felsefesi.* (v. Dilek Arlı Çil, Çev.) Alfa Yayınları.

Russell, B. (2017). *Felsefe sorunları.* (V. Hacıkadiroğlu, Çev.) Say Yayınları.

Russell, B. (2018). *Batı felsefe tarihi 3.* Alfa Yayınları.

Russell, B. (2021). Felsefnin özü: mantık. C. Yıldırım içinde, *Mantık* (s. 298-308). Folkitap.

Sahakıan, W. S. (1997). *Felsefe tarihi.* (A. Yardımlı, Çev.) İdea Yayınevi.

Salerno, J. (2011). *Frege'ye dair.* Bileşik Dağıtım.

Salgar, E. (2016). *Rudolf Carnap.* Oterite Kitap.

Sarup, M. (1996). *Postyapısalcılık ve postmodernizm.* (A. Güçlü, Çev.) Bilim ve Sanat Yayınları.

Sayan, E. (2018, Ekim 16). Kıta felsefesi-bilim ve akla muhalefet çabasındaki bir felsefe geleneğinin eleştirisi. *Pozitivzm Nedir? Ne Değildir?,* 1-31. Asos.

Seferoğlu, B. M. (2019, Nisan). Analitik felsefenin öyküsü bölüm 1: başlangıç ve kurucuları. *Öncül Analitik Felsefe Dergisi*(2), 37-58.

Soykan, Ö. N. (2006). *Felsefe ve dil (Witgenstein üstüne bir araştırma).* MVT Yayınları.

Sönmez, V. (2013). *Bilim felsefesi.* Anı Yayıncılık.

Stalin, J. (1993). *Marksizm ve dil.* (C. Karakaya, Çev.) Sosyal Yayınları.

Taşkın, A., & Becermen, M. (2018). *Felsefe tarihi II Rönasans, Yeniçağ ve XIX. yüzyıl felsefe tarihi.* Sentez Yayıncılık.

Tektaş, T. (2019). *Bertrand Russell.* Parola Yayınları.

Tümkaya, S. (2020, Kış). Analitik felsefe diye bir felsefe okulu var mıdır? *felsefe dünyası*(72), 290-309.

Unat, Y. (2013). *İlk çağlardan günümüze astronomi tarihi.* Nobel Yayınları.

Ural, Ş. (2016). *Bilim tarihi.* Çantay Kitapevi.

Wagner, P. (2019). Carnap. B. Lee içinde, *Dil felsefesi* (O. B. Kaplan, Çev., s. 121-143). Fol Yayınları.

West, D. (1998). *Kıta avrupa felsefesine giriş.* (A. Cevizci, Çev.) Paradigma Yayınları.

Wittgenstein, L. (2008). *Tractatus logico-philosophicus.* (O. Aruoba, Çev.) Metis Yayınları.

Wittgenstein, L. (2011). *Mavi kitap, kahverengi kitap.* (D. Şahiner, Çev.) Türkiye İşbankası Kültür Yayınları.

Wittgenstein, L. (2019). *Zettel.* (D. Şahiner, Çev.) Fol Yayınları.

Wittgenstein, L. (2020). *Felsefi soruşturmalar I.* (H. Barışcan, Çev.) Metis Yayınları.

Yaman, M. (1992). *Carnap ve A.J.Ayer'de etik önermeler üzerine bir inceleme.* Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Estitüsü.

Yavuz, T. (2020). *Analitik felsefe geleneği ve Quine'nin ontolojik bağlanma Kuramı.* Dün Bugün Yarın Yayınları.

Yıldırım, C. (2021). *Mantık.* Folkitap.

Zöhre Yücekaya, A. B. (2021). Bilimsel nesnellik, kültür ve protokaol önermeleri tartışması:Carnap,Neurath ve Popper. B. Çağırkan içinde, *Düşünsel ve görsel boyutlarıyla kültür* (s. 3-23).Gazi Kitapevi.